

Impresum originala:

© Universitetsforlaget, 2006. Drugo izdanje, 2012.

ISBN 978-82-15-01052-6

Materijal u ovoj publikaciji zaštićen je shodno odredbama Zakona o autorskim pravima. Svako kopiranje ili bilo koji drugi oblik korištenja publikacije moguć je samo uz dozvolu nosioca autorskih prava. Svaka upotreba ove publikacije koja je u suprotnosti s odredbama Zakona o autorskim pravima može imati svoj epilog na Sudu uz finansijsku nadoknadu ili kaznu zatvora onoga ko je zloupotrijebio odredbe Zakona o autorskim pravima.

U vezi s ovim može se ostvariti kontakt:

Universitetsforlaget AS

Poštanski pretinac 508 Sentrum

0105 OSLO

www.universitetsforlaget.no

Omot knjige: Vibeke Jerkaas, GRIFF Kommunikasjon AS

Fotografija autora: Isidor Åastrøm

Štamparski slog: Rusaanes Bokproduksjon AS

Štampa i povez: AIT Štamparija Otta AS

Knjiga je štampana sa: Minion 9,5/13,5

Papir: 90 g. Munken Print Elk, 1,5

**This translation has been published with the
financial support of NORLA**

Impresum prijevoda:

IZDAVAČ

Univerzitet u Sarajevu

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i
međunarodnog prava

ZA IZDAVAČA

Dr. Rasim Muratović, naučni savjetnik

NASLOV ORIGINALA

Hva er Innvandring / ŠTA JE IMIGRACIJA

LEKTURA I KOREKTURA

Sadžida Džuvic

www.institut-genocid.unsa.ba

Grete Brochmann

ŠTA JE IMIGRACIJA

S norveškog preveo Rasim Muratović

Sarajevo, 2016.

Izdavačka kuća *Universitetsforlaget* (Oslo, Norveška) je pozvala vodeće stručnjake iz više oblasti da odgovore na jednostavno pitanje (koje sigurno u sebi sadrži mnogo više dubine i potrebe za znanjem, nego što se to na prvi dojam čini): Šta je nauka kojom se oni bave, te da li se mogu detaljnije objasniti najčešće zastupljeni pojmovi u okviru određene nauke? Njihovi stručni odgovori samo su uvodi koji mogu djelovati stimulirajuće na početnike u izučavanju nepoznatih tema i dolazećih novih perspektiva.

Iz štampe je izašlo:

Šta je BIOLOGIJA,
autor Dag Olav Hessen

Šta je KREATIVNOST,
autor Geir Kaufmann

Šta je EU,
autor Kristian Sarestaen i
Anders Ystad

Šta je KRŠĆANSTVO,
autor Halvor Moxnes

Šta je FILOZOFIJA,
autor Lars Fr. H. Svendsen

Šta su LJUDSKA PRAVA,
autor Njål Høstmælingen

Šta je HISTORIJA IDEJE,
autor Trond Berg Eriksen

Šta je MOĆ,
autor Fredrik Engelstad

Šta je IMIGRACIJA,
autor Grete Brochmann

Šta je NAUKA O
KNJIŽEVNOSTI,
autor Erik Bjerck Hagen

Šta je INTERNET,
autor Gisle Hannemyr

Šta je PSIHOLOGIJA,
autor Carl Erik Grennes

Šta je JEZIK,
autor Helene Uri

Šta je SOCIJALNA
ANTROPOLOGIJA,
autor Thomas Hylland Eriksen

Šta je SOCIJALNI RAD,
autor Irene Levin

Šta je TIJELO,
autor Gunn Engelsrud

www.hvaer.no

Sadržaj

Predgovor	11
Uvod	15
POGLAVLJE 1	
Migracijska okolina	31
POGLAVLJE 2	
Država blagostanja	59
POGLAVLJE 3	
Ko su useljenici?	89
POGLAVLJE 4	
Nacija i multikulturno društvo	121
POGLAVLJE 5	
Rad i internacionalizacija	155
POGLAVLJE 6	
Imigracija u novom stoljeću	189
Bilješke	209
Registar	217

Predgovor

“*I bet you like it her*”, bilo je pitanje u vidu konstatacije s kojim sam se začuđujuće mnogo puta susretala kao sedamnaestogodišnja djevojka i imigrant u SAD-u. Oni koji su postavljali ovo pitanje nisu ni slutili koliko su bili daleko od istine. Boravak u Californiji – uprkos visokom stepenu kulturološke blizine – za mene je bio materijalizacija pojma “učiniti stranim”, koji sam studirala u okviru studija o marksizmu. Iznenada sam to “učiniti stranim” *osjetila* skoro fizički na svojoj koži. Uprkos veoma blagonaklonom prijemu doživljaj američke srednje škole predstavljao je za mene ronjenje u vrednosne konflikte, nepoznat život mladih i susret s kulturom spolova protiv koje smo se bunile mi radikalne mlade žene u Norveškoj 1970-ih. Ovo potpuno privilegovano migraciono

iskustvo dalo mi je jak doživljaj historije, tradicije, identiteta i nostalgije, ali i činjenja stranih mjesta domaćim. Uprkos činjenici da sam se ja uvijek vraćala svojim korijenima.

Je li ovo iskustvo bilo ono što je probudilo moj interes za migraciju i susrete s multikulturalnošću? Možda.

Ovdje treba reći da niko nije vlasnik fenomena imigracija koji se različito shvatao u različitim društvenim odnosima i historijskim epohama. Njihov zajednički sastojak, između ostalog, jesu putovanje i prilagođavanje, procesi koje ćemo svi mi doživjeti barem jednom u životu.

Nažalost, ovdje ne mogu pobrojati sve one koji su pokazali razumijevanje i velikodušnost tokom 25 godina koliko sam se bavila međunarodnim migracijama u jednoj ili drugoj formi. Mnogi od njih žive u različitim dijelovima svijeta i pripadaju različitim socijalnim slojevima. Zbog toga sam u ovom kontekstu imala obzir prema institucionalnom i porodičnom rješenju: Hvala Norveškom istraživačkom savjetu koji je u više navrata finansirao moja međunarodna studijska putovanja i boravke; hvala dragim kolegama i prijateljima u grupi za migracije na Institutu za društvena istraživanja; hvala biblioteci spomenutog instituta; hvala mom suprugu i istraživačkom saradniku Jonu Eriku Dølviku, koji me trpio na našim zajedničkim

putovanjima ili me strpljivo čekao u našoj odvojenosti koja je znala trajati godinama.

Oslo, august 2006.

Grete Brochmann

Uvod

Ljudi sele. To je historijska činjenica. Razmjena ideja i radne snage kroz seljenja ljudi je crvena nit koja se provlači kroz dugi period ljudske historije. Istovremeno, ratovi, konflikti i katastrofe izgonili su ljude iz njihovih kuća i mjesta stanovanja, a ovi su tražili utočište na nepoznatim teritorijama. Otakako postoje ljudski tragovi u historiji, ljudi su se selili ili bježali. Promjene stalnog mjesta boravka, seljenja i premještanja u različitim formama obilježavaju ljude kao vrstu i ljudske živote uopće.

Današnje seobe naroda nastavak su ove historije. Istovremeno, podjela svijeta na nacionalne države, kao dio novijeg razvoja sveobuhvatnog jaza blagostanja između siromašnog i bogatog dijela svijeta, dovela je do promjene i motivacije za seljenje i reakcija nacionalne države na premještanje stanovništva.

Seobe naroda, ili migracije, često stvaraju napetosti i konflikte. Na drugoj strani konflikti su često bili podsticaj za obnovu i promjene. Prijelaz iz XX u XXI stoljeće nije nikakav izuzetak kada je to u pitanju. U zapadnom svijetu u posljednje vrijeme najviše se raspravlja o međunarodnoj migraciji koja se poredi s turbulencijom koju proizvodi jedna drama, politički, socijalno i kulturno. Mnogo puta bili smo u prilici vidjeti kartu Evrope s debelim i tankim strelicama koje pokazuju na kontinent sa svih ostalih dijelova svijeta – strelice kao putokaze koje navode velike ili male valove ljudi na putu do obećanih zemalja. Vidjeli smo mnogo TV dokumentaraca o ilegalnom transportu ljudi; od pustih graničnih zona u pola noći, gdje migranti probaju izbjeći zadnje nove visokotehnološke granične kontrole – sa Wagnerovom muzikom u pozadini.

U zadnjih 30 godina i Norveška je postala dijelom ove karte – ne svojom voljom. Kada su u pitanju međunarodne migracije, ustaljena je slika o Norveškoj kao *iseljeničkoj* zemlji, a što je vezano za sveobuhvatno iseljavanje Norvežana u SAD od 1860. do 1920. godine. U tom periodu jedna četvrtina norveškog stanovništva napustila je zemlju ostavljajući članove porodice, prijatelje, sjećanja, nekretnine, ali prije svega siromaštvo i izgublenu nadu za zemlju iz koje se odlazilo. S iseljavanjem slala su se pisma preko Atlantika, tamo i ovamo,

isto kao što su i migranti prelazili tamo i ovamo sa novim spoznajama o životu s one druge strane. Ove spoznaje, kao i povezanosti i relacije koje su se razvile preko mora, još uvijek su aktuelne i 100 godina poslije. Iseljavanje iz Norveške i useljavanje u SAD dobilo je skoro poetski status u velikim norveškim pričama, reflektovanim i reprodukovanim u dramatičnoj formi u različitim vrstama romana, slikovnica i muzike. Migracijski most do SAD-a povremeno se koristio i kao objašnjenje bliskih političkih veza koje su egzistirale između dviju zemalja, kako tad tako i danas.

Robert Winder u svojoj knjizi *Bloody foreigners*, koja govori o useljavanju u Veliku Britaniju, tvrdi da emigranti imaju puno bolji status u svjetskoj historiji nego imigranti. Hrabro, odvažno, izazovno i pustolovno je iseliti se. No useljenje je vezano za nesigurnost, nekompetenciju, zavisnost i napor. Emigracija podrazumijeva novo davanje. Imigracija podrazumijeva razočarenje. Za mene je tu još jedna bolnija dimenzija, a to je profesionalna praznina koja se tiče vremena. Poezija dobija više na značaju kako vrijeme prolazi. Nijedno drugo mjesto ne ilustruje ovo bolje od *Ellis Islanda* u New Yorku. Ovaj eminentni muzej ugrađen je u američki proces izgradnje nacije u kojem useljenici imaju centralnu ulogu. Kroz tehničke naprave posjetiocima se pomaže da vizuelno vide propratne pojave masovnog dolaska koje su SAD iskusile

kroz desetljeća, sa jasnom porukom: Bez ovoga „mi“ ne bismo bili ono što smo danas u svijetu. Od neprocjenjivog značaja je prominentni izraz za ovo značenje *The American Wall of Honor* – velika kamena skulptura gdje svaki Amerikanac pojedinačno ili cijela porodica mogu kupiti mjesto na kojem će ugravirati ime svog pradjeda ili prabake useljenika kako bi na taj način pokazali poštovanje prema porodičnom etničkom porijeklu i za onu osobu koja je doprinijela svjetlijoj budućnosti svojih potomaka u „Novom svijetu“. Zbog toga ova ideja nije ništa manja u odnosu na potcrtavanje da se sve ovo odnosi na „staro“ useljavanje.

U Norveškoj nema nekog monumenta za podsjećanje na useljenike i sve do danas (možda će tako biti i ubuduće) većina Norvežana misli da je useljavanje novi fenomen koji nam je došao s prvim stranim radnicima krajem šezdesetih godina XX stoljeća. Dobar dio ove knjige govori o „novom“ useljavanju, ali dopustite prvo da utvrdimo da je Norveška prije svega stara useljenička zemlja. Trotomna *Norveška useljenička historija 900-2000* potcrtava, a što naslov implicira, da useljavanje imamo od kada se može govoriti o samostalnoj državi u norveškim okvirima.

Već su predstavljena tri različita pojma vezana za temu ove knjige: migracija, emigracija/iseljavanje i imigracija/useljavanje. To su nerazdvojni pojmovi različitog fokusa koji dodiruju različite strane

istog fenomena. Migracija je naziv za proces u kojem se ljudi (i životinje) premještaju u prostoru. Useljavanje i iseljavanje označavaju premještanje preko granica koje važi za neko vrijeme – često na određeno vrijeme koje je duže od šest mjeseci. Da li čovjek seli van ili unutra zavisi od toga gdje se posmatrač nalazi. Gledano iz različite perspektive, useljenik je obavezno i iseljenik. Ako, naprimjer, jedan mladić bez posla seli iz Haldena u Båtsfjord kako bi dobio posao u industriji za preradu ribe, on seli ili „migrira“, ali ako uzme autobus i vozi se pola sata do Strømstada u istom području, onda je on emigrant u Norveškoj, a imigrant u Švedskoj. Ova knjiga, prije svega, govori o useljavanju: šta je to, čime se bave ljudi i društvo u koje se useljava, kako se s ovim fenomenom nose vlasti i političari? Da bismo nešto mogli nazvati *useljavanjem*, moramo se naći na jednom mjestu – unutar jedne teritorije. U ovoj knjizi teritorija će u većini slučajeva biti Norveška. U većini bogatih useljeničkih zemalja ponavljaju se mnogi pristupi problemu. Naročito u zapadnoevropskim državama blagostanja postoji dosta zajedničkih osobina. Ja ću mijenjati geografski fokus kako bih ovo potcrtala. Bez obzira što je to sadašnjost ili jasnije rečeno bliža historija, to govori o onome što je ovdje i dužim historijskim linijama daje važne perspektive za razumijevanje onoga što se događa *sada*. Šta se događalo s useljenicima koji su došli u Norvešku

u ranijoj fazi? Šta su novopridošli dobili kako bi se prilagodili i šta je proizvodilo konflikte? Kakvi su to morali biti odnosi kako bi useljenici postali dijelom društvenog razvoja, a što je sociolog klasik Tocqueville zvao *postepenim i tihim procesima u kojima se društvo formira samo od sebe*? Kako je većinsko stanovništvo prihvatilo različite grupe i na koji način je ovaj susret utjecao na razvoj u procesu prilagođavanja? Kako se tipično razumijevanje *nepoznavanja* mijenjalo kroz vrijeme? I ne tako nevažno: kako su useljenici razumjeli društvo u koje su dospjeli – osobe i ponašanja? Šta se dogodilo s useljenicima i kako su oni utjecali na društvo u koje su došli? Na ova velika i osnovna pitanja ne mogu dati jednosmjerne i jednostavne odgovore. Poenta mora biti otvaranje perspektiva za sadašnje vrijeme kako bi se pratili tragovi u vremenu. Postoje li mehanizmi i procesi povezani za način kulture i za ono što se danas zove etnički konflikt, što osniva mustre kroz historiju? Ili su klasni odnosi bili važniji za opterećivanje susreta novopridošlih i domicilnih?

„Integraciona politika je krahirala“, kažu mnogi u javnim istupima. To pokazuje neodgovaranje, kulturne konflikte i marginalizaciju u sjeni takozvanog novog useljavanja. Vremenska perspektiva odnosi se na period od 1970-ih, ili 35 godina, dakle ono što se može smatrati jednom generacijom. Historijski gledano to je relativno kratak period.

U današnjoj situaciji osnovno pitanje o ovakvim tvrdnjama je izraz za nestrpljenje u pamćenju i učenje iz historije umjesto zalaganja za optimizam u vremenu. Ili je svijet danas tako različit u odnosu na ranija vremena tako da su historijska iskustva irelevantna, a uzbuna i gotovost brane svoje mjesto?

Onaj veliki zamah i one duge linije kriju obavezno i kontekst i izuzetak, ali isto tako mogu puno ispraviti od istraživačeve kratkovidosti. Današnji istraživač istražuje područja gdje su i figure i pozadina u pokretu. Da bi se obuhvatila napetost između kontinuiteta i promjena, mora se sadašnjost preobraziti u budućnost, a tekući procesi da se drže čvrsto. Čovjek mora izvršiti nemoguću vježbu kako bi istupio iz određenog područja ili u najmanju ruku osigurao adekvatnu distancu kako bi se mogao fokusirati na problem. Historija nam može puno pomoći u toj vježbi kako ne bismo bili slijepi. Možemo čvrsto zastupati određeno stanovište, s istovremenim pogledom okolo i unazad, tvrdeći da se useljavanje u Norvešku danas razlikuje od ranijih epoha useljavanja u osnovi na četiri načina: po obimu, brojnosti, distanci putovanja i socijalnom sastavu useljenika. Broj onih što dolaze (udio stanovništva) danas je bitno veći nego u ranijim epohama bez obzira što je to i tada bio značajan broj. Godine 1900. je 2,9% od ukupnog broja stanovnika Norveške bilo *rođeno u inostranstvu*.

Godine 2005. ovaj broj je iznosio 6,5%. Broj onih koji dolaze u Norvešku stalno se *povećava*. Pored toga, žene useljenika stalno rađaju više djece nego domicilne Norvežanke.

Useljavanje je izuzetno složen fenomen. Vrsta useljavanja varira od razloga zbog kojih ljudi dolaze u Norvešku, koliko dugo planiraju ostati, jesu li došli samo privremeno, šta je bio osnovni razlog za njihov dolazak, kakvi su bili društveni odnosi iz kojih su otišli, duljina boravka i personalne karakteristike useljenika kao što je socijalni status, političko opredjeljenje, religija i boja kože.

Sastav useljeničkog stanovništva danas je znatno više raznolik u pogledu nacionalnog, kulturnog i religioznog porijekla. Godine 2005. u Norveškoj su registrovani stanovnici porijeklom iz preko 200 zemalja. Gledajući kroz historiju, jasna je tendencija da u Norvešku ljudi dolaze sa sve udaljenijih mjesta. Sve do 1960-ih rijetki su izuzeci koji su odudarali od dominirajuće slike useljenika u Norvešku - bili su bijele boje kože i dolazili su iz „blizine“ – sjeverne i zapadne Evrope – te SAD-a. U staro doba useljenici u Norvešku uglavnom su dolazili iz blizine – prije svega sa sjevera, a većinom iz Švedske. Drugi dio iz Evrope izvan sjevera bio je prisutan cijelo vrijeme, ali je vremenom postao većina. Najupečatljivija promjena u Norveškoj u posljednjih dvadesetak godina jeste porast useljavanja iz zemalja izvan zapadne Evrope i SAD-a.

S useljavanjem iz dalekih predjela došlo je i do promjene socijalnog sastava useljenika. Useljenici su danas približno siromašni kao i većinsko stanovništvo, što nije bio slučaj u ranijoj epohi. Bez obzira što je u svim vremenskim periodima bilo useljenika iz različitih grupa, tipični useljenik bio je srednjih godina, iz gornjeg sloja, često s dobrom društvenom pozicijom u domovini u odnosu na većinu Norvežana. Međutim, današnji useljenici u Norvešku, naročito izbjeglice, dolaze u najniže dijelove radnog procesa ili u najmanju ruku dopijevaju u neku vrstu prelaznog perioda – kao klijenti potpuno izvan tržišta radne snage.¹

Sve ove nabrojane tačke važne su za analizu „kako to ide“ danas – pretpostavke za uzajamno prilagođavanje u vremenu, rješavanje konflikata i problema, iskorištavanje novih impulsa izvana prema obogaćivanju društva u cjelini.

Mi još uvijek ne znamo „kako to ide“. Stalno dolaze novi ljudi. Riječ je o dinamičnim procesima koji se „ne završavaju“. Zaključna razmatranja se prave iz manje ili više uspostavljenih stajnih mjesta i sve vrijeme „vodenica radi dok vodeničar spava“.

Danas moramo imati dodatna dva odnosa koja možda mogu učiniti useljavanje drugačijim u odnosu na ono kakvo je bilo prije. Prvo, mas-mediji

¹ Kjeldstadli, 2003.

doprinosu da se fenomen useljavanja reflektuje i da se o njemu raspravlja u svakom dijelu svijeta. Useljavanje dobija puno pažnje u javnosti – možda više nego što to mjera od 8,3% nalaže. Ali ovaj razvoj dogodio se brzo i stvorio je nemir vjerovatno zbog jakog priliva stanovnika.

Prvi put useljavanje u Norvešku medijski je bilo praćeno 1980-ih. Bez obzira što sam međunarodne migracije počela studirati krajem 1970-ih, to je bila tema koja se tada promatrala kao posebna i egzotična – u onom stepenu u kojem je čovjek uopće znao šta je migracija. U sljedećih 25 godina migracija i useljavanje postali su centralna tema u mnogim studijskim područjima unutar društvenih i humanističkih nauka: ekonomije, sociologije, psihologije, pedagogije, antropologije, geografije, političkih nauka, lingvistike, književnosti i historije. U Švedskoj su, između ostalog, formirali jedan predmet iz ove oblasti: IMER – Internacionalne migracije i etničke relacije – koji se mogao studirati na svim nivoima. Interesi i potražnja za znanjem o medijima, javnoj upravi i obrazovnim institucijama skoro da su eksplodirali zadnjih 10-15 godina. Ova zainteresovanost je, kao što se često može vidjeti, dvosmislena. Na jednoj strani može doprinositi zajedničkom djelovanju u prihvatanju i međusobnom razumijevanju, ali, također, može voditi i stigmatizaciji i stvaranju konflikta. Promjena držanja može imati više pravaca.

Drugo, useljavanje je povezano s internacionalizacijom ili globalizacijom i to na više načina. Na jednoj strani useljavanje je po definiciji međunarodna tema – ljudi sele preko državnih granica. Pored toga, fenomen je skoro udružen s drugim procesima internacionalizacije: transport revolucija, širenje informacione tehnologije i komunikacija učinili su da je lakše putovati – ali i seliti. Također je lahko često putovati. Uz to je postalo jednostavnije uspostaviti kontakt s domovinom kada čovjek prvi put iseli iz nje. Može se reći da migranti doprinose internacionalizaciji svijeta. Učinak ovoga može biti da se useljenici orijentišu definitivno prema jednom društvu. Vozarenje između kultura i socijalnih povezanosti može učiniti da zbog toga integracija dobija duži i višesmjernan tok. Na drugoj strani su mnogi i međusobno suprotstavljeni *učinci* internacionalizacije migracije koja prelazi granice. Pozornost je povećana proporcionalno s razumijevanjem useljavanja kao *problema* i sa sve više i više upornog pokušaja vlasti da kontrolišu ulazak u zemlju. U svijetu pobjednika i gubitnika - gubitnika nikada neće nestati - oni će u sve većem broju pokušavati doći na onu sretnu stranu inspirisani kampanjama modernih medija u vidu intenzivnih reklamnih kampanja koje se svakodnevno vrte u zemljama koje su daleko od toga da bi se mogle svrstati u red država blagostanja. Posrednici i u zemljama odakle useljenici dolaze i u zemljama prihvata oformili su svoje internetske stranice

koje sadrže aktuelne informacije o mogućnostima i ograničenjima na međunarodnom planu. Razvoj ljudskih prava učinio je da su zemlje primaoci uvele određena ograničenja vezana za to kako će se obrađivati stranci unutar granica. Ovo je proizvelo dodatni pritisak na ove zemlje da grupama koje nisu poželjne ograniče mogućnost za ulazak u zemlju. Istovremeno, tržište rada živi svoj život šaljući signale svijetu kako je moguće dobiti posao za sve one koji su došli a koji se nisu predali nakon prvih poteškoća. Povećana mobilnost na međunarodnom planu u kombinaciji s pritiskom na evropske granice doprinijela je povećanoj internacionalizaciji useljeničke *politike*. EU je povećanim tempom razvila zajedničku politiku u centralnim zonama unutar useljeničke problematike u zadnjih dvadesetak godina. Norveška je odlučila da bude dio te politike kroz Schengen i ugovor s Evropskom unijom bez obzira što nema punopravno članstvo u Evropskoj uniji.

Tema migracija dobila je novi dramatični smjer nakon 11. septembra. Novo stoljeće jedva da je udahnulo prije nego što će napad na *The Twin Towers* otvoriti – i vjerovatno obavezno sprovesti – redovne i vanredne mjere da bi se spriječio teror van državnih granica. Između ostalog, 11. septembar 2001. snažno je podsjetio na ranjivost bogatih i tehnološki razvijenih zemalja i učinio je vidljivim dileme i ciljane konflikte koji egzistiraju

u međunarodnom društvu. Istovremeno s 11. septembrom, kao i napadima koji su uslijedili u Madridu i Londonu, uslijedilo je priznanje, naročito u Zapadnoj Evropi, da je potrebno *useljavanje* kako bi se popunila rupa na tržištu rada i popravila loša demografska slika u mnogim bogatim zemljama. Selektivno razumijevanje useljavanja nije nešto novo u historiji. I poželjni i nepoželjni novopridošli uvijek su u prihvatnim centrima egzistirali jedni pored drugih. Ono što je, međutim, novo i što se javilo kao popratna pojava internacionalizacije, u smislu povećane mobilnosti i porasta pravnih društava, jeste vrevu kategorija i precizna regulacija u kombinaciji s upotrebom sve više savremenih metoda kontrole. Svi ovi elementi postavljaju velike zahtjeve i za zakonodavca i administraciju ako čovjek ima ideale o jednoj vrsti pravednosti i predvidivosti u sistemu. I nacionalni i internacionalni odnosi učinili su razvoj prava izuzetno komplikovanim. U periodu od 2002. do 2004. godine sjedila sam u jednoj nezavisnoj komisiji eksperata koja je trebala uraditi prijedlog novog zakona o strancima. Nakon godinu dana rada u povjerenom mandatu s hrpom pravila, propisa i uputstava, *pojednostavljivanje* je bilo centralna stvar. Ipak, u samoj završnici imali smo Prijedlog zakona na 450 gusto kucanih stranica. Usput, mnogo sam se puta pitala koja vrsta fenomena imigracija je shvaćena kao čin dolaska iz daljine i fenomen s tako mnogo

neshvatljivih, komplikovanih i teških dilema. Skoro svaka tačka udarala je na paradokse i konflikte vezane za cilj ljudskog životnog kvaliteta.

Ja pripadam onima koji misle da se složenost polja neće bitnije umanjiti. Sve su prilike da ćemo i u budućnosti živjeti s nizom suprotnosti i emotivnih dilema. Imigracija je već odavno postala socijalna činjenica, ali smatram da otvorene granice danas nisu realna mogućnost – barem ne prije nego što one najvažnije zemlje iz kojih dolaze useljenici ostvare veći nivo razvoja i blagostanja. Ovdje je velika odgovornost bogatih zemalja koje su pandan restriktivne useljeničke politike. Norveška je – u odnosu na druge zapadnoevropske države blagostanja – od 1970. nastojala upravljati imigracijom po shemi tržišta rada kao obavezom kroz sistem međunarodnih pravila.

Imigraciona politika vodila se željom da se uspostavi dobro regulisano tržište radne snage i dobro funkcionirajući sistema blagostanja. Kratko i jasno – želja je bila da se zadrži društvena struktura koja se razvila u državi nakon Drugog svjetskog rata. Ovo se odražavalo kao kombinacija realpolitike i humanizma.

Imigracija je bila dinamička karakteristika mnogih historijskih epoha. Fenomen je u konstantnom razvoju i promjeni. Imigranti su mijenjali društvo

prije, a to će se događati i ubuduće. Šta nas drugo uči pogled unazad nego da postoji historijski kontekst u studijama o imigraciji. Zbog toga će biti različiti odgovori na pitanje šta je imigracija.

U ovoj knjizi pokušat ću nacrtati neke slike unutar velikog polja koje dodiruje sve ono što je relevantno za ljudsku stvarnost u današnjem društvu i što uključuje prekoračenja i inovacije kao što su obeshrabrivanje, zavisnost i razočarenje imigranata. Ova knjiga mogla se napisati na bezbroj različitih načina i s različitim uglom gledanja i tema. Moj izbor uvjetovan je onim što ja mogu i onim što me posebno interesuje. Zbog toga će neko sigurno tvrditi da to ima neke veze s politikom i društvom i svakako će biti u pravu.

Knjiga sadrži mnogo pitanja i malo odgovora i ima intenciju da kroz šest poglavlja dotakne različite dimenzije imigracije: Poglavlje 1: pokretačke snage; šta su ljudi dobijali kada su selili prije i sada, te kako su države primaoci kontrolisale ili nisu kontrolisale imigrante kroz historiju; Poglavlje 2: država blagostanja kao premisa useljeničke politike i kao akter integracije nad novopridošlim – interesi države i odgovornost države; Poglavlje 3: imigranti lično, ljudi i demografija – ko je došao, koliko je došlo, kada su došli i na koji način; Poglavlje 4: zemlje primaoci – Norveška u promjenama, teška kultura – i multikultura, kako se formira

nacionalna solidarnost u multikulturnom društvu. Poglavlje 5: posao i useljenje – novo vrijeme u tematiziranju i internacionalizaciji imigrantske politike kroz EU i potreba za stranom radnom snagom. Poglavlje 6: mnogobrojne unutrašnje društvene suprotnosti, novi izazovi i nova opskrba – multikulturalna Norveška.

Literatura

Bade, Klaus B. (2003). *Migration in European history*. Oxford: Blackwell.

Kjeldstadli, Knut (2003). *Norsk innvandrings historie bd I-III/Norveška useljenička historija tom I-III*. Oslo: Pax.

Winder, Robert (2004). *Bloody Foreigners. The story of immigration to Britain*. London: Little Brown.

POGLAVLJE 1

Migracijska okolina

Svijet postaje sve više i više integrisano mjesto življenja. To se u današnje vrijeme često i s ponosom ističe. I zaista nema sumnje u to da je ono što se zove „globalizacija“ tijesno povezaloz različite i udaljene dijelove svijeta. Globalizacija već odavno nije novi fenomen. Savremeni tehnološki razvoj zadnjih godina doveo je do brže razmjene roba, dobara, informacija, usluga i ideja na svim dijelovima svijeta. Također, gledajući institucionalno, došlo je do razvoja koji je prešao nacionalne granice na više područja, potpisani su i realizovani multilateralni ugovori o trgovini, uslugama i autorskim pravima, ostvareno je jedinstvo ranije odvojenih i različitih valuta i tržišta kapitala. Ekspanzija svjetske ekonomije dala je mnogim ljudima nove mogućnosti. Međutim, nema sumnje u

to da su sva ova poboljšanja neravnomjerno podijeljena. Važan pratilac neravnomjernog razvoja na globalnom planu je povećana ljudska mobilnost – mnogo ljudi seli u različite regione i različite zemlje. Prema zvaničnim UN-ovim izvorima u 2004. godini je na međunarodnom planu bilo skoro 200 miliona ljudi u pokretu što je dupli porast za samo 25 godina. Navedena brojka čini tri procenta ukupnog broja stanovništva na zemlji u totalu. To znači da je na početku XXI stoljeća migracija obuhvatala više stanovnika nego ikada prije u novijoj historiji.

Međunarodna migracija utječe na zemlje uključene u ove procese često na sveobuhvatan način. Danas većina migranata ulazi i izlazi iz mnogih zemalja što otežava formiranje tradicionalnih razlika između domicilnih, tranzitnih i zemalja izabranih ili određenih za destinaciju. Mnoge zemlje pripadaju sve trima navedenim kategorijama. Raspodjela imigranata po zemljama primaocima promijenila se zadnjih godina. Prateći statistiku UN-a broj imigranata u razvijenim zemljama povećan je sa 48 do 110 između 1980. i 2000. godine, dok je odgovarajuće povećanje imigranata u nerazvijenim zemljama iznosilo od 52 do 65 miliona. Drugim riječima, bogate zemlje danas primaju 60 procenta od ukupnog broja imigranata u svijet. Zašto je to tako?

Razlozi za migraciju

Nema neke cjelovite i sveobuhvatne teorije o migraciji. Međutim, postoji cijeli niz teorija koje traže odgovor i objašnjenje zašto ljudi sele i koji su to važeći faktori prilagođavanja ili integracija u zemlju useljavanja. Ovi dijelovi teorije u znatnoj mjeri obojeni su različitim specijalizovanim približavanjem disciplina svijetu. Ekonomisti su gledali na ekonomske inicijative i razlike u dohocima, antropolozi na lokalne načine proizvodnje, geografi na lokalne faktore, sociolozi na povezanost između aktera i struktura, itd. Mnogo godina dominirala je takozvana *push-pull* teorija kao objašnjenje zašto ljudi migriraju. Mehanizmi za izbacivanje u zemljama slanja uporedo su se javljali sa snagama privlačnosti u zemljama primaocima, racionalne osobe koje su kalkulisale izvan pretpostavki o gubitku i pobjedi objašnjavale su ih i ostvarivale. Bez obzira što molećivi *push-pull* način razmišljanja živi i dalje, podupiran snagom svoje zajedničke kasne logike, ta je teorija zastarjela i zamijenjena puno više cjelovitim i sociološki inspirisanim teorijama vezanim za uspostavu mreža i lično pojačanje mehanizama kada su u pitanju razlozi za ljudsko selenje – *cumulative causation*: Kada neko odseli u inostranstvo, ubrzo se uspostavi mreža i „migracijski mostovi“ između polazne i dolazne tačke što olakšava onima koji se kasnije odlučuju

za ovu vrstu „putovanja“. Na dolaznoj tački je već neko ko pomaže u fazi etabliranja i možda već ima dobre kontakte u procesu rada. Potpuno i temeljito se raspolaže informacijama o mjestu dolaska, rutama i životnim mogućnostima. Ovo je jedan od razloga što velika većina naprimjer pakistanskih useljenika u Norvešku dolazi iz relativno određenih područja. Tendencija da se ima bračni partner iz istog područja i u drugoj generaciji pojačava ovu konstataciju.

U pozadini više ili manje razvijene teorije o razlozima zbog kojih migrant broj jedan seli, za razliku od razloga koji se odnose na migranta broj 3500, nalazi se stalna strukturalna postava – društveni odnosi koji čini da seljenje bude kao obavezno ili atraktivno za individue. U strukturalnim objašnjenjima dominiraju tri *d* na engleskom: *development*, *demography* i *democracy*. Sljedeća tri odnosa: razlike u životnom standardu na globalnom nivou, pritisak stanovništva u siromašnijim zemljama i političko ponižavanje u nedemokratskim režimima bez sumnje objašnjavaju navalu ljudi na granice.

Prvi put u zadnjih nekoliko godina značenje barijere u regulisanju prava useljenika u zemljama primaocima bilo je uvučeno u objašnjenja po međunarodnim mustrama seljenja. Migrant iz Sjeverne Afrike, pun nade, može biti jako motivisan da radi u Zapadnoj Evropi. Međutim, ako zemlje članice

EU nisu otvorene za taj tip radnog useljavanja, onda on nema drugog izbora nego da pokuša na drugom mjestu ili alternativno da se fokusira na nesiguran i možda opasan život kao ilegalni zaposlenik na evropskom tržištu. Mogućnosti na ilegalnom putu nisu velike jer su državne granice pod jakom kontrolom. Zadnjih desetljeća međunarodna migracija obilježena je suprotstavljenim tendencijama. Na jednoj strani rastu snage koje tjeraju migracijske valove na velike udaljenosti. Na drugoj strani je sve savremenija kontrola s istim rutinama i administrativnim barijerama uključujući i fizičko razdvajanje i izbacivanje.

U ovoj knjizi namjeravam govoriti o svemu onome što je dato u ovom kratkom uvodu. Rado ću pratiti zbivanja na svjetskoj sceni, zemlje koje šalju iseljenike, kao i porodice iz kojih sele njihovi članovi bez obzira što je ovo važna strana fenomena internacionalnih migracija. Razlozi koji prate iseljenika pratit će i useljenika zavisno od toga u koju kategoriju će čovjek biti plasiran kao potencijalni useljenik - sa pratnjom za tip dozvole koju čovjek može dobiti u novoj zemlji. Ako jedna Iranca dođe u Norvešku zato što nema posao u Teheranu, ona najvjerojatnije neće dobiti boravišnu dozvolu. Ali, ako je ona progonjena i praćena zbog svojih političkih uvjerenja, onda ima dobre šanse da dobije azil. Odnos prema porodicama u zemlji porijekla postoji i dalje tako da je država primalac otvorena

za spajanje porodice – sekundarno useljavanje – i što je i dan-danas jedan od najvažnijih kanala useljavanja u bogate useljeničke zemlje.

Prije nego što se orijentišem u sadašnjost i mnoge useljeničke strane, zadržat ću se malo na historijskom razvoju kontrole useljenika. Bez obzira na to što danas dominira slika prepreka kojima su opterećene međunarodne migracije, to ne znači da ljudi *nemaju* dozvolu da se slobodno kreću između različitih regiona u svijetu.

Nacionalne države i blaženstvo duše

Pravo država na samoopredjeljenje u smislu „narodne“ kontrole „svoje“ teritorije u svakom segmentu povezano je s etabliranjem modernih nacionalnih država. Od Westfalskog mira 1648. godine pa naovamo svi međunarodni režimi bazirani su na principu suvereniteta i teritorijalnog integriteta država. Državni suverenitet u teoriji je apsolutan i važi dokle sežu teritorijalne granice. Na drugoj strani granice pravila igre određuje druga država. „Princip suvereniteta“ polazi od toga da su druga odgovarajuća prava države ograničila državni suvereni razvoj. Kontrolu useljavanja i iseljavanja mnogi smatraju prirodnim dijelom razvoja nacionalne države, a neki su otišli tako daleko da su povezali kontrolu migracija s osnovama egzistencije

modernih država: država nije država ako na svom teritoriju ne kontroliše strance u skladu s državnim propisima iz te oblasti.

„Čovjek mora voljeti svoju domovinu više nego blaženstvo svoje duše“, pisao je Machiavelli na više mjesta u svojim radovima. Ideja ljubavi prema domovini formirala je evropski način razmišljanja još od prije epohe nacionalnih država – ideja da postoje ograničene kulture po mjestu gdje određene osobe prirodno pripadaju i što uspostavlja osjećaj pripadnosti i lojalnosti. Predstava o prirodnoj kulturnoj pripadnosti, koja se često izražava vezom sa zemljom, korijenima i stalnim boravkom, nakon izvjesnog vremena je institucionalizovana u Evropi kroz konstrukciju nacionalnih država. Francuska i američka revolucija formirale su princip „narodnog suvereniteta“ koji implicira da se državna vlast može legitimirati samo tako što će se „narod“ pridružiti da vlada. Ovaj politički princip je tokom 1800-ih razvijen dalje u kulturni pravac u kojem je čovjek pretpostavljao da su historijska sudbina zajedništva i zajednički jezik doprinijeli formiranju nacije.

Cijeli svijet je poslije 1800. podijeljen u geografski ograničene cjeline što se u teoriji poklapa s grupama stanovništva koje imaju jasnu kulturu: norveška kultura, naprimjer, prestaje na norveškoj granici, a švedska, finska i ruska počinju s druge strane granice.

Kultura, pripadnost i lojalnost nestabilne su veličine za koje nije obavezno da se prilagođavaju administrativno utvrđenim granicama. Organska povezanost između nacije i države morala se graditi kroz historijski integracioni proces koji je na kraju dobio naziv *izgradnja nacije*. Ovi procesi, često u svojoj punoj snazi ali s promjenjivim intenzitetom i promjenjivom srećom, pronašli su mjesto u velikim dijelovima svijeta, proizveli su moderne nacionalne države – kao političko jedinstvo i kao ideološki okvir.

Ograničenje spram drugih je konstitutivni element u izgradnji nacije i razvoju identiteta u cjelini. Da bi se našlo neko „mi“, mora biti neko drugi izvan koji je različit od nas. Danci su Danci i zbog toga što oni drugi *nisu* Danci. Izgradnja nacije je ustvari izgradnja institucija isto toliko koliko i razvoj ideologije. Država utječe na to kako državljani misle o sebi osobno i društvu u cjelini. I ne tako nebitno, država može doprinositi stabilizaciji ove strukture mišljenja. Zbog toga moramo proučavati društveno važne institucije kao bismo razumjeli egzistiranje i obnovu nacionalnog identiteta u vremenu i u prostoru. Suprotno tome, novi impulsi mogu kroz kulturnu diferencijaciju pokazati kako se izazivaju institucije i eventualno prazne od mišljenja na nacionalnom polju.

Obavezna je nacionalna *kohezija* ili solidarnost kako bi ekonomija funkcionisala. Za funkcionisanje društva obavezno je da se stanovništvo identifikuje sa snagama izvan sebe i svojih najbližih, da postoji „socijalna spona“ koja omogućava da se individue i grupe spoje u veliku cjelinu. *Državni interesi* ne mogu se samo razumjeti u ekonomskim, demografskim i vojnim temama. Interesi se također izražavaju u više kulturološkim i ideološkim formama: kroz razvoj nacionalnog samorazumijevanja, kroz herojska djelovanja i kolektivne patnje. Izreka poznatog francuskog profesora Ernesta Renana „Domovina nije carinska unija“ („*Un Zollverein n'est pas une patrie*“) igra na isti dualitet: nacija ne izražava samo ekonomske interese i ugovore o trgovini, ona također ima i sentimentalne strane – to je i tijelo i duša u jednom.

Unutar ovog historijski monumentalnog načina razmišljanja o jedinstvu nacije i stabilnosti međunarodna migracija se istura kao smetnja. Bez obzira na to što međunarodna migracija nije nešto novo i što su različite nacionalne države u različitim epohama stimulisale ovakve pokrete, ideologija o ograničenom jedinstvu živjela je svoj život i formirala temeljno razumijevanje o tome šta je to normalno. Međunarodna migracija je podsjećanje o krhkoj alijansi između nacije i države. Migracija izaziva razumijevanje o onom prirodnom u teritorijalno zasnovanoj kulturalnoj povezanosti.

S ovom teškom tradicijom nema mjesta za čuđenje nad činjenicom da je useljenička politika postala centralna tema u funkcionisanju nacionalnih država. Razvoj državne useljeničke politike rado se postavlja u odnos prema generalnom razvoju nacionalne države s postepenom ekspanzijom *kontrole* u formi regulisanja putem zakonodavstva i institucionalizacije. Ovu kontrolu - za koju se može reći da ima duplu funkciju: da pokaže suverenitet vani i da održava okupljanje i legitimitet unutra - mnogi historičari i politolozi smatrali su ličnom jezgrom oblikovanog procesa koji etablira državni suverenitet.²

Koliko su uporno države sprovodile ovu kontrolu zavisi od epohe do epohe. Interesi kontrole i sposobnosti za praktikovanje imali su različite izraze u različitim kontekstima. Naprimjer, ekonomski odnos učinio je da je ideologija homogenizacije gurnuta u drugi plan u različitim periodima zapadnoevropske historije države. Ali princip o suverenitetu za određivanje ko će dobiti pristup bio je neosporno vezan za nacionalnu državu. Princip nacionalne države sprečava pojedince da putuju po ličnom nahođenju. Individuama je dodijeljeno nacionalno pripadništvo koje ih je učinilo zavisnim

² Rokkan, Stein (1975). “*Dimensions of state formation and nation building: A possible paradigm for research on variations in Europe*”. I: Charles Tilly. *The formation of national states in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press.

od države koja je autorizovala njihovo putovanje. Tako države definišu ko pripada, a ko ne pripada – ko može doći, a ko će ostati vani. Zbog toga povezanost s nacionalnom državom ima odlučujuće značenje u smislu ko može putovati i gdje u svijetu može biti njegova destinacija.

Historija politike kontrole

Kontrolna politika jedne zemlje u odnosu na useljenje mora se objasniti i razumjeti u kontekstu niza faktora. Koji su instrumenti pristupačni za jednu vladu zavisi od kompleksa različitih odnosa: ekonomskih, sigurnosnih, političkih, kulturnih, socijalnih, humanitarnih i demografskih. Konkretno prilagođavanje na politiku trpjet će utjecaj administrativnih i rukovodnih sistema, tradicije u odnosu na useljavanje, generalnih historijskih osobina – posebno društvene i političke „kulture“ i odnosa vezanog za identitet i nacionalna osjećanja. Ova mreža faktora je pod utjecajem međunarodnog konteksta u kojem se zemlja nalazi u svakom vremenu. Nacionalne politike drugih zemalja, međunarodni ugovori, konvencije i organizacije, pored priliva migranata i karaktera, doprinose formiranju državne politike. U današnjoj Evropi „meta nivo“ sa svojom ličnom dinamikom želi utjecati na razvoj politike: na stvarno razumijevanje naroda

zbog *potencijalnog* useljavanja ili *pritiska useljavanja*. Ako ljudi osjećaju prijetnju od useljavanja, onda slabo pomaže to što je strah bezrazložan – to također može imati posljedice za okruženje u kojem se odvija politika.

Švedski doajen u oblasti istraživanja useljavanja, Tomas Hammar, dijeli noviju historiju politike migracija Zapadne Evrope u četiri perioda.

Prvi period je počeo sveobuhvatnim valom iseljavanja iz Evrope – prije svega u SAD od sredine prošlog stoljeća. U toku ovog perioda, koji je trajao do početka Prvog svjetskog rata, nije bio regulisan proces međunarodne migracije u Evropi s izuzetkom Carske Rusije. Vladajući ekonomski liberalizam dozvoljavao je slobodnu trgovinu roba, ljudi i kapitala preko državnih granica. Bilo je moguće doći negdje i raditi stalno bez specijalne dozvole za boravak i za rad.

Drugi period (1914-1945) bio je sistem regulacije i kontrole predstavljen u mnogim mjestima u Evropi. Ovo je bilo prvi put da su ekonomska depresija i nezaposlenost vodile tome da nacionalne radne organizacije traže mjere protekcije od Vlade.

Treći period, koji je počeo 1945. godine, karakterisao je relativno liberalan migracioni režim u Zapadnoj Evropi. Poslijeratna ekonomija sa obnovom i masovnom potrebom za radnom snagom

je najvažnije objašnjenje za ovo. Rijeka izbjeglica kao posljedica rata, a kasnije kao rezultat odnosa Istok – Zapad za vrijeme hladnog rata, učinio je također da su zapadne države bile prijateljski raspoložene za „izbjeglice iz zemalja komunizma“.

Četvrti period karakteriše „zaustavljanje useljavanja“ od početka 1970-ih godina, što je ponovo uvelo restriktivnu kontrolu useljavanja u evropskim zemljama primaocima. Ova restriktivna politika bila je u svakom slučaju pojačana 1980-ih i 1990-ih godina. Krajem 1990-ih vlasti i privreda počele su ponovo diskutovati o liberalizaciji pojedinih vrsta radne snage.

Od kraja XIX stoljeća slobodno kretanje ljudi bio je ideal bez obzira što je čovjek morao odustajati od ovog ideala zbog posebnog odnosa u različitim vremenima – unutar OECD u norveškoj povezanosti. Norveško „zaustavljanje useljavanja“ od 1970-ih izvorno je bilo predstavljeno kao privremeni potez. Krajem 1980-ih u većini zemalja EU, sa zastojem ekonomije kombinovanim s pritiskom useljenika s istoka i juga, izgledalo je kao da je ovaj ideal dobio podršku iz milosrđa. To je bilo paradoksalno dovoljno jer se dogodilo kada je slobodni pokret radne snage bio etabliran kao kamen temeljac EU. Danas Evropa trpi posljedice zbog suprotstavljenih intencija unutar useljeničkog miljea: postoji potreba za radnom snagom uz istovremeni strah od povećanog useljavanja stranih grupa

koje su opterećenje državi ili zbog toga što nose sa sobom „nepoznate navike“ ispoljene u vidu kriminaliteta i prostitucije.

Kontrola stranaca i useljavanje u Norvešku u periodu 1915-1975. godine

Nacionalna sigurnost bila je na centralnom mjestu norveške političke kontrole stranaca tokom Prvog svjetskog rata, kada je bila uvedena savremena metoda kontrole. Uvođenje strožijih restrikcija bilo je motivisano mnogim uzrocima tokom 1915. godine kada su napravljeni prvi koraci kako bi se učvrstio zakon o strancima. Među uzrocima izdvajaju se strah od ljudi litalica i kriminaliteta, neprijateljstvo prema Romima i Jevrejima i strah od špijunaže. Nacionalna sigurnost dodatno je bila naglašena 1917. godine kada je Vlada uvela obaveznu pasošku i vizuelnu kontrolu prilikom svakog graničnog prelaska. Ruska revolucija bila je očigledno ona neposredna provokacija za to.³ Postavilo se sigurnosno pitanje o useljavanju iz *Finske*, a što je iz različitih razloga procjenjivano kao potencijalna prijetnja norveškom suverenitetu. Finska je djelomično tretirana kao tranzitno područje za „izvoz ruske revolucije“ na Zapad, a djelomično kao prijetnja sama po sebi. Finski nacionalizam i ono što

³ Thorud, Espen (1989). *Norveška useljenička politika 1860-1960*. Institut za sociologiju prava, Univerzitet u Oslu.

je bilo promatrano kao „teški finski karakter“ stavilo je Finsku na sigurnosnu kartu gdje je ostala sve vrijeme između dva svjetska rata. Doživljaj „finske prijetnje“ u diplomatskim krugovima bio je pokriven jednom vrstom prijateljske diplomatije.⁴

Norveška država koristila je različite metode za kontrolu: tradicionalna granična kontrola, interna kontrola nepoznatih, protjerivanje iz zemlje, različita diskriminirajuća pravila za trgovinu i privredni život te aktivna dugoročna norveška državna politika. Norveška državna politika može se gledati u svjetlu mlade norveške samostalnosti i Norveške kao nacionalne države. Politika je imala širok jezički i kulturni opus i bila je prilagođena prema Samenima/Laponcima kao manjini na sjeveru Norveške. Prateći Eriksena i Niemi istraživačka politika je bila primjer dokazane nacionalne strategije usmjerene na jedini heterogeni dio zemlje u to vrijeme – sjever Norveške. Politika kontrole sprovedene između dva svjetska rata – sastavljena od kontrole granice izvana i snažne politike asimilacije unutra – bila je manifestacija novog nacionalnog suvereniteta države. Norveški narod davao je široku podršku ovoj vrsti politike. Podrška se podrazumijevala s malim izuzecima registrovanim u dijelu radničkog pokreta. Generalnu podršku

⁴ Eriksen, Knut E. i E. Niemi (1981). Finska opasnost. Oslo: Universitetsforlaget u Oslu.

koju su vlasti imale u provođenju istraživanja ove vrste neki su objašnjavali specijalnim mjestom nacionalizma u Norveškoj. Takav pristup bio je zbog bliske historije koja se ogledala u potčinjenom položaju Norveške u odnosu na susjedne zemlje i borbom za oslobođenje koja se doživljavala „progresivnom“ snagom više nego reakcionarnim alatom u rukama buržoazije.⁵

Drugi važeći aspekt politike kontrole u norveškoj historiji bilo je pitanje socijalne kontrole što je naročito bilo usmjereno prema Jevrejima i Romima. Ove dvije etničke grupe bile su izložene konstantnim diskriminacijskim mjerama sve do Drugog svjetskog rata, a Romi još i dalje. Pitanje socijalne kontrole bilo je istaknuto u odnosu prema Romima. Jedan član Zakona o strancima iz 1927. godine kaže precizno da će se Romima „i drugim skitnicama koji ne prihvataju norvešku nacionalnost onemogućiti ulazak u zemlju“.⁶ Motivacija za ovaj diskriminirajući pasus u Zakonu o strancima bila je pretpostavka da su Romi skitnice i potencijalni kriminalci i da su kao takvi nepodesni za integraciju u „normalan socijalni život“. U reviziji Zakona iz 1956. godine kategorija „Romi“ je izbrisana dok je kategorija „skitnice“ zadržana u istom značenju.

⁵ Østerud, Øyvind (1987). „*Nacionalizam i modernost. Skandinavska perspektiva*“. I: G. Therborn, Lycksalighet halvö Stockholm: Sekretariatet för framtidsstudier.

⁶ Citirano kod Thorud (1989:97).

Norveška politika nad ovim grupama reflektovala je, pored ostalog, jedan stav raširen u mnogim evropskim zemljama – naročito između dva svjetska rata.

Novo zakonodavstvo primijenjeno u Norveškoj za vrijeme Prvog svjetskog rata reprezentovalo je zatezanje i u formi i u kontroli ulaska u zemlju kao i u formi kontrole stranaca unutar državnih granica. Zakonodavstvo iz Prvog svjetskog rata etablirano je kao privremena uredba, ali je bilo u funkciji više od deset godina sve do 1927. godine, kada je izvršena sveobuhvatna zakonska revizija. Osnovna motivacija ove vrste zakonodavstva bila je ista od početka XX stoljeća pa do Drugog svjetskog rata bez obzira što su ekonomska pitanja i odnosi na tržištu rada došli u prvi plan. Lični kontrolni sistem (zakoni, regulacija i institucije) razvijen je, koordiniran i centralizovan u ovom periodu i narod je u različitim političkim partijama podržavao takvu politiku.

Drugi svjetski rat i njemačka okupacija Norveške predstavljali su vanredno stanje u zemlji i što se tiče useljavanja. Neto useljavanje u zemlju u ratnim godinama bilo je beznačajno. Popis stanovništva iz 1946. godine pokazao je da je udio stanovništva porijeklom iz inostranstva iznosio pola procenta više u odnosu na rezultate posljednjeg popisa iz 1930. godine. Ako, međutim, idemo u

suhe statističke brojeve prije i poslije, primijetit ćemo očiglednu dramatičnu sliku useljavanja i iseljavanja za vrijeme ratnih godina s velikim ekonomskim, ljudskim i socijalnim posljedicama. Bez obzira što se na 400.000 njemačkih vojnika gledalo, prije svega, kao na pripadnike okupacionih jedinica, na njih se, također, gledalo i migracionim historijskim naočalama. Ako čovjek procjenjuje njemačke okupacione snage u Norveškoj u svjetlu ekonomskog utjecaja, kulturoloških susreta, držanja među većinskim stanovništvom i socijalnim popratnim pojavama prisustva i personalnih kontakata, onda se otvaraju nove perspektive, gdje su „ratni migranti“ istureni kao ekstremni primjer više uobičajenog odnosa useljavanja. „Susreti“ reprezentuju cijeli registar od napada, tlačenja, kolaboracije, jednakosti i ljubavi. Pored okupacionih snaga ratne godine sadržavale su i obične useljenike, kao i prinudnu radnu snagu iz istočne Evrope i Sovjetskog saveza smještenu u zlatnoj ratnoj ekonomiji. Neposredno nakon rata u Norvešku su došle ratne izbjeglice s kontinenta plus 40.000 Norvežana koji su se vratili iz Švedske u koju su bili pobjegli tokom okupacije. „Ratna udaja“ iz Engleske bio je pojam pod kojim su se podrazumijevale britanske žene udate za Norvežane smještene za vrijeme rata u Engleskoj, a koje su došle sa svojim muževima Norvežanima u Norvešku nakon završetka rata.

Period od 1945. pa do 1970-ih godina činio se liberalnim u novijoj norveškoj useljeničkoj politici. Rat je bio završen, nacionalne granice su se pomjerile, milioni ljudi su bili bez krova nad glavom – mnogi i bez države. Međutim, problem s izbjeglicama nakon Drugog svjetskog rata nije bio u potpunosti privremen mada su mnogi mislili da će nova era značiti i potpuni kraj ove vrste problema. Uprkos tome što je Evropa nakon završetka rata bila razrušena i s velikim ljudskim traumama, na čemu se trebalo posebno raditi, poslijeratno vrijeme bilo je i vrijeme optimizma i vjere u kvalitativno novu epohu koja je bila na pomolu. „Slobodni svijet“ - sa SAD-om kao neospornim liderom - želio je što manje barijera u cirkulaciji roba, usluga i kapitala i da se sve to razmjenjuje na globalnom nivou s dolarom kao dominantnom valutom. Marshallov plan, koji je bio važan američki instrument za stavljanje svjetske ekonomije na zdrave noge, bio je uslov za zemlje primaooce da otvore svoje granice za robe i radnu snagu iz zemalja OEEC-a, kasnije OECD-a. Politički je ovaj period bio opterećen hladnim ratom – podjelom na blokove Istok – Zapad koja je dominirala međunarodnom podjelom moći koja je kao takva trajala preko 40 godina, ali i formiranjem UN-a i usvajanjem važnih međunarodnih konvencija o ljudskim pravima. Pokazalo se da su oba ova odnosa imala veliko ali

i izuzetno različito značenje za migraciju na međunarodnom planu. Norveška kao najveći primalac (po stanovniku) novca iz Marshallovog plana bila je nedvosmisleno usmjerena prema zapadnim poslijeratnim sistemima, kako ekonomski tako i politički, ali je vrlo malo bila izložena utjecaju i velikim useljavanjima izbjeglica nakon završetka rata. Druge zemlje u zapadnoj Evropi, uključujući i Švedsku, puno su više bile pogođene valom izbjeglica i ne tako nevažno velikim kontingentom radnika useljenika koji su regrutovani s ciljem da grade poslijeratnu strukturu društva. Većina ovih ljudi došla je iz zemalja južne Evrope i zemalja južno od Alpi, a što je sve ukupno činilo oko sedam miliona osoba do početka 1970-ih. Kada je u pitanju useljavanje, u Norveškoj je sve ovo vrijeme bilo izuzetno mirno. Faktički, Norveška nije bila useljenička zemlja sve do 1967. godine (u smislu putovanja u zemlji i izvan) i ona to nije bila sve do kraja 1960-ih kada je dobila naznaku onoga što se danas zove „novo useljavanje“ – više složeno i sveobuhvatno useljavanje osobama iz zemalja izvan OECD-a. Godine 1970. u Norveškoj su stranci činili 1,3% od ukupnog broja stanovnika od čega je skoro polovina bila sa sjevera, a veliki udio stanovništva bio je iz sjeverne Evrope i Sjeverne Amerike.

Period nakon Drugog svjetskog rata obilježio je veliki broj izbjeglica koji je pobjegao od komunizma iz istočne Evrope i Sovjetskog saveza. Istina, većina ovih izbjeglica bila je iz Mađarske i Čehoslovačke. Mada jedan dio njih po današnjoj legislativi ne bi dobio status izbjeglice, ipak bi svi oni u svakom slučaju bili dobro primljeni. S otvorenim vratima izbjegličkoj politici nije bilo važno u koju kategoriju će čovjek biti plasiran. Gledajući današnjim očima ova vrsta izbjeglica jedva da bi mogla biti izazov za norveške vlasti: njih je bilo malo i u relativnom i u apsolutnom broju. Oni su došli iz „blizine“, geografski i kulturološki, i bili su direktno uvučeni u produktivni proces rada ekspanzivne ekonomije. Ali takve tvrdnje uvijek će biti ahistorijske. Ocjene o obimu i kulturološkom nepoznavanju moraju se plasirati u današnjoj povezanosti kako bi bili shvaćeni, a za to postoje brojni primjeri u historiji. Bez obzira na sve izazovi za one koji su *došli* bili su veliki.

Praktično govoreći od kada su vrata za Norvešku ostala otvorena, a to je period od 1950-ih i 20 godina nakon toga, možda se moglo očekivati useljavanja u velikom obimu koje je bilo vezano za posao, naročito kada se to promatra u svjetlu činjenice da je industrija bila u ekspanziji, a razvoj rekordno veliki. Zbog toga je to retrospektivno gledano bilo vrlo trezveno. Tako kasno, 1969. godine, norveška

Vlada je prezentovala svoju prvu obavijest o politici tržišta koja je reflektovala prosječno pozitivan stav prema međunarodnoj migraciji radne snage. Stajalo se čvrsto na stanovištu da su otvorene granice bile etablirane i ovo je morala biti norma za budućnost. Čak su i sindikati ovo prihvatili, istina s malom rezervom.

Jedno od objašnjenja slabog intenziteta bio je fenomen *relativne atrakcije*. U cijeloj zapadnoj Evropi puhali su liberalni vjetrovi, ali su druge zemlje bile zastupljenije na listi želja kod novih useljenika iz reda radničke klase. Veća zarada, već uspostavljene milje zemljaka, u nekim slučajevima već poznati jezik, kao i prijateljska klima odnosili su se na druga mjesta ali ne i na Norvešku. I još važnije – druge zemlje (među njima i Švedska) sprovodile su aktivnu politiku regrutacije gdje je Norveška primala samo one koji su došli samoinicijativno. Na osnovu svega ovoga vidi se da je useljavanje u Norvešku bilo skromno sve dok su vrata drugih atraktivnih mjesta u Evropi bila otvorena.

Krajem 1960-ih i Norveška je počela osjećati globalno kretanje stanovništva od juga prema sjeveru. Prvi koji su počeli dolaziti iz relativno bližeg područja bili su Turci i Marokanci. Nešto kasnije su počeli dolaziti stanovnici iz mnogih država Azije, prije svega iz Pakistana. Useljenici iz ovih područja određivali su odnose u sljedećih deset godina.

Najvažniji razlog zbog čega je Norveška došla na kartu moguće izbjegličke destinacije je činjenica da su druge atraktivnije zemlje u to vrijeme počele zatvarati vrata izbjeglicama. Norveška je relativno kasno iskoráčila kao globalna useljenička zemlja i pokazalo se da je došla kasno sa sprovođenjem stroge useljeničke legislative.

Stop useljavanju

Kada su norveške vlasti uvele „stop useljavanju“ 1975. godine – tada se skoro pa i nije imalo šta zaustaviti. Međutim, Norveška je s tim živjela narednih 30 godina. Kada je u pitanju *novo useljavanje*, ono je u evropske okvire došlo relativno kasno. Nakon Drugog svjetskog rata Norveška je bila samo okrzuta useljeničkim valom koji je stigao u Evropu. Nije imala oreol kolonijalne sile i stalno je bila na geopolitičkoj periferiji. Sve do kraja 1960. godine Norveška nije bila obuhvaćena modernim useljeničkim fenomenom kao što je to bio slučaj s velikim dijelom Evrope. Zanimljiva je razlika u odnosu na ostatak zapadne Evrope: kada je većina useljeničkih zemalja uvela stroge restrikcije na useljavanje, početkom 1970-ih, djelomično kao popratnu pojavu naftne krize i pratećeg ekonomskog zastoja, Norveška je ušla u najsnažniji period razvoja u svojoj historiji. Pronalazak nafte

u Sjevernom moru učinio je Norvešku izazovnom zemljom zbog ekonomske konjunktura vezane za potragu za radnim mjestima na tržištu rada. Vađenje i prerada nafte u Sjevernom moru zahtijevali su novu radnu snagu iz inostranstva. Zbog toga je bilo paradoksalno što je Norveška, prateći ostale useljeničke zemlje u Evropu, uvela zabranu useljavanja 1975. godine. Glavni razlog za ovo je bila projicirana zabrinutost zbog razvoja velikih useljeničkih zemalja u kojima su nedostatak prostora za življenje i socijalni problemi prilagođavanja bili dominantni. Norveške vlasti bojale su se odstupiti od politike koju su sprovodile druge zemlje primaoci. Utisak paradoksa prigušuje nešto kada se поближе gleda na oblikovanje koje se dobilo uvođenjem zabrane useljavanja u Norvešku. Realno govoreći tu nije bilo riječi o nekoj *zabrani* nego o provođenju selektivne useljeničke politike koja se fokusirala na to da ograniči ulazak neobrazovane i nestručne radne snage iz trećeg svijeta. Zabrana useljavanja podrazumijevala je realizaciju politike koja je bila vodeća prije *ograničenog i kontrolisanog* useljavanja kako se to u političkom žargonu kaže.

Fokusiranje na kontrolu granica ili kontrolu *prelaska* useljenika nakon 1975. godine može se objasniti na tri načina: Prvo, Norveška, država blagostanja, bila je u razvoju i bila je u stanju ponuditi osobama iz siromašnih država sa juga utočište i

prebivalište. U međunarodnim okvirima Norveška je bila zemlja s dosta ujednačenom strukturom primanja formiranom na osnovu kolektivnih pregovora i s tradicijom socijalnog sistema koji je omogućavao svim stanovnicima ekonomsku sigurnost. Norveški *klasni kompromis* – građen na osnovu saradnje između rada i kapitala i saveza između radnika, seljaka i ribara iz centra i periferije, karakterisao je norveški sistem koji je bio na sceni od sredine 1930-ih godina. Država i Sindikat izradili su premise za društveni razvoj u bitnim segmentima koje su bile jače nego u mnogim evropskim zemljama. Kontrola, planiranje i rukovođenje bili su centralni stupovi norveškog sistema. Kada je počelo novo useljavanje, ono se susrelo sa spomenutim karakteristikama sistema. Sistema u kojem su i vlasti i sindikati željeli imati potpunu kontrolu nad utjecajem radne snage i s tim u vezi na useljavanje radnika iz inostranstva.

Drugo, Norveška je mala zemlja s relativno homogenim stanovništvom. Zbog toga je bilo rašireno mišljenje da je mlada Norveška država kulturološki ranjiva i da veliki priliv stanovništva iz drugih dijelova svijeta može poljuljati norveške osnovne vrijednosti. Jer ako prijeti opasnost osnovnim vrijednostima društva, onda popratne političke pojave mogu biti uznemirujuće. Čovjeku je potrebna jedna pauza da razmisli kako bi se moglo razviti kvalitetno društvo za useljenike koji su već došli,

društvo povezano s tradicijom blagostanja i norveškim načinom života i rada.

Treće, Norveška je 1970-ih godina bila svjetska geografska periferija, ali je istovremeno bila država pod snažnim utjecajem razvoja u preostalom dijelu Evrope. Sprovođenje zabrane useljavanja bilo je u skladu s „međunarodnom“ odlukom: politika drugih evropskih zemalja vezana za ograničeno useljavanje procijenila je važnim da ih Norveška u tome slijedi ne odvajajući se puno od ostalih zemalja primalaca. Ovo je logika koja je nešto kasnije još više pojačana.

Ova tri stupa utjecala su na kontrolu ulaska u Norvešku od 1975. godine pa nadalje. Sve do kraja 1990-ih među svim velikim partijama u Norveškoj vladao je konsenzus o ovakvoj restriktivnoj politici useljavanja, mada su obrazloženja bila djelomično različita.

Vlasti su rezimirale politička stajališta kroz retoričku naravnost na kraju 1980-ih: „*Norveška (ne) može riješiti svjetske probleme izbjeglica i useljenika tako što će svima odobriti da se nastane ovdje.*“⁷ Ovaj iskaz reflektuje one najviše centralne pretpostavke norveške useljeničke politike nakon 1970-ih: Norveška je atraktivna zemlja i mnogi u

⁷ Izvještaj Parlamenta br. 39 (1987-1988). O useljeničkoj politici. Ministarstvo za Komunalne poslove i pitanje radnika, str. 88.

svijetu imaju želju da u njoj žive. Ali, istovremeno Norveška je mala zemlja koja ne može sama riješiti globalni jaz blagostanja. Implicite iskaz sadrži razumijevanje da je „norveško rješenje“ za izbjeglice i useljenike tako dobro da, ako navala bude tako velika, cijeli sistem će stradati i cijela nacija će osjećati posljedice.

Ovo osnovano i pouzdano razumijevanje bilo je polazna tačka za norvešku useljeničku politiku u novijem vremenu izraženu u egzistiranju povezanosti između broja koji može doći i uvjeta koji se mogu ponuditi. I kada čovjek u Norveškoj prati propisane principe obrade i daje ista zakonska prava etabliranim useljenicima kao i domicilnim državljanima, onda ima obaveznu posljedicu izraženu u strogom regulisanju ulaska u zemlju.

Literatura

Brochmann, Grete (1997) *Grenser for kontroll. Norge og det europiske innvandringregimet*. Oslo: Fagbokforlaget.

Global Commission on International Migration (2005). Migration in an internconnected world: New directions for action.

Tjelmeland, Hallvard (2003). *I globaliserings tid*. Vol II, Del 1 1940-1975. I:K.

Kjelstadli, Knut (red). *Norsk innvandringshistorie I-III*. Oslo: Pax.

Zolberg, Arstide (1999). „*Matters of state: Theorizing immigration policy*“. I: C. Hirschman et al. (red.). *The handbook of international migration*. New York: Russel Sage Foundation.

POGLAVLJE 2

Država blagostanja

„*Why care the stranger?*“, pita sociolog Ian Cul-
pitt čisto retorički. Koje *interese* imaju bogate, vi-
soko razvijene države da uključe novopridošle u
svoje programe blagostanja? Pitanje direktno uda-
ra u aktuelni politički vrtlog; za jedne je to pro-
vokacija na ivici onog nelegitimnog, za druge je
to prezrela tema na političkom dnevnom redu, za
treće to je šlagvort za važnije diskusije o buduć-
nosti države blagostanja. U ovom poglavlju raz-
matrat ću neke dileme s kojima se susreće država
blagostanja a koje su vezane za useljavanje. Dopu-
stite prvo da kratko nagovijestim odgovor koji je
u praksi dat na Culpittovo pitanje s početka ovog
dijela teksta: Državni menadžeri imaju interese da
formiraju zdravu ekonomiju, dobro uređeno tržište

radne snage i politički stabilne odnose. I oni imaju interes da mogu iskoristiti ona sredstva koja imaju na raspolaganju kako bi osigurali odgovornu i predskazujuću osnovu za planiranje i rukovođenje. Ako novopridošlice imaju zakonsku osnovu za boravak, onda se mora raditi na tome da oni na najbolji mogući način postanu ravnopravni subjekti u procesu rada i društva u cjelini. Čovjek može procjenjivati politiku integracija kao – malo nejasnu – strategiju za postizanje ovog cilja. Useljenici i manjine će se uklopiti u državu blagostanja Norvešku tako da država blagostanja može uspjeti. Pored toga, postoje važna obrazloženja humanitarnog karaktera koja su jedan dio ideološke osnove ovakvih država.

Politika u raspravi

Norveška nije bila jedina kojoj je nedostajala razvojna politika vezana za useljavanje početkom 1970-ih. Većina evropskih zemalja koje su primale useljenike koji su se željeli etablirati ili koji su se već bili nastanili u zemlju koja ih je primila bila je nezainteresovana za formulaciju politike vezane za useljenike. Useljavanje u periodu 1950-ih i 1960-ih godina u velikoj mjeri je vodilo odnosno završavalo stalnim boravkom. Većina useljeničkih grupa doživljavana je različito u odnosu na većinsko domicilno stanovništvo, posebno kada je bila

u pitanju kultura, jezik i/ili religiozna pripadnost. Ove, često brojne grupe izazivale su na više načina pogled na nacionalnu državu u zemljama primaocima kao na jedinstvo koje se gradi na zajedničkom etničkom, kulturnom i jezičkom identitetu.

Ranije su se useljavanja odvijala u velikoj mjeri tako da se javni sektor nije puno miješao u proces prilagođavanja useljenika. Gledano iz perspektive vlasti prilagođavanje useljenika često se dešavalo postepeno i neprimijetno. Useljenici, ili manjine, dopustili su da se *asimiliraju*, odnosno dopustili su da se prisajedine premisama većine. Detaljnije studije mnogih od ovih iskustava pokazale su da ovi procesi nisu prolazili bezbolno, posebno ne u očima pripadnika manjina. Ipak, većina evropskih zemalja koje su primile useljenike u međuvremenu su razvile države blagostanja i principe jednakosti. Pored toga, sedamdesete godine XX stoljeća bile su karakteristične i po tome što su nosile sa sobom jednu novu svjesnost o značenju „korijena“, identiteta i nacionalnog potvrđivanja i samodokazivanja.

Socijalni problemi među gastarbajterima 1970-ih godina bili su vezani za uvođenje zabrane useljavanja i zbog toga je bilo moguće vidjeti šta su društvo i država mogli uraditi za bolji status useljenika nakon što je regulacija useljavanja bila završena. Oni useljenici koji se nisu mogli nagoovoriti da se vrate u svoje domovine morali su se

na ovaj ili onaj način integrisati u društvo. U ovaj politički projekt bilo je ugrađeno i pitanje šta je bio cilj eventualnih preduzetih mjera. Kakav odnos će se stvoriti između većinskog stanovništva i useljenika – kratko rečeno koju vrstu društva čovjek želi razvijati?

Nisu sve zapadnoevropske zemlje primaoci željele razvijati takvu posebnu politiku koja bi bila usmjerena protiv useljeničkog stanovništva. Francuska je, naprimjer, držala nizak profil formulacije kulturnosenzitivne politike, tj. korištenje posebnih mjera prema pripadnicima kulturoloških manjina. Ova politika sistematske obrade, koja je u praksi značila diskriminaciju osoba crne boje kože, unijeta je u javni sektor ujesen 2005. godine, uz dramatične informacije o noćnim vatrama i paljenjima automobila na ulicama Pariza i drugih velikih gradova Francuske.

Vlade skandinavskih zemalja i Holandije bile su među prvima koje su razradile politiku posebnih mjera nad novim useljenicima. Na sjeveru Švedska je imala pionirsku ulogu u formulaciji i obrazloženju vezane politike integracije kako se to tada zvalo. Švedska je u novijem periodu imala sveobuhvatno useljavanje u odnosu na druge skandinavske zemlje i to je trajalo dugi vremenski period. Rezultati istraživanja i političke aktivnosti iz Švedske dobile su veliki utjecaj i u Danskoj i u

Norveškoj. Definicija *integracije* u novom vremenu bila je jednostavna: „identičan pristup pravima u kombinaciji sa pravom da se ima izbor da se zadrži svoja prvobitna kultura ili identitet.“

Prilagođavanje manjina

Uključivanje novopridošlih u radni proces i u društvo u cjelini bila je logična posljedica funkcionisanja modela države blagostanja. Kvalitetne države blagostanja u suštini ne trpe pojave izražene u osobama ili grupama koje ispadaju izvan sistema – koje kao takve ometaju regularni radni proces i opterećuju socijalne budžete. Prije mnogo vremena zemlje primaoci mogle su se koncentrisati na to da *treba puno vremena* da se novopridošlice prilagode novim odnosima. Najmanje dvije-tri generacije kako bi nakon toga bili *isti* sa starosjediocima u promijenjenom načinu života. Oni su bili *asimilirani* – snagom razvoja vlastite gravitacije ili su bili aktivno pritiskivani da prihvate način života većine što je bilo u slučaju sa Samenima/Laponcima u Norveškoj. Moderne države blagostanja, međutim, *nemaju vremena* da puste i gledaju kako historija čini svoje, jer u međuvremenu čovjek rizikuje da manjine i useljenici individualci dođu u takvu situaciju gdje rezultat može biti negativno socijalno naslijeđe prije nego socijalna mobilnost.

Nije politički legitimno tako jako pritiskati pripadnike iz reda manjine da oni preko noći postanu *kao većina*. Zbog toga se uključivanje mora vršiti uz strogo vođenje računa da se poštuju međunarodno etablirana ljudska prava a prije svega prava članova manjina da zadrže svoje kulturološke osobenosti.

Izvan ovog historijskog razvoja nataložila se *politika integracije*. *Integracija* kao strategija neće vježbati nasilje nad kulturološkim backgroundom individua. Ono će se sačuvati u jednom novom kontekstu. *Integracija* je postala kompromis između jednakosti i pluralizma – između solidarnosti i slobode. Logično je da čovjek očekuje uspjeh kada je u pitanju najbrža moguća asimilacija u zemlji kao što je Norveška, uspjeh koji svoje uporište ima u samom sistemu države blagostanja i u pritisku većinskog stanovništva. Kritičari norveške politike tvrde da je blagostanje indirektno pritisak prema asimilaciji u norveškom približavanju i da su sve koncesije date i izražene u ljudskim pravima i etničkom mnoštvu – multikulturalnost – prije svega retoričke. Ovo je jedno jako kontroverzno područje i diskusije se ne čine jednostavnijim tako što se premise i korištenje pojmova učine često promjenljivim i nejasnim.

Norveška je – u usporedbi s ostalim zapadnoevropskim državama - pokušala vladati useljavanjem na osnovu potražnje na tržištu rada i obaveza koje su proistjecale iz međunarodnog sistema pravila. Politika useljavanja vođena je željom za održavanje veoma dobro regulisanog tržišta radne snage i dobro funkcionirajućeg sistema blagostanja. Kratko i jasno rečeno - postojala je žarka želja da se sačuva društvena struktura koja se učvrstila u zemlji nakon Drugog svjetskog rata.

Norveška država blagostanja razvila se kao dijalektički projekt baziran na formi koja se odnosila na centralne društvene odnose. Prvo kroz klasne kompromise koji su bili aktuelni nakon Drugog svjetskog rata kada je sindikat ponudio svoj socijalistički projekt prema kojem su rukovodne strukture sprovodile niz pravila i dobara blagostanja za većinu naroda, a kasnije i kroz politiku ravnopravnosti spolova. Sposobnost države blagostanja da upravlja i rješava konflikte i suprotnosti bila je velika, u svojoj veličini i cjelini, i bila je objedinjena kao historija rukovođenja stabilizacijom i napretkom.

Država blagostanja kao rješenje i kao problem

U Norveškoj je socijalno blagostanje jedan od najvećih aksioma našeg vremena. Norveška je jedna od onih zemalja u svijetu gdje postoji najveće povjerenje u političke institucije i ulogu države u rješavanju problema. Različite norveške političke partije takmiče se u tome kome će pripasti više časti za stvaranje i razvoj države blagostanja. Samo oni koji su u određenim fazama života bili zavisni od dotacija iz državnog budžeta znaju šta znači država blagostanja – ili možda još jače – oni to uzimaju kao prirodnu stvar. Ovo je izraz za uspjeh koji svjedoči da je organizacija države blagostanja postala organski dio društva.

Multikulturno useljavanje u novije vrijeme stavilo je i uspjeh i naravnost na probu. Kada se u Norveškoj novo useljavanje etabliralo kao fenomen, država je imala malo iskustva s onim što je kasnije nazvano *politika integracije*. Ovo je u najmanju ruku tačno kada govorimo o integraciji osoba koje dolaze izvana - iz, kako se to kaže, strane kulture. Razvoj države blagostanja u Norveškoj mnogi su analizirali kao veliki i integracioni projekt.

Britanski sociolog T. H. Marshall postavio je standarde u referisanju na istraživanja vezana za razvoj moderne pravne države i time doprinio normativnom fundiranju države blagostanja. Proces

je, prateći Marshalla, linearan i počinje s civilnom dimenzijom – prava koja su obavezna za individualne slobode (sloboda vjere i izražavanja), nastavlja s *političkom* dimenzijom – prava da se bude politička osoba (koja bira i može biti birana) i na kraju *socijalna* dimenzija. Ova zadnja dimenzija je kruna na sve – država blagostanja u kojoj individua ima puna socijalna prava s ekonomskom sigurnošću i mogućnošću da živi u skladu s vladajućim standardima u društvu.

Marshall državu blagostanja – u najvišem stepenu razvoja – posmatra kao glavni projekt integracije cijelog društva. Čovjek s državnim sredstvima gradi pripadnost i lojalnost u stanovništvu. Ovo će se desiti kroz historijski razvoj u kojem će čovjek pripojiti sve društvene klase u nacionalnu arenu. Zajednička prava kroz društvenu pripadnost stvorit će novu statusnu jednakost koja će suzbiti klasne razlike. Marshall je vidio za sebe jak proces gdje je zajedničko osjećanje bilo obavezno za formiranje prava članovima društva. Istovremeno, ova prava će pojačati osjećaj zajedništva i zbog toga funkcionisati integrirajuće u trajnom procesu. Da bi se postigli ovi efekti, bila je obavezna jedna vrsta ekonomske preraspodjele. Građani su se morali međusobno razumjeti i razumjeti sebe lično kao osobe koje imaju pristup resursima koja su javna vrijednost u društvu. Solidarnost pretpostavlja jednaku obradu svih – svima je potrebna uviđavnost

i respekt. Da bi se osigurale ove obavezne pretpostavke, prava su se morala institucionalizovati. Integracija i jednakost tako se nalaze blizu kod Marshalla i redistributivna država blagostanja promatrana je kao uzrok i djelovanje kada je u pitanju društvena kohezija.

Integracija kao izgradnja nacije

Razmišljanja historičara Halvdana Kohta o izgradnji nacije na norveškom nivou mogu se uporediti s Marshallovim: Kohtove historijske (i političke) perspektive sastoje se u stalnom pripajanju novih klasa u zajednicu – preciznije kroz borbu i sukobe, ali tako da istovremeno budu sačuvani dotični klasni interesi onako kako se čuva mnogobrojnost i kompletnost nacija. Rune Slagstad u vezi s ovim piše da je ekonomski regulisana i socijalno redistributivna država blagostanja činila robusnu sintezu suprotstavljenih interesa radnika i seljaka, te da je djelo premijera Vlade, Einara Gerhardsena, bilo modernizacija kao integracija, gdje je on ujedinio dva kolektiva – „komunikacijsko zajedništvo nacije i borbena zajedništvo pokreta“.⁸

Švedska tradicija „Narodne kuće“ ima slične osobine – paralelno s onim što je obimno opisano i analizirano u knjizi historičara Francisa Sejersteda

⁸ Slagstad 1998:363.

Sosialdemokraties tidsalder. Glavni pojam u knjizi je kratak i jasan i označava *integraciju kao izgradnju nacije – izgradnju nacije kao integraciju* – u oba slučaja s državom blagostanja kao krunom i kao centralnim sredstvom ličnog procesa. Kod Sejersteda „socijaldemokratska faza“ predstavlja klimaks velikog projekta izgradnje nacije gdje je cijelo stanovništvo osigurano i gdje mu je dato pravo građanstva – ugrađeno u nacionalno zajedništvo – sve do kraja 60-ih godina prošlog stoljeća. Ovo je ono što Sejersted naziva *sretnim trenucima socijaldemokratije*. Kod ovog autora sretni trenutak se poklapa s onim što on vidi kao izvršenje izgradnje nacije: „projekt izgradnje nacije se konačno završava za vrijeme socijaldemokratije.“ Međutim, ja nisam potpuno saglasna s tim.

U izvjesnom smislu čovjek može reći da se stalno izgrađuje određena forma nacije u nacionalnim državama. Ne mora značiti da je to uspješno, ali ipak – izgradnja nacije je obavezna da bi se reprodukovala cjelina društva i omogućila pripadnost, stabilnost i red. Očigledno je da ovakvi procesi imaju različite forme i imaju različit intenzitet, kao i ideološku nadgradnju u različitim historijskim fazama. Nacionalna spona nije bila važno objašnjenje o tome kako je država blagostanja bila moguća: skupa kolektivna rješenja zahtijevaju povjerenje i solidarnost za *nešto* izdignuto iznad individua i malih grupa u društvu – „obavezna solidarnost“

koju zahtijevaju programi koji se finansiraju od poreznih obveznika. Ova rješenja zahtijevaju reference za nešto nadređeno, anticipirajuće i pouzdano. U ranijoj fazi radilo se o prisajedinjenju prvo radničke klase, a onda i žena u članove društva. No izgradnja nacije u smislu integracije u društvo mora se nastaviti i nastaviti.

U današnjem društvu – sa stalno jačim udjelom stanovništva koje nije imalo neki odnos prema norveškoj ili švedskoj naciji – izgradnja nacije nekog drugog reda i poretka postaje obaveznom. Izgradnja nacije možda mijenja lične osnove nacionalnog koncepta kako je bilo formirano u XIX stoljeću i dalje razvijano u XX stoljeću kroz klasni kompromis i razvoj blagostanja.

Opstanak multikulturene države također zavisi od zajedničkog okvira. Čovjek treba formu kako da se pripoji jednom društvu, a da pritom zadrži svoje razlike – jedno ili drugo „mi“. U nekim multikulturalnim zemljama čovjek se zbog toga teško usrećio.

Marshallov model ne smatra se adekvatnim za sprovođenje društvenih integracionih projekata u multikulturalnim državama. Marshall je izašao iz društva koje je bilo relativno homogeno. Ili, u najmanjem – etnicitet nije imao nikakvu dimenziju u modelu. Pluralizacija zapadnog društva kroz takozvano „novo useljavanje“ navela je neke autore

da počnu sumnjati u integrirajuću funkciju države blagostanja u multikulturalnom kontekstu. Drugim riječima, čovjek postavlja pitanje da li Marshallovo usmjerenje važi kada čovjek želi integrisati osobe koje nisu dio kulture većine.

S jedne strane manjina može misliti da većina formira pravila blagostanja i zbog toga neće pokazivati neki veliki obzir za njihove specijalne potrebe. Na drugoj strani, može se desiti da većina uskrati podršku državi blagostanja zbog toga što se izgubio osjećaj zajedništva i solidarnosti i zbog čega je izgubljena motivacija da se plaća sistem koji u povećanom stepenu podržava manjine, a koje se ne doživljavaju kao dio društva kome pripada većina. Useljavanje u demokratske države blagostanja čini očiglednim strane u procesu i njihovu prešutnu zavisnost od jedne vrste kulturološke i nacionalne pripadnosti – kako bi se lansirali principi o jednakosti i toleranciji na jedan razumljiv i prihvatljiv način. Multikulturalno društvo pretpostavlja da ovdje postoji jedna vrsta konsensusa: sloboda izbora pretpostavlja da je neko već izabran i da je taj izbor važeći. Demokratija pretpostavlja zajedničku ideologiju: lojalnost demokratskim principima i institucijama.

Postoje mnoge začkoljice u odnosu države blagostanja prema multikulturalnom useljavanju. Socijalna ekskluziva novopridošlih u formi nastalih klasa

po etničkim linijama razdvajanja dovodi u pitanje osnove jednakosti kao jednog od temelja u projektu države blagostanja. Istovremeno će političko vladanje u suzbijanju formiranja ove vrste klasa biti skupo i izazivat će osjećaj pravde među grupama koje pružaju podršku državi blagostanja unutar domicilnog stanovništva. Ako opseg prijenosa na novopridošle useljenike bude veliki, onda legitimitet države blagostanja može biti ugrožen kao što jedan takav režim blagostanja može doprinijeti stigmatizaciji useljenika kao onih koji trebaju pomoć i žive od pomoći. Krojenje, određivanje i primjena mjera može zauzvrat učestvovati u miniranju univerzalnih osnovnih principa. Drugim riječima, oni mehanizmi koji doprinose stvaranju solidarnosti između grupa i društva mogu biti izvor razlika i podjela. Čovjek može dobiti ranjivu političku situaciju ako oni kojih je najmanje dobiju relativno najviše.

„Paternalistički paradoks“

Napetosti između istog tretmana i preciznosti određivanja mjera nisu jedinstvene za politiku useljavanja u historiji države blagostanja niti su jedinstvene dileme vezane za granice političkog vladanja i legitimiteta vladanja.

Prilikom čitanja Sejerstedove knjige najupadljivije je to u kojem stepenu dio o izgradnji nacije u Švedskoj govori o ulasku u privatnu sferu i pokušaju vladanja njome – daleko od toga šta je doživljeno kao legitimno u drugim zapadnoevropskim zemljama, prije svega u francuskom modelu, uzimajući u obzir ono što je najinteresantnije u ovoj povezanosti i ono što se doživljava kao legitimno u današnjem načinu multikulturalnog razmišljanja. U najboljoj namjeri država može ići dotle da upravlja odgojem djece, odnosom bračnih partnera, formiranjem interesa i općeg načina života. Znakovito je da su useljenici upravo u Švedskoj, u kojoj je socijalni inženjering otišao najdalje i koja je bila pionirska zemlja kada je u pitanju multikulturalni *liberalite* - zahvaljujući, između ostalog, političkom utjecaju bračnog para Alve i Gunnara Myrdala, našli odgovarajući mir uživajući u svojoj kulturi i svojoj privatnoj sferi. (Druga je stvar kako je sve ovo išlo u praksi u ranoj fazi integracije – i u pionirskoj zemlji Švedskoj i u susjednoj Norveškoj, koja je radila na čistom uvozu ideologije iz Švedske.) „Paternalistički paradoks“ koji predstavlja Sejersted – da se obični građanin *podigne* kroz socijalnu politiku *i pomogne*, a na drugoj strani da se taj isti građanin *utemelji i formira* – postao je problematičan unutar današnjeg multikulturalnog načina mišljenja. Zbog toga je interesantnije to da je nova multikulturalna ideologija došla u trenutku

kada je vodeća država blagostanja, prateći Sejerstada, imala svoje blistave trenutke! Imigracija se poljuljala u temelju u sjajnim danima samozadovoljne idile švedske socijaldemokratije.

Bez obzira što Norveška nije izvršila socijalni inženjering kao što je to učinila Švedska i što je prije bila uvoznik ideologije više nego pionir filozofije integracije, ipak u svemu tome nalazimo mnogo istih kurseva razmišljanja. Vrijeme 1970-ih bilo je vrijeme desetogodišnjeg političkog radikaliziranja, vrijeme kada su oslobađanje žena i kritika tradicije – uključujući i obračun s potlačenim vjerskim udruženjima iz kršćanske Norveške – formirali novu generaciju. Zahtjev za jednakošću muškaraca i žena opterećivao je novo vrijeme, a volja za kompromisom nije bila karakteristika mladih žena koje su bile na putu društvene mašinerije. Zatim dolazi novo useljavanje i one iste radikalne grupe postaju tolerantne prema drugačijem načinu razmišljanja o drugim kulturnim tradicijama. Počeli su se primjenjivati neki drugi standardi i ono što smo posmatrali kao religioznu iracionalnost bilo je na putu da nestane. Za mnoge je ovo bila neka vrsta mentalne veze koja je kroz analiziranu mapu puta dobila bijele fleke.

Čovjek nije znao šta je ispravno ili, kako je to formulisala antropologkinja Tordis Borchgrevink, da li je legitimno gurnuti liberalne vrijednosti na

nove grupe, ili obratno, da li je legitimno ne obraćati pažnju na sve to. Čovjek je kasnije mogao nađati u smislu: šta je značila šutnja koja je često obavijala ove osnovne dileme vezane „za multikulturnu zajednicu“ – i za novopridošle i za one koji su rukovodili javnom hegemonijom u Norveškoj, zemlji jednakosti. Ono što je privlačilo pažnju bile su žene iz reda manjina koje su 2006. godine optužile Pokret žena u Norveškoj da u posljednjih 30 godina misli samo na sebe. Slične optužbe u nešto jačoj mjeri obuhvatile su i državu blagostanja i međunarodnu politiku kada se druga generacija počela sabirati: Zašto država nije reagovala brže i ofanzivnije u oblasti dječije zaštite, u oblasti nasilnih brakova, u porodicama gdje roditelji nisu bili zainteresovani da prate izostanke djece iz škole, itd.?

Profesije koje su radile u službi države blagostanja sve vrijeme imale su težak ili nejasan odnos prema osobama sa suštinski drugim vrijednostima, a što nije uzeto u obzir u dijelu osnovne socijaldemokratske socijalizacije. Ipak, uračunatost je bila realpolitički i moralni imperativ – obavezno sprovođenje Velikog intergacijskog projekta pod geslom: izvršavaj svoje obaveze i zahtijevaj svoje pravo. I ovaj veliki projekt ne obuhvata sve one vani koji misle da bi trebali biti unutra. U ovom, moralno gledano, neurednom području nešto se

čini jasnim od ukupnih suprotnosti koje su na djelu sve vrijeme: Norveški dvosmisleni odnos prema granicama solidarnosti: međunarodna solidarnost u principu, ali u praksi „socijalizam u jednoj zemlji“: Integracija unutra i ekskluzivnost vani. Na ovaj način principi države blagostanja mogu dati autorsko pravo i za međunarodnu solidarnost i protekcionizam.

Razvoj nakon 1970-ih godina trebao je postaviti temeljna pitanja – postojao je širok konsenzus vezan za temelje države blagostanja. Međutim, upravo ovaj konsenzus bio je na putu da se raspadne. Useljavanje i osnivanje manjina postalo je dijelom diferenciranog projekta u norveškom društvu – i u švedskom – gdje se legitimitet države blagostanja morao ponavljati, moguće u novim formama i širim osnovama. Od svog početka država blagostanja bila je naročiti alat pomoću kojeg su se novopridošli pridobijali da se usmjere na ono što Sejersted zove pluralizam koji država stimulira.

Nakon izvjesnog vremena ovaj alat postajao je sve više komercijalni uporedo s generalnim reformskim procesima u društvu gdje je prestruktuiranje socijalnopolitičkih sredstava bilo pretpostavljano kao obavezno kako bi se izbjegle zavisne greške i „prekomjerno“ korištenje socijalnih davanja. Istovremeno, država blagostanja sa svojim tradicionalnim sredstvima nije više bila spremna dalje

sprovoditi politiku jednakosti za novopridošle. Naravnost koja se podrazumijevala u državi blagostanja završila je na frontu uzmicanja i useljavanje je definitivno postalo samo jedan od brojnih faktora koji je izbacio sve ovo u prvi plan. U takvim okolnostima useljenici mogu lahko postati neka vrsta žrtve u igri koja prijete državi blagostanja.

Opskrba ili opterećenje?

Useljeničku politiku u Norveškoj nakon 1975. godine u osnovi su karakterisale osnovne pretpostavke po kojima su novopridošli potencijalno opterećenje državi – oni su, zavisni od neto dotacija iz socijalnog budžeta, *konzumenti* blagostanja. *Faktičko* useljavanje dokazivalo je ovu pretpostavku. Kada su vlasti odbacile mogućnost za *ekonomsko* useljavanje, useljavanje se počelo odvijati kroz drugu kapiju – onu humanitarnu. Tražioci azila, izbjeglice i spajanje porodica dominirali su useljavanjem u Norvešku nakon 1975. godine i troškovi su nesumnjivo bili vezani za ove vrste useljavanja – barem za kratko vrijeme. Velikodušnost prema novim grupama bila je centralna tema u raspravama o useljavanju – i u ekonomskom i u socijalnom smislu. Solidarnost i želja za pomoć stavljani su na probu kada su nove grupe učinile svoje zahtjeve važećim. Ovakvo useljavanje ekonomsko je *opterećenje* za društvo, a ako oni koji dolaze ne dobiju

mjesto u procesu rada, onda se opterećuje budžet blagostanja.

Na prijelazu iz XX u XXI stoljeće ova pretpostavka okrenuta je na glavu: očekivana oskudica radne snage, nastala iz demografskih i strukturalnih razloga, usmjerila je fokus pažnje prema useljenicima kao *producentima blagostanja*: izgrađena je teza koja se fokusirala na zavisnost od priliva radne snage iz vana kako bi se mogao održavati nivo blagostanja u društvu. To je na prvi pogled moglo izgledati kao da su vlasti u suprotnosti sa samima sobom. I konačno zašto se koristilo toliko puno energije da se ograniči useljavanje kada je to funkcionisalo kao nešto što je upravo potrebno?

Ovaj naoko prividni paradoks bio je razlog tome da su se dva suprotna cilja povezala za različite grupe useljenika: opterećujuća perspektiva prema azilantima i izbjeglicama i resursna perspektiva prema potrebnoj radnoj snazi. Ove dvije vrste orijentacije prema useljavanju imaju dugu tradiciju u norveškoj historiji. Potreba za radnom snagom iz inostranstva definitivno nije nešto novo. Nije to ni strah da će stranci biti teret društvu. Bez obzira što je država blagostanja historijski proizvod relativno novijeg datuma i bez obzira što sveobuhvatnost prava danas čezne za pandanom iz ranijih epoha, historija useljavanja govori u osnovi o napetostima između *opskrbe* i *opterećenja* kada je u pitanju

novi element u stanovništvu. Već u srednjem vijeku osjećala se velika potreba za radnom snagom iz inostranstva. Istovremeno, uvijek je dolazio neko nepoželjan. Neki pojedinci i neke grupe uvijek su bile nepoželjne zbog toga što nisu imale odgovarajuće resurse ili zbog toga što su pripadali najnižoj društvenoj klasi. U ranijim epohama „fobija od siromaštva“ bila je jača nego strah od stranaca. Stranci koji nisu imali ekonomsku garanciju za svoj boravak zaustavljani su već na granici. Niko – pa ni izbjeglice – nije imao zahtjev da ostane. Istovremeno, osobe koje su imale želju da rade bile su dobrodošle.

Ova brutalna selekcija karakteristična za ranije epohe, tvrde mnogi, sprovodi se i u današnjoj useljeničkoj politici, istina u više suptilnoj ili humanoj formi. Ako gledamo na *ekonomsku* migraciju, onda postoji nešto očigledno u ovome. Nacionalne države kroz princip suverenosti imaju pravo da u skladu s nacionalnim interesima regulišu ekonomsku migraciju. To znači da države mogu odrediti koja vrsta radne snage može dobiti dozvolu za dolazak. Kada je u pitanju drugi tip useljavanja, onda se to mora modifikovati na više načina.

Razvoj ljudskih prava nakon Drugog svjetskog rata – i usavršavanje međunarodnih konvencija i nacionalnog zakonodavstva – sadržavali su dijelove kojima su mnoge pravne države svjesno i

namjerno ograničavale svoju slobodu djelovanja u oblasti useljavanja. Osobe koje su trebale zaštitu imale su pravo na azil, a članovi porodica već etabliranih useljenika imali su pravo na spajanje. Danas to znači da useljenici imaju pravo, ako su siromašni i bez posla, da ih država blagostanja zbrine. Ogromna većina onih koji su u zadnje vrijeme došli u Norvešku pripada ovim kategorijama. Norveška država opredijelila se da vodi restriktivnu radnu useljeničku politiku, ali se istovremeno obavezala da prihvati grupe koje su došle iz humanitarnih razloga. Od 1. maja 2004. godine uslovi za radno useljavanje u Norvešku su se izmijenili. Proširenje Evropske unije na istok prouzrokovalo je veliki porast useljavanja radne snage iz područja koja su nekada pripadala Evropskoj zajednici.

Dovoljno ljubazan ili nedovoljno ljubazan

U državama blagostanja postoji višeznačno približavanje useljavanju što nam je poznato iz drugih polja: Država blagostanja sadrži *projekt jednakosti* i *projekt kontrole*. Tu se radi o socijalnom ujednačavanju i rukovođenju. Rukovođenje ima dvije bitne dimenzije: regulisanje primanja – broj i tip useljenika koji su došli – i kontrola društvenog djelovanja useljenika. I ova djelovanja tiču se različitog odnosa. Prvo, tu se radi o rukovođenju javnim budžetima i prenošenju (ovdje također projekt

jednakosti ima jednu kontrolnu stranu). Drugo, tu se radi o konkretnoj kontroli nad individuama koje su zavisne od pomoći: davati dio blagostanja je, između ostalog, mogućnost pregleda i rukovođenja nad seobama ljudi i njihovim ponašanjem. (Zbog toga je preduzimanje mjera Bondevikove vlade u drugom mandatu u smislu onemogućavanja da tražioci azila dobiju podršku u novcu i stan bio mač s dvije oštrice.) Treće, čovjek može govoriti o nekoj vrsti kulturološke dimenzije rukovođenja: kroz sistem blagostanja daju se upute o tome kako će se individue prilagoditi društvu – koja životna forma je poželjna. Paternalizam države blagostanja koji se nalazi ugrađen u sistem nije samo specifičnost namijenjena useljenicima, nego se, kao jedna vrsta strukture, odnosi na sve članove društva generalno – i naročito za članove grupe koji na jedan ili više načina trebaju asistenciju kako bi funkcionisali u društvu. Pružanje socijalne pomoći često se optužuje da suviše detaljno zadire u ekonomsko stanje domaćinstva, a sve u cilju pravilne procjene i adekvatnog i legitimnog obrazloženja za dodjelu.

Odnos države blagostanja prema useljavanju postala je jedna od najkontroverznijih tema današnjice. Naročito je to otišlo daleko u Danskoj, gdje je vlada premijera Fogha Rasmunssena prekinula historijski centralni princip vezan za uvođenje različite obrade bazirane na dužini vremena življenja

na osnovu koje se određuje veličina socijalne pomoći: osoba mora živjeti sedam godina u Danskoj prije nego što počne dobivati normalnu vrstu socijalne pomoći. Period do sedam godina smatra se kao ograničeni „početak primanja pomoći“. Danska vlada u odnosu na svoje kolege u Švedskoj i Norveškoj otišla je dalje u tome *kako* se individue prilagođavaju – šta je to što se zahtijeva od novopridošlih. Međutim, i u Norveškoj je odnos države blagostanja prema useljenicama jedna veoma uznemirujuća tema.

Bez obzira na sve, država blagostanja imperativna je referenca u skandinavskim zemljama gdje se svi moraju prilagoditi u smislu da država uzme novopridošle pod svoje ili da država stimulatивно djeluje tako da se svako brine o sebi. Je li država blagostanja ljubazna prema useljenicima ili ona to nije dovoljno? Ovo pitanje objedinjava osnovnu strukturu u norveškoj debati o politici useljavanja zadnjih godina na više načina. Svi viču na državu bilo da ona uređuje odnos prema „ljubaznosti“ ili da ona popravlja nepravde i razlike po etničkom osnovu. I država je ta koja dobija kritike kada nešto krene pogrešno. Država će zaštititi useljenike od pritiska komfora na norveški način. I kada država bude stavljena na riječ – kada dopusti da manjine biraju vrstu kulture – ta politika dobija kao bumerang jednu optužbu o greški u odnosu prema

integraciji. Vladajuća država postaje i problem i rješenje u odnosu prema multikulturnom društvu.

Mnogo od ovoga odnosi se na temeljnu političku logiku. Političari pokazuju snagu pregovaranja kroz mjere, a ne tako što će reći „ovim se ne mora upravljati ili ovim se ne može upravljati“. Onda smo u situaciji da dobijemo ono što antropolog Hallvard Vike zove *politika dobrih obzira* i što je po njegovom mišljenju „osuđeno na neuspjeh“, a izražava se poznatim sloganima: projekt je suviše ambiciozan – to se ne može financirati: „Zadaci koji će se rješavati proširuju se relativno nezavisno od volje i sposobnosti za plaćanje.“⁹ Država blagostanja prestala je razmišljati o solidarnosti na čemu se u početku upravo bazirala.

Umjesto toga dobijamo *očekivana iskušenja* u vidu frustracija vezanih za to šta država blagostanja nije u stanju i naročito frustracije zbog činjenice da je neko u svojim zahtjevima odbijen. Država blagostanja doživljava se prije kao socijalna mreža osiguranja nego kao Narodna kuća. Došlo je do instrumentalizacije u vidu zatamnjenja zajedništva. Danas su oni najopasniji postali lirski raspoloženi kada govore o državi blagostanja. Povećani stepen ljutnje useljenika zbog toga što nisu uključeni u društvo kojim dominira većina i zbog toga što im država blagostanja nedovoljno „kompenzira

⁹ Vike, 2004:18.

njihovu neuspjelu integraciju“, a što su pojedinci kritikovali, ilustracija je očekivanja od procesa *integracije*.

Cilj izražen u jednakosti šansi – *jednakost u ishodu*¹⁰ multikulturalna je mašna na tradicionalnom norveškom paketu blagostanja. Ali šta sa pretpostavkama koje moraju biti zadovoljene da bi se ovo ostvarilo? Ovdje je podrška strategija prema interesima i konfliktima na različitim nivoima u društvu – interesi i konflikti koji nisu nepoznati odranije, ali koji mogu dobiti druge izražajne forme s novim učesnicima. I kada novi učesnici imaju druge fizičke osobine i druge kulturološke tradicije u odnosu na većinu, onda se postavljaju nove dimenzije prema linijama konflikta.

Useljenici će također imati uzajamno različite polazne pozicije u odnosu prema tome ko mora doći i koja prava se kome moraju dodijeliti. Istraživanje izvršeno u Danskoj na prijelazu iz XX u XXI stoljeće među turskim i poljskim useljenicima pokazalo je da je njih 68, odnosno 61 % željelo strožiju liniju prema useljenicima.¹¹

¹⁰ Østby, Lars (2001). “*Zašto fokus na useljenike?*” I: Društveno ogledalo. Tema broja o srodnoj statistici imigracija, br. 2, Oslo: Statistički centralni biro.

¹¹ Rockwoofondets veliko istraživanje integracija na prijelazu u XXI stoljeć – citirano u Necef, 2004.

Naravnost u stanovništvu povezanom sa sigurnom mrežom države blagostanja ne sadrži obavezno useljenike. Danske reforme su jedno od podsjećanja na ovo. Mnogi doživljavaju kao nepravdu spoznaju da će pridošlice imati ista prava kao i „oni stari već istrošeni“ a da nisu učestvovali u ranijim aktivnostima. Dakle, radi se o opterećenosti onim što su sociolozi Hernes i Knudsen nazvali „držači pravde“.¹² „Šovinizam blagostanja“ jedan je drugi pojam koji se proširio u cijeloj zapadnoj Evropi. U današnjoj situaciji političari vide samo dvije alternative u odnosu na povećano opterećenje blagostanja stvoreno od nekih tipova useljavanja: restrikcije na useljavanje ili restrikcije na dobra blagostanja. Na dnevni red mnogih zemalja došle su restrikcije ulaska u mnoga mjesta kao i ograničenja u pravima. Često se reforme kamufliraju kroz provođenje strožijih mjera za stjecanje radnog staža odnosno pristup dobrima. U vezi s proširenjem EU na istok strah od „turizma u blagostanje“ postao je najargumentovaniji razlog za uvođenje prelaznog sistema.

Čovjek također može vidjeti pristupnu regulaciju djelomično kao pratnju razvoja prava u demokratskim državama blagostanja. Potreba države blagostanja da kontroliše svoje geografske granice

¹² Hernes, Gudmund i K. Knudsen (1990). Crno na bijelo. Norveška reakcija na izbjeglice, azilante i imigrante. Oslo: Fafo.

povećana je u taktu s mnogim prinadležnostima koje u vidu prava dobijaju novopridošlice izvana. Ova „dupla politika“ izražena u jakom frontu prema vani i blažoj varijanti prema unutra imala je u grubim crtama politički konsenzus u Norveškoj nakon uvođenja zabrane useljavanja. Ovo je također politika za koju se misli da je imala odjek u narodu. U vezi sa 100. godišnjicom raspada Unije u Norveškoj je sprovedeno jedno istraživanje koje je pokazalo da je očigledna većina mišljenja da useljenici doprinose pozitivno u bezbroj stvari i da su useljenici „radni i prijatni“. Istovremeno, većina ne želi više useljavanja. Ovo je u novinama *Aftenposten* predstavljeno tako kao da su Skandinavci kontroverzan narod koji kaže „da! useljenicima, a ne! useljavanju“. Rezultati spomenutog istraživanja mogu se također gledati kao odziv „duploj politici“ – da većina stanovnika želi strogu regulaciju prihoda, ali da većina tih istih stanovnika istovremeno misli da useljenici koji su već došli daju pozitivan doprinos razvoju društva. Drugi rezultati istraživanja dopunjuju se i potvrđuju podacima koji govore da je većina norveškog stanovništva mišljenja da useljenici trebaju imati ista prava kao i Norvežani u centralnoj društvenoj areni.

Bez obzira što su ograničenja i dileme države blagostanja upadni, pobuna mladih u Francuskoj, ujesen 2005. godine, bila je grubo podsjećanje na

to da nove grupe trebaju asistenciju kako bi ravnopravno učestvovala u društvu. Država ne može integrisati ljude, ali je integracija u potpunosti stvar javnog sektora.

Literatura

Culpitt, Ian (1992). *Welfare and citizenship. Beyond the crisis of the welfare state?* London: SAGE Publications.

Necef, Mehmed Umit (2004). „Innvandring – en trussel eller ressource for velfærdsstaten?“. I: Jørn H. Petersen i K. Petersen *13 udfordringer til den velfærdsstat*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Sejersted, Francis (2005). *Sosialdemokraties tidsalder*. Oslo: Pax.

Slagstad, Rune (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax.

Vike, Halvard mlf. (2004). *Velferd uten grenser I. Den norske velferdsstaten ved veiskillet*. Oslo: Akribe.

POGLAVLJE 3

Ko su useljenici?

Najteže je onima koji dolaze prvi. Historija migracija puna je primjera kako je teško bilo pionirima. Oni su prihvaćani kao *više* nepoznati u odnosu na one koji su dolazili kasnije i koji su se morali etablirati bez pomoći egzistirajuće sredine. Jako izražen pogrđan naziv „degos“ prvi put je upotrijebljen za Italijane koji su se uselili u Norvešku 1950-ih godina.¹³ Taj pogrđni naziv upotrebljavao se sve dok nije zamijenjen izrazom „pakis“ koji je došao s useljavanjem stranih radnika iz zemalja u razvoju početkom 1970-ih. Četrdeset godina kasnije teško da je kod mnogih domicilnih stanovnika neko od italijanskih migranata smatran useljениkom i rijetko ih je neko nazivao pogrđnim

¹³ „Degos“ je izraz korišten za mornare iz južne Evrope još od prije Drugog svjetskog rata.

nazivom „degos“. Nepoznatost nestaje u vremenu i prostoru tako što se ili sprijatelji s obje strane ili tako što se nadoknadi novim nepoznatim.

To može izgledati tako da svako vrijeme ima svoje „druge“ ili nepoznate. Norveška historija useljavanja je studija upravo takve vrste razumijevanja. Ono što daje jak utisak je vezivanje nepoznatosti za one koji su danas blizu nas, kao što je naprimjer norveški pogled na Šveđane u prošlom stoljeću. Korištenje riječi i stigma ni na koji način se ne bi mogli posmatrati u današnjoj perspektivi kao rasiistički. Švedska majka i norveški otac kvalifikovani su oznakom „*bastard*“, riječ je o nečasnim ljudima koji su došli i koji su nosili samo bol sa sobom. Većina Šveđana koji su uselili u Norvešku od 1800. naovamo bili su siromašni ljudi i obični radnici i to je bilo očigledno. Danski i njemački činovnici koji su u Norvešku uselili direktno u gornju klasu za vrijeme danskog perioda nisu imali ovakve karakteristike.

Usklađenost između klase i etniciteta je stara tema s mnogim nijansama u i izvan historije migracija. Pojmovi kao „*honorary blacks*“ i „*white niggers*“, korišteni za Japance u državi aparthejda Južnoj Africi i za radnike na platformama nafte u Sjevernom moru, govore o napetosti između etniciteta i socijalnih definicija. Noel Ignatiev unio je jedan

promjenjivi proces u ovo polje kroz svoju knjigu o historiji američkog useljavanja. *How the Irish became white* je knjiga koja govori o tome kako su se irski useljenici u SAD-u razvijali od niže klase – definisane kao *no-whites* – do moćne većine nakon jednog stoljeća: „*How the Catholic Irish – an oppressed race in Ireland, became part of an oppressing race in America.*“ Obrada skandinavskih useljenika bila je nježnija, ali ako će čovjek objašnjavati historiju migracija i posebno viceve vezane za tradiciju mnogih generacija unazad, onda tu ne ostaje puno časti – u svakom slučaju kada se tiče inteligencije. *Norwegian jokes*, kao interesantne personifikacije kroz imena iz danskog i švedskog, *Ole and Lena*, stalno idu u svoj pobjednički pohod preko američkog kontinenta – naročito prenošene od domaćina popularnog *talk showa* Garrisona Keillora. Norvežani su u SAD-u opisani kao naivne, nepraktične, priproste i, iskreno rečeno, neinteligentne osobe. Upravo onako kako to ilustruje i sljedeći vic: *Two Norwegians were talking in the park when a bird splattered one of them on the head. Eying the mess, the victim's companion offered to go get some toilet paper. „Von't do no good“, said the messed up one, „by the time you get back, dat bird will be four miles away.“*

Prateći Keillora Garrisona norveški Amerikanci se guše od smijeha oduševljavajući se ovim vicevima

znajući dobro da je to nešto što se odnosi na njih. Međutim, u međuvremenu su i Irci i Norvežani bez sumnje postali dio većine i ne osjećaju nikakvu prijetnju od diskriminatorских viceva.

Među današnjim useljenicima usklađenost između klasa i etniciteta je značajna. To može izgledati kao prepreka i biti opasnije što su veće klasifikacije i što je viši status koji čovjek ima. Hirurg iz Indije, astronom iz Brazila i ekonomista iz Egipta dolaze obično prolazeći prije toga kroz većinu prepreka. Osim toga, ljudi s novcem lakše prolaze sve prepreke: „*Još niko nije pravio neki problem zbog boje kože sultana od Bruneja*“, kako je to lijepo formulisao Hans M. Enzensberger.¹⁴ Enzensberger je naveo jednu činjenicu, ali istovremeno nema sumnje u to da vanjski izgled ima veliki značaj za razumijevanje onog nepoznatog u današnjoj Norveškoj. Usvojena djeca iz drugih dijelova svijeta koja su imala kompletnu socijalizaciju u norveškim porodicama često govore o distanciranim reakcijama okoline što se teško može bazirati na nečemu drugom osim spoljnjem izgledu. Činjenica je da se u većini slučajeva sam pojam „useljnik“ automatski povezuje s „drugačijim spoljnjim izgledom“.

U istraživanju Centralnog statističkog biroa od prije nekoliko godina naglašena je želja da se dokumentuje stepen obrazovanja useljenika. Upitnik

¹⁴ Enzensberger, 1993:34.

je poslan svim stranim državljanima u Norveškoj. Biro je dobio mnoge ljutite odgovore u kojima su „*ispitanici izričito skretali pažnju na to da oni nisu useljenici*“.¹⁵ Ovakve reakcije, koje su isključivo dolazile od useljenika iz Evrope i SAD-a, pokazale su da pojam „useljenik“ izaziva negativne asocijacije kod mnogih. Kontrareakcije su pokazale da se pojam „useljenik“ direktno veže za osobe koje su došle u Norvešku iz nezapadnih zemalja.

Treba zaključiti da i drugi odnosi, a ne samo klasno porijeklo i spoljnji izgled, utječu na odnos između novopridošlih i norveškog društva.

„Susret kultura“

„Ljudi su ti, a ne kulture koji se susreću“, ukazali su mnogi antropolozi nakon što se razvila diskusija o multikulturnom društvu. Ipak, ljudi imaju različita iskustva i različite vrijednosti, različite statuse i resurse, kao i različite pretpostavke za očuvanje svojih interesa i načina mišljenja u okruženju gdje dolazi do susreta. Šta čovjek kao individua dobija od „susreta kultura“ zavisiće od toga *ko je taj čovjek*, ali također i od toga *šta čovjek susreće*.

Izbjeglice ali i drugi useljenici ne dolaze u Norvešku iz socijalnog i ekonomskog praznog prostora.

¹⁵ Linstad i Fjeldstad 1997:35.

Svi oni su osobe s različitim *backgroundom* i različitim životnim historijama i to određuje i otežava njihovo prilagođavanje u Norveškoj. Izbjeglance često dolaze iz središta dramatičnih situacija i događaja koji u dobroj mjeri određuju njihove živote u novoj zemlji. Mnogi useljenici ne žele ostati u Norveškoj i zbog toga imaju ograničenu motivaciju za integraciju. Mnogi ekonomski migranti koji su u Norvešku došli 1970-ih nisu imali želju da ostanu za stalno. Mnogi su se opredijelili za vožarenje između domovine i nove države boravka gdje su koristili radne mogućnosti u Norveškoj kao odskočnu dasku da se pripreme za svoj novi status kod kuće. Drugi su se željeli nastaniti za stalno u Norveškoj, ali tako da budu prihvaćeni i da ostvare svoja prava u punom kapacitetu. Kasnije su ekonomski migranti iz zapadnih zemalja došli s potpuno drugim pretpostavkama da bi bili prihvaćeni – i socijalno i radno, kroz svoju „jednakost“ s društvom primaoca. Zbog svega toga se ne može reći da prilagođavanje u novoj zemlji teče bez problema.

Stranim radnicima, koji su došli 1970-ih, najčešće sami, sa suprugama i djecom u domovini, bilo je teško. Sva dokumentacija iz ovog perioda ukazuje na to da je bilo puno usamljenosti, čežnje za kućom i domovinom, teškog rada, loših uslova stanovanja i hladne okoline, u klimatskom i socijalnom smislu. Pored toga, norveška regulativa i birokratija

pokazali su se skoro neprobojnim za osobe koje su došle iz radnog procesa sa puno slobodnijom organizacijom rada. Izvori iz Udruženja stranih radnika i drugih aktivista ukazuju na nezasiću potrebu za savjetodavnu pomoć u norveškom sistemu.

U većini izvora iz 1970-ih prisutni su problemi – za strane radnike – kako pronaći formu prilagođavanja koja funkcionira. I ljevica i desnica dijelile su pogled na probleme bez obzira što je definicija problema bila potpuno različita. Zbog toga su se rasizam i diskriminacija veoma malo uzimali u razmatranje kao izvori iz tog perioda. „*Ravnodušnost više nego diskriminacija opterećivala je ponašanje svijeta*“, bila je tvrdnja.¹⁶ Indirektna diskriminacija, snishodljivost, i ne tako nevažan faktor, sažaljenje bili su visokopozicionirani u norveškom društvu 1970-ih. S tim u vezi antropologinja Mette Salvesen opisuje u svom magistarskom radu iz 1979. godine tipičnu svakodnevnu situaciju u autobusu gradskog prijevoza u Bergenu: „Jedna dobrostojeća dama pripadnica srednje klase primjećuje lijepo pakistansko dijete. Nakon pitanja odakle dolazi srednjovječna dama nastavlja: ‘Sigurno ste zadovoljni što ste došli u Norvešku gdje više nećete gladovati.’ Pakistanska

¹⁶ Broch, Theodor (1975). „*Etter innvandringsstoppen!*“/“*Nakon zabrane useljavanja!*“. Socijalni forum, socijalni rad, br. 9:55.

majka upada u razgovor s primjedbom da u nje-
noj zemlji ne gladuju svi. (...) ‘Zašto ste onda došli
ovamo?’...¹⁷ Dodjeljivanje norveškog statusa
stranim radnicima kao istorodne grupe plasirano
na najdonjoj ljestvici u društvu bilo je teško progutati
onima koji su došli iz obrazovane srednje klase
u svojoj domovini. Međutim, većina Norvežana ne
pravi razliku među strancima između nepismenog
čovjeka sa sela i inženjera iz grada. I jedan i drugi
dobili su isti ili sličan posao u industriji za prera-
du ribe ili u oblasti usluga. Lični rang useljenika i
klasni sistem poremećeni su u novoj domovini. S
druge strane Pakistanci su razvili svoje stereotype
o Norvežanima. Pakistanci doživljavaju većinski
narod Norvežane kao ljutite, hladne, nekulturne i
nemoralne. Vremenom se razvilo specifično raspo-
loženje negativnih očekivanja između predstavnika
manjine i većine.

Ono društvo koje su useljenici zatekli u Norveškoj
također je složeno i ono se vremenom promijenilo.
Za većinu useljenika prilagođavanje u Norveškoj
događa se u okviru na koji oni malo utječu. *Vre-
menska tačka* dolaska može zbog toga imati veliki

¹⁷ Salvesen, Mette-Marie (1979). *Pakistanske familier i Norge. En drøfting av deres tilpasningsstrategier med fokus på kvinner som aktører.*/Pakistanske porodice u Norveškoj. Diskusija o strategiji prilagođavanja sa posebnim fokusom na žene kao aktere. Magistarski rad iz socijalne antropologije, Univerzitet u Bergenu: 103.

značaj. Odnos na tržištu rada, tržištu stanova, veličina useljeničke grupe koja je već došla, raspoloženje naroda, itd., sve su to teškoće za pronalaženje u pravima. Potpuno drugi uslovi vladali su na tržištu radne snage 1970-ih, u poređenju s ranim 1990-im, a što je sve utjecalo na prilagođavanje i u drugim područjima. To može izgledati kao da su odnosi u norveškom društvu zavisili od odnosa na tržištu radne snage: sumnja i podozrenje prema useljenicima su veliki u periodima s velikom nezaposlenošću. Lokalno tržište radne snage, sastav bliske okoline, socijalna kontrola, lokalni sistem pomoći, ponuda u obrazovanju i mogućnosti da se bude od samopomoći sve je to među odnosima koji imaju značaj za lokalno prilagođavanje.

Geografske specifičnosti zemlje primaoca određuju stepen otvorenosti nad novopridošlim. U kantonu Finnmark, gdje tamilske izbjeglice rade u industriji ribe niz godina, nisu registrovane velike trzavice u lokalnoj zajednici. Stanovništvo u općinama zapadne Norveške napravilo je svojevrstan prsten kada je u pitanju pomoć azilantima u dobijanju azila. U drugim mjestima dolazilo je i do konflikta koji se vremenom pretvorio u agresiju i nasilje. Mjesto Brumunddal je bilo najpoznatije po ovome. Mobing, upotreba nasilja i vandalizam prema useljenicima opterećivali su lokalnu zajednicu na kraju 1980-ih godina. U Brumunddalju je u

negativne procese bilo involvirano cijelo stanovništvo. Na kraju se ipak nekako uspio zaustaviti negativan razvoj događaja.

Izbjegllice – drugačiji useljenici?

Izbjegllice koje su se etablirale i odrasle u Norveškoj od kraja 1970-ih naovamo imale su drugačije uslove i pretpostavke za prilagođavanje domicilnom većinskom stanovništvu nego radnici useljenici mada su bile prisutne bitne razlike između grupa. Dvije najveće grupe izbjeglica koje su prve došle u Norvešku bili su Čileanci i Vijetnamci – koji su na više načina bili potpuno različiti. Vijetnamci su od samog početka nazvani „izbjeglice ribari“; to su bile osobe pokupljene na morskoj pučini ispred Vijetnama koje su bježale od situacije nametnute komunističkim režimom uspostavljenim nakon američkog vojnog povlačenja iz 1975. godine. Izuzetno mali broj vijetnamskih izbjeglica bio je politički aktivan prije bijega iz zemlje. Izbjegllice iz Vijetnama došle su u Norvešku iz konflikta koji je budio jaka osjećanja u velikom dijelu svijeta. Za jednu cijelu generaciju mladih ljudi rat u Vijetnamu bio je simbol zapadnog imperijalizma i napada na jednu zemlju trećeg svijeta. Zbog toga je za mnoge bilo teško imati čisto humanitarni pogled za „izbjeglice ribare“, koji su prije svega

doživljavani kao antikomunisti i prijatelji SAD-a, koji su izabrali „pogrešnu stranu“ u hladnom ratu. Osobe u nuždi morale su se pomoći, ali dodjela statusa izbjeglice ovim osobama izazvala je pritisak kod mnogih.

Čileanske izbjeglice, politički gledano, bile su potpuno drugačije orijentisane u odnosu na vijetnamske. Čileanci su pobjegli od Pinocheove visoko radikalne diktature i većina njih bili su politički aktivisti čiji je aktivizam predstavljao opasnost za ličnu sigurnost. Mnogi, naročito nakon vojnog udara, bili su intelektualci srednje klase s dobrim kontaktima na međunarodnom planu. Čileanski aktivisti dobro su prihvaćeni od političkih prijatelja u Skandinaviji i oni su nastavili svoj politički rad u egzilu. Dok su Vijetnamci malo ili nikako vjerovali u mogućnost povratka u Vijetnam, većina Čileanca razmišljala je tako da je njihov boravak u inostranstvu privremenog karaktera – do pada Pinocheovog režima. S tim u vezi kružila je priča kako su Čileanci godinama spavali sa spakovanim koferima ispod kreveta – čekajući pad Pinocheovog režima. Razlike u *backgroundu* i predstava o budućnosti kod pripadnika ovih dviju grupa utjecala je na njihovo prilagođavanje u Norveškoj. Različite grupe izbjeglica od početka su dobivale poslove, najčešće poslove čišćenja, što ni izbliza nije odgovaralo njihovoj školskoj spremi

i stručnosti. Naj snažniji statusni pad – *dekvalifikaciju* – doživjele su latinoameričke izbjeglice i na više načina svojevrsno klasno putovanje u obrnutom smjeru. Mnoge od ovih izbjeglica, naviknute na privilegovane grupe, u novim odnosima našli su se u problemima. Izbjeglica iz Brazila nastanjena u Švedskoj ovako opisuje osjećanje mnogih: „*Jag förvandlades från att vara vit medelklassindivid med intellektuella ambitioner till att tillhöra det lägsta skiktet i samhället, de kroppsarbetandes, och samtidigt bli svartskalle. Från att ha varit huvud blev jag kropp, både i samhällets arbetsdelning och i den svenska mytologin. Det där var en djup chock i allas liv.*“¹⁸

I Vijetnamci su imali ogromne teškoće u procesu rada u Norveškoj. U klasnom smislu mnogi od njih su sa svojim *backgroundom* bili naviknuti na samostalnost i odgovornost u različitim radnim situacijama. Mnogi od njih su u domovini imali svoje male firme ili su pripadali javnoj administraciji na različitim nivoima. Mnogi od njih su, nakon dolaska u Norvešku, dobili poslove koji nisu odgovarali njihovoj stručnoj spremi: čišćenje, pranje, rad na plantažama i slično. Prvih godina nakon dolaska porodični život i socijalna izolacija opterećivali su svakodnevnicu ovih izbjeglica.

¹⁸ Citirano u NOU 1986:8. “*Flyktingers tilpasning i det norske samfunn*”/Prilagođavanje izbjeglica u norveško društvo: 204.

Osim etničkih i socijalnih razlika važne pretpostavke za prilagođavanje i zadovoljstva bile su i spolne razlike unutar svake od ovih grupa. Tako žene i muškarci nisu bili u istoj situaciji nakon puča u Chileu. Cijela porodica imala je status izbjeglice, koji je često bio baziran na političkom statusu *muškarca*. To znači da su bračni partneri mogli imati potpuno različite polazne tačke za zadovoljenje potreba u izbjeglištvu. Tako muškarci, koji su u izbjeglištvo znali doći direktno s izdržavanja zatvorske kazne gdje su doživjeli užasne torture, status izbjeglice mogu doživjeti kao novu slobodu i sve vrijeme mogu upražnjavati svoje političke aktivnosti. Za supruge Čileanke to je često potpuno suprotna situacija jer su u izbjeglištvu mnoge od njih vezane za kuću, djecu i nostalgiju. Za njih je egzil gubitak slobode i prekid mnogih veza. I za mnoge druge to je sve različito: mnoge žene iz Vijetnama prvi put dobile su samostalni posao u Norveškoj i samim tim i veliku nezavisnost od muževa u odnosu na situaciju na koju su bile naviknute kući, gdje su one uglavnom radile samo kućne poslove. Mnoge žene iz Vijetnama imale su osjećaj da su dobile veću slobodu u Norveškoj bez obzira što je sve to skupo plaćeno i što je bilo vrlo samotno. Uloge spolova bile su pod velikim izazovima. Muškarac je mogao osjećati prijetnju svom autoritetu i nije znao kako da ovlada situacijom u kojoj se našao. Pojavio se novi tip

konflikta. Sve žene koje su dobile posao došle su u istu ravan kao muškarci, što je bilo različito, da ne kažem nezamislivo u odnosu na situaciju u Vijetnamu. U prvim godinama boravka u Norveškoj navidjelo su izašli mnogi problemi pa i oni vezani za komunikaciju. Pojavili su se mnogi nesporazumi koji su rezultirali čak i odbijanjem ponuđenih poslova kako bi se zadržale vrijednosti s kojima se došlo i iz domovine. Svi izvještaji su govorili o tome da su žene bile stabilnija radna snaga među izbjeglicama iz Vijetnama.¹⁹

Gledajući iz današnje perspektive Čileanci i Vijetnamci su veterani među svima onima koji su došli kao izbjeglice u Norvešku. Kasnije su došle mnoge velike grupe iz Iraka, Šri Lanke, Somalije, Irana, Afganistana, bivše Jugoslavije i pojačale sliku različitosti. Tako grupa iz Šri Lanke ima veći procent zaposlenih od domicilnih; Hindusi, Kinezi i Iranci imaju u prosjeku bolje obrazovanje nego domicilni; Somalijci su dobili ulogu problematične grupe na većini društvenih polja. Uvijek je mnogo razloga za ovakve i slične varijacije i negativne pojave koje prate izbjeglički život. Istovremeno, sve ovo mora biti u centru pažnje kako bi se mogla voditi borba s problemima. I mediji i političari i istraživači upadaju u ciljani konflikt i etičke dileme koji

¹⁹ Akman, Haci (1995). *Landflyktighet. En etnologisk undersøkelse av vietnamesiske flyktninger i eksil.*/Etnološko istraživanje izbjeglica iz Vijetnama u egzilu. Bergen: Forlaget Migrasjonslitteratur: 109-110.

ih čekaju iza svakog uličnog ćoška. Naravno, ako ipak gledamo na fenomen useljavanja iz perspektive ko je useljenik danas, postavlja se pitanje koliko dugo traje useljavanje.

Ko je došao i kada?

Obično se govori o tri talasa kada je riječ o novom useljavanju u zapadnu Evropu, a samim tim i u Norvešku. Prvi talas počeo je odmah nakon Drugog svjetskog rata na Kontinentu i nešto kasnije – 1960-ih godina u Skandinaviji. Sastojao se uglavnom od mladih neoženjenih muškaraca koji su bili u potrazi za poslom. Bilo je to vrijeme jake potrebe za radnom snagom, naročito u oblasti industrije i usluga. Ovaj prvi val dobio je svoj formalni završetak zabranom useljavanja 1975. godine. Drugim valom dominiralo je takozvano porodično useljavanje: bračni parovi, djeca i u značajnoj mjeri roditelji prvobitnih radnih migranata koji su došli nakon toga i etablirali se u zemlje primaoca. Treći val sastojao se od izbjeglica i azilanata. Ovaj val počeo je 1970-ih i nastavljen je promjenjivim intenzitetom do smjene stoljećâ i da bi se ponovo intenzivirao na početku XXI stoljeća. Na prijelazu XX u XXI stoljeće moguće je govoriti o četvrtom talasu useljavanja – ili možda prije o želji za talasom, gledano očima vlasti i poslodavaca: Demografska kretanja i nedostatak radne snage

u konkretnim branšama natjerali su vlade mnogih zemalja primalaca da revidiraju strogu regulaciju useljavanja radne snage koja je egzistirala od 1970-tih.

Slika talasa, bez obzira na sve, mora se kompletirati i uskladiti. Migracija radnika nastavljena je i nakon uvođenja zabrane, u novim formama, a spajanje članova porodice bio je važan element useljavanja u Norvešku nakon 1975. godine. Nije moguće međusobno razdvojiti i izolirati talase. Jedan član porodice s dozvolom boravka može se pretvoriti u „radnog migranta“ pod uslovom da postoji otvorenost na tržištu radne snage. To isto važi i za izbjeglice i za azilante bez obzira što niko od ovih grupa nije *regrutovan* kao radna snaga. Jedna druga usklađenost koja je posebno isticana krajem 1980-ih i 90-ih bio je odnos između političkih i ekonomskih izbjeglica. Jesu li azilanti bili *legitimne* političke izbjeglice ili su oni bili preruseni radnici migranti? Kategorije su bile važne alatke i za vlasti i za useljenike lično. Početkom 1980-ih čovjek je vidio konture useljeničkih mustri koje će opterećivati period sve do kraja XX stoljeća. Pojedinci izbjeglice ili azilanti iz Vijetnama, Chilea i drugih zemalja Latinske Amerike, kasnije i iz Afrike, a naročito Somalije, zatim srednjeg Istoka – Iran, Irak, te Azije, naročito Afganistana, našli su put do Norveške. Sve vrijeme se radilo na spajanju

porodica i regrutovanju radne snage iz inostranstva za poslove u industriji i brodarstvu što je bio važan element jačanja norveške ekonomije.

Vlasti su opisale situaciju nakon 1975. kao situaciju „odškrinutih vrata“. Zabrana nije bila zabrana, vrata nisu bila ni zatvorena ni otvorena i postojale su mogućnosti da se čovjek uvuče unutra. Sa zatvaranjem vrata došle su i definicije o tome ko može ući, a s definicijama o ljudskoj povezanosti dolazi *razumijevanje*. Nikada useljavanje u Norvešku nije bilo veće nego nakon „zabrane“ i nikada nije došlo više ljudi iz mnogih krajeva svijeta kao u periodu „zabrane ulaska“.

Imigranti

Riječ „useljjenik“ za većinu Norvežana znači ono što se uobičajeno zove „novi useljjenici“, odnosno oni koji nemaju zapadni *background* i koji su uglavnom došli 1970-ih godina. U nacionalnoj statistici odnosi su drugačiji. Od 1995. godine Statistički centralni biro koristi naziv *imigranti* koji također uključuje i drugu generaciju – potomke. Godine 2005. useljjenici su sačinjavali osam procenata od ukupnog stanovništva u Norveškoj. Prva generacija useljjenika rođena je u inostranstvu od dva strana roditelja dok je druga generacija useljjenika rođena u Norveškoj od dva roditelja stranca.

Oni koji se u ovom kontekstu ne broje su usvojena djeca, djeca rođena u Norveškoj sa samo jednim roditeljem koji je rođen u inostranstvu i djeca rođena u inostranstvu, a koja imaju jednog norveškog ili dva norveška roditelja. Ako neko 2005. godine sabere sve one koji su rođeni u inostranstvu ili koji imaju najmanje jednog roditelja iz inostranstva, onda će doći do broja 575.000,00 osoba ili 12,5 procenata od ukupnog broja stanovnika Norveške.

U ovom segmentu ima puno prostora za zbuñenost. Često je nejasno na šta se sve referiramo kada govorimo o useljenicima – bilo privatno bilo javno. Puno je lakše ako se ovaj odnos upoređuje na međunarodnom planu. Različite zemlje broje stanovnike na različite načine. U konačnici određeni nazivi i način brojanja dobijaju političke dimenzije. Politički akteri mogu imati i imaju određene interese da povećavaju ili reduciraju opseg useljavanja u Norvešku. Mnogi su mišljenja da „useljenci“ predstavljaju prvu generaciju useljenika – one koji su lično doselili u zemlju. Na „useljavanje druge generacije“ gleda se kao na besmislen pojam. Bilo da je čovjek lično useljenik ili nije. Čovjek ne nastavlja biti „useljenik“ po nasljednom pravu roditelja. Pojam „naknadno došao“ zamišljen je da ispravi ove pojmovne probleme, ali je sam po sebi nespecificiran i kao takav obuhvata *sve* kasnije generacije zbog čega ne pronalazi eventualne razlike

između druge i, naprimjer, treće generacije. U zva-
ničnom vokabularu čovjek u pojačanoj mjeri poči-
nje govoriti o „manjinama“ umjesto useljenicama.
Ovo može funkcionirati dobro kao integrirajući
faktor mada pojam istovremeno ojačava grupnu
dimenziju koju mnogi ne žele. Ko odlučuje je li
neko „član“ određene manjine i koliko dugo traje
to članstvo?

Mnogi imaju želju koristiti izraze koji ističu naj-
bolje namjere useljeničke politike. Vrednosno ne-
utralne riječi jedva da postoje. Pojmovi dobijaju
svoju ličnu dinamiku u usklađenosti s okolinom
kako mi često vidimo niz drugih zona gdje postoji
opasnost za stigmatu. Bilo je to prvi put 1980-ih go-
dina kada je riječ „useljenici“ bila zajednički ko-
rištena riječ, a vezivala se za doseljavanja u Nor-
vešku. Pojam „useljenik“ zamijenio je dotadašnju
riječ „*gastarbeiter*“, koja nije imala prolazan pri-
zvuk u ušima javnog sektora i nije pokrila nove
kategorije koje su se činile važećim. Istovremeno,
„useljenik“ će postati više neutralno značenje i za
zapadne i nezapadne novopridošle. Ali, kao što
smo već vidjeli, predstave žive svoj život i stvar-
nost može izmanevisati korištenje riječi. Kada
pojmovi koji mogu biti linije razdvajanja dođu
do izražaja i nastave egzistirati, onda i dobronam-
jerna redefinisiranja mogu pasti u svom temelju.
Novopridošli iz zapadnog svijeta će zamoliti da ih
se zove „useljenik“ jer je „*gastarbeiter*“ pojmovna

kategorija koja je duboko zaživjela u dijelovima norveškog stanovništva. Komplikovana je povezanost između jezika, ponašanja i društvenog života, ali neke riječi neizbježno se moraju koristiti. Istraživači imigracija generalno imaju problema s kategorijama. Na jednoj strani čovjek treba kategorije kako bi uopće mogao reći nešto supstancionalno o razlikama, posebno onima koje se vežu s marginalizacijom ili diskriminacijom. Istovremeno, čovjek ne želi učestvovati u diskriminaciji ili govoriti nešto što implicite ide u pravcu po kojem će „nacionalni karakter“ biti određujući za to kako će ići s ljudima koji dolaze u Norvešku. Prevarit ćemo sami sebe u utisku ako budemo previše strogi. Kategorije mogu stigmatizirati, ali su one istovremeno jedan od izvora za formalno priznavanje i javno predstavljanje. Useljenici su zarobljeni u ovu dilemu: svi žele biti unikatne individue i istovremeno uživati u kolektivnim pravima.

Odakle i koliko?

Godine 2005. u Norveškoj su živjeli ljudi čiji je *background* bio iz oko 200 različitih zemalja, a radilo se o ukupno 360.000 osoba. Od ovog broja 301.000 pripadalo je prvoj generaciji gdje je jedna polovina njih došla kao izbjeglice. Dvije trećine od svih useljenika u Norvešku imali su *background* iz

zemalja koje nisu zapadne; porijeklom su iz Azije (uključujući i Tursku), Afrike, istočne Evrope i Južne i Srednje Amerike. Spomenute dvije trećine 1970. godine sačinjavale su 17% ukupnog broja useljenika. Godine 2005. godine najviše useljenika u Norvešku došlo je iz Švedske, Danske, Iraka i Pakistana. Međutim, najbrojnija useljenička grupa generalno bila je pakistanska – praćena švedskom, danskom, vijetnamskom, iračkom i somalijskom. Useljeničko stanovništvo u Norveškoj tri puta je povećano od 1980, a pet puta u odnosu na 1970. godine.

Kada se u brojanje uključi druga generacija, to najviše pogađa Pakistance. Među Šveđanima i Dancima najviše je onih iz prve generacije useljenika. Ovi podaci govore u prilog tome da Danci i Šveđani nisu bili obuhvaćeni strogom useljeničkom regulativom i da su se oni mogli useljavati i iseljavati u skladu s potražnjom za radnom snagom. Pakistanci su, naprimjer, stalno bili predmet strogog regulisanja ulaska sa strogim ograničenjima koja su posebno važila za prvu generaciju useljavanja. Treba reći da do najvećeg porasta u okviru ove grupe dolazi rađanjem djece.

Od svih evropskih zemalja Norveška je došla relativno kasno na red za useljavanje stanovnicima iz udaljenih područja. Ovo useljavanje trajalo je 30 godina i nakon toga Norveška je došla na nivo koji

se mogao mjeriti s drugim zemljama u Evropi – u odnosu na broj stanovnika. Sredinom 90-ih Norveška se nalazila u sredini među zemljama Evropske unije kada je u pitanju drugi dio useljenika u odnosu na ukupan broj stanovnika. Naravno, čovjek mora biti pripremljen na činjenicu da je teško upoređivati statističke podatke koji se odnose na Evropu. Norveška se odlikovala time da je imala veliku koncentraciju određenih nacionalnih grupa. Tako naprimjer Danaca ima više samo u Švedskoj i Njemačkoj, broj Šveđana nastanjenih u inostranstvu je veći samo u Njemačkoj. Kada su u pitanju Pakistanci, Norveška je rangirana visoko, na treće mjesto poslije Velike Britanije i Njemačke.

Mijenjale su se dominantne grupe u useljavanju u Norvešku. Sjevernjaci imaju tendenciju da sele u Norvešku kada je izražena potražnja za radnom snagom, dok prirodno useljavanje izbjeglica zavisi od toga gdje se u svijetu otpočinju i odvijaju ozbiljni oružani konflikti u određenom vremenu. Pored toga, uvijek će biti čitav niz slučajnosti koje utječu na to koje će grupe biti u fokusu useljavanja. Kada u određenom vremenu dođe velika grupa izbjeglica iz jedne zemlje, čovjek nije siguran da li će i ostali članovi porodice nakon izvjesnog vremena biti prisiljeni na promjenu mjesta boravka.

Takozvano spajanje članova porodice postalo je jedan od najvažnijih razloga za useljavanje u Norvešku i nakon određenog vremena najkontroverznije. U polaznoj osnovi ovo pravo utvrđeno međunarodnim konvencijama uspostavljeno je tako da zakonito etablirani useljenici mogu „dovesti“ svoje članove porodice u novu zemlju življenja. Zakonska odredba prije svega se odnosi na bračne partnere i djecu ispod 20 godina (sada 18), ali to je značilo (i znači) u principu da se to odnosi i na druge članove porodice ako će ih izdržavati glavna osoba u Norveškoj. Spajanje porodice može značiti dvije različite stvari. Može značiti *realno spajanje* članova porodice koji su rastavljeni tako da je jedan od bračnih partnera migrirao u Norvešku ili može biti riječi o *novom otpočinjanju*, gdje migrant sebi pronalazi partnera nakon što je već započeo novi život u zemlji useljenja. Nakon zabrane useljavanja riječ je uglavnom o realnom spajanju. U poređenju s drugim evropskim zemljama Norveška je primila mnoge oženjene muškarce koji su napustili svoje porodice u domovini kako bi ekonomski poboljšali porodični budžet. Većina njih imala je kratkoročni boravak ili su vozarili između zemlje rada i domovine. Nakon zabrane useljavanja mogućnosti za radno useljavanje u smislu putovanja tamo-ovamo bile su dodatno ograničene. Motivacija da porodica bude zajedno bila je puno veća nakon uvođenja zabrane useljavanja.

Ako to ne bi bilo okupljanje novih porodica preko granica, potencijal za spajanje bio bi ograničen tako da bi svi bliski srodnici prvobitnog migranta bili spojeni u zemlji primaoca. Novi migranti žele imati iste mogućnosti. Pravo za novo etabliranje – da nove generacije među useljeničkim porodicama u Norveškoj nađu sebi bračne partnere u zemlji porijekla – učinilo je da „spajanje članova porodice“ bude važan kanal za useljavanje u Norvešku, dugo vremena nakon što su domicilni useljenici spojeni sa svojom osnovnom porodicom. Ova forma spajanja stalno je dobijala na pažnji tokom 1990-ih, naročito aranžirani i prisilni brak. Pored toga, postalo je više uobičajeno da etnički Norvežani pronađu sebi bračnog partnera u inostranstvu.

Jedna od najvažnijih tendencija od kraja 1990-ih pa sve do danas je povećanje takozvanog radnog useljavanja. Ovo se naročito odnosi na davanje privremenih radnih dozvola. Proširenje EU je faktor koji je najsnažnije doprinio ovome: od 1. maja 2004. radno useljavanje u Norvešku povećalo se na preko 40%; vrijeme za proširenje – do kraja 2005. godine.

U svakom slučaju norveške vlasti odobrile su 55.000 novih radnih i boravišnih dozvola u 2004. godini. Od ovog broja 33.000 se odnosilo na rad (25.000 od ovog broja bili su građani EU), 3.450 osoba dobilo je odobrenje za boravak baziran na molbi za azil, 12.800 odobrenih boravaka bazirano

je na spajanju članova porodice, a 5.400 odobrenih boravaka odnosilo se na obrazovanje.²⁰ Stalno useljavanje ovdje se odnosi prije svega na grupe za azil i spajanje članova porodica, cc 17.000 osoba. Sumirano, useljeničke kategorije su se nakon 1990. godine podijelile kao što slijedi, a gledajući na osnovu razloga zbog kojih su došli: 1/3 bježenje, 1/3 spajanje članova porodice i 1/3 posao i obrazovanje.²¹

Dakle, očigledno je da se danas u Norveškoj radi o složenom sastavu stanovnika useljenika kada je u pitanju nacionalno porijeklo, motiv za migriranje i složenost resursa. S tim u vezi bit će složen i odgovor na pitanje koliko dugo je određena osoba useljenik u Norveškoj. Useljenički status ima više dimenzija kao što su: dimenzija definicije, subjektivna dimenzija i dimenzija okoline. Po dimenziji definicije čovjek se prestaje brojati kao dio useljeničkog stanovništva u trećoj generaciji. Kada djeca roditelja rođenih u inostranstvu odrastu, oni su formalno izvan ove statistike. Koliko će okolina, odnosno društvo u praksi biti na visini zadatka kada je ovo u pitanju, to je druga stvar. Za individue sa *backgroundom* manjine razlike u načinu života i orijentaciji mogu nastaviti stvarati distancu - željenu ili neželjenu.

²⁰ Izvor: Direkcija za strance (UDI).

²¹ Izvor: Statens Sentral Byrå (SSB). Prije 1990. godine je registracija izuzetno nesigurna.

To što dugo može opterećivati prvu generaciju useljenika – one stvarne useljenike – jeste razjedinjena orijentacija. Takve osobe žive u dva svijeta. Orijetacija prema zemlji porijekla je jaka. Čovjek još uvijek ima bliske rođake koje treba i može pomagati. Možda čovjek u svojim mislima *još uvijek* živi u domovini razmišljajući i sanjajući o boljoj budućnosti. Vijesti iz domovine svakodnevno su u centru interesovanja. Pisma, bilo kakve poruke preko poznanika i neki direktni kontakti su ona svjetlost koja dugo, dugo ublažava brojne svakidašnje probleme koje većina useljenika ima u stranoj zemlji.

Čežnja za domovinom i podijeljenost orijentacije govore o pratinjama kojima je čovjek izložen tokom života i rada u novoj zemlji. Kada se govori o useljenicima u Norvešku iz 1970-ih, često se izvlači mišljenje po kome je njihov glavni zadatak poboljšanje porodičnog standarda u domovini. Zbog toga je bilo važno zaraditi što više za što kraće vrijeme. Mnogi su imali više poslova i tako su se puno iscrpljivali. Veliki dio zarade slao se kući. Zbog toga je životni standard tih ljudi u Norveškoj bio niži nego što je trebao biti. Domaćinstva u Norveškoj bila su punionica za resurse. Nabrojane činjenice važno su objašnjenje zašto useljenici žive tako loše u Norveškoj. Istovremeno, standardi iz domovine formirali su norme o tome kako će čovjek živjeti u zemlji u koju je imigrirao: Šta je to

što je određivalo status, šta je to što je određivalo pristojan način života, šta je to što je prouzrokovalo određene sankcije, itd.? U ovome je ležala sloboda u odnosu na odbacivanje i neprijateljstvo u zemlji primaocu. Imigranti imaju svoj lični ponos koji donose sa sobom iz domovine i koji im pruža zaštitu, sigurnost i utočište u hladnom i odbojnom svijetu. Istovremeno, pozitivna i aktivna orijentacija prema domovini usporava obavezni minimum prilagođavanja prema norveškoj stvarnosti.

Drugi nakon izvjesnog vremena popuštaju i odustaju od svoje jake veze sa zemljom porijekla. Događaju se spore, često neprimjetne promjene i za one na koje se promjene odnose direktno i za one na koje se te promjene odnose indirektno. Postepeno popuštaju i nestaju iz vidokruga i sjećanja norme ranijeg sistema i čovjek se polahko počinje orijentisati prema novoj domovini. Useljenički pogled na život sve više liči na pogled domicilnog stanovnika. Većina od nas koja je živjela u inostranstvu, barem kratko vrijeme, zna šta sve ovi procesi sadržavaju. Također, susret s kulturom koji ima puno manje oštih kontrasta nego što mi obrađujemo ovdje ima mnoge iste sastojke.

Je li nužno da sve to ide tako? Ovo pitanje koje se nametnulo kao beznačajno postavljeno je početkom 1990-ih. Bilo je to otprilike prije 20 godina kada su prvi strani radnici došli u zemlju i kada su

mnogi mislili da je integracija išla izuzetno sporo. Naročito među Pakistancima – toj najvećoj nezapadnoj grupi nastanjenoj u Norveškoj – povezanost prema domovini bila je uspješna. S tim u vezi naročito kontroverzna strana ovoga su takozvani *aranžirani brakovi* u kojem su sinovi ili kćerke nastanjeni u Norveškoj ženjeni s partnerima nastanjenim u Pakistanu. Tako je Norveška dobila izjednačen priliv prve generacije useljenika kroz proces spajanja članova porodica. Antropologistkinja Unni Wikan možda se najsnažnije fokusirala na ovom fenomenu kao jednoj barijeri integracijskim procesima. U manjinske grupe stalno pristižu nove osobe koje ne razumiju norveške odnose i koje kao takve odugovlače i usporavaju „prirodni“ proces prilagođavanja. Imigranti postaju trajni „vozari između različitih kultura“.²² Isto tako, orijentacija prema domovini održava se kroz nove generacije. Oponenti prema ovakvom načinu razmišljanja tvrde da se manjine usisavaju u društvo većine već nakon određenog vremena provedenog u novim zemljama. Bez obzira što se ovo odnosilo na SAD, to nije dopušteno tokom novih društvenih odnosa. U vezi s ovim, kao primjeri su najčešće korišteni Irci i Italijani kada su oni, ženeći se pripadnicima drugih naroda, izgubili svoju osobenost

²² Wikan, Unni (1995). *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon.* / Protiv norveške potklase: Useljenici, kultura i integracija. Oslo: Gyldendal.

kao manjina. Sociolog Robert Park uradio je 1930-ih teoriju o tome da je trebalo tri generacije prije nego što su posebne nacionalne osobine imigranata bile reducirane na „folklorne“. Drugim riječima rečeno, ono što je ranije bilo osnovna prepoznatljiva crta životnog toka jedne osobe preformirano je na markiranja karakteristična za prilike na zabavama. Ovo se zove „kultura festivala“ poznata među norveškim useljenicima u SAD: sušena riba, narodne nošnje i splet narodnih pjesama i igara s Hardangervida.

Bez obzira što je norveška integraciona politika upravo stavila na dnevni red to da imigranti nemaju potrebe da izbrišu „svoju kulturu“ iz sjećanja, nejasno je koliko dugo čovjek misli da će ova povezanost trajati i „koliko“ će izvorna kultura biti prostor za to.

Mlada visokoobrazovana djeca imigranata često markiraju jaku pripadnost i prema Norveškoj i prema Pakistanu. Khadafi Zaman izražava to ovako: „Mi se osjećamo kao Norvežani, ali mi nismo bijeli. Mi se osjećamo kao muslimani, ali se ne držimo čvrsto Kur’ana. Mi se osjećamo kao Pakistanci ali živimo u Norveškoj.“²³

²³ Zaman, Khadafi (1999). *Norge i svart, hvitt og brunt. En multikulturell moosaikk.*/Norveška u crnom, bijelom i smeđem. Multukulturni mozaik, Oslo: Forum-Aschehoug: 19.

Slična prilagođavanja moguće je naći među brojnim etničkim grupama u Norveškoj. To što u norveškim očima može izgledati kao stagnacija u etničkom načinu života može sadržavati puno promjena i dinamike. U nekim slučajevima stare tradicije drže se strožije u Norveškoj nego u domovini. Zajednička osobina među brojnim grupama je opredjeljenost za obrazovanje djece s nadom za boljim životom u Norveškoj.

Bez obzira na sve za domaće procese treba vremena i oni će uvijek biti opterećeni kvalitetom društvenih odnosa zemlje primaoca.

Literatura

Enzensberger, Hans M. (1993). *Den store vandringen. Treogtredve markeringer med en fotnote. Om noen særegenheter ved menneskejakten.*/Velika imigracija. Tridesettri oznake sa jednom fusnotom. O nečem naročitom u potrazi za ljudima. Oslo: Cappelen.

Lindstad, Merete i Øyvind Fjeldstad (1997). *Innvandrere, fremmedfrykt og norske medier. En undersøkelse av utvalgte mediers dekning av saker knyttet til innvandrere og flyktninger, fremmedfrykt og rasisme.*/Imigranti, strah od nepoznatog i norveški mediji. Istraživanje odabranog medijskog

pokrivanja članaka vezanih za useljenike i izbjeglice, strah od nepoznatog i rasizma. Oslo: Norsk Journalistlag.

Thorud, Espen (2004). *SOPEMI – report for Norway. Trends in migration and migration policy 2003/2004*. Oslo: Ministry of Local Government and Regional Development.

POGLAVLJE 4

Nacija i multikulturno društvo

„*Postoji li američki narod?*“, pita američki književnik Nathan Glazer. Ovakvo pitanje u Norveškoj bilo bi doživljeno izuzetno čudnim. Veličina zemlje, homogenost stanovništva i bliska historija od Drugog svjetskog rata odredila je nedvosmišlen odgovor na postavljeno pitanje a koje glasi: *da*. Bez obzira što većina potencijalnih ispitanika u Norveškoj 2005. godine želi odgovoriti sa zvonkim „*da*, naravno postoji norveški narod“ i na neki način imati pravo na to, pitanje je dobilo *svoj odraz* kroz obuhvatno multikulturno useljavanje. Nacija nije nikakva statistička veličina bez obzira što retorika oko nacije i naroda ima tendenciju da igra na kontinuitet i ono nepromjenjivo.

Nacija, nacionalna kultura i nacionalni identitet su tri nejasne teme za istraživače – s teškim grančnim uzlazima i često zbunjujućom upotrebom pojmova. Zajedničko za teme je da se one odnose na okvire o tome kako ljudi žive zajedno i kako oni eventualno osjećaju zajednicu unutar država ili drugih definisanih jedinica. Ne postoje jasne linije razdvajanja između nacionalnog i etničkog. Ovi pojmovi često se prepliću. I nacionalno i etničko koristi se kao nadgradnja i predstava o nečemu zajedničkom kao što su zajednička historija i zajednička kultura. Rado se stvara solidarnost kroz akumulirane simbole i praksu osjećanja kao što su jezik, religija, hrana, sport i muzika. U najboljem slučaju radi se o sigurnosti, izraženim osjećajem za kućom i ispoljenim pouzdanjem. Ponekad konflikti između nacija ili etničkih grupa završe u ekonomskom i političkom odnosu. U svakom slučaju isplativo je praviti razliku između svakodnevnice prakse ustaljene među narodom i onih glasnih diskusija o naciji i nacionalnom osjećaju. Za većinu „nacija“ je nešto veliko i možda apstraktno čemu čovjek ne može prilaziti iz dana u dan u lokalnoj zajednici. Koliko je nacionalno važno u svojoj osnovi kao referentni okvir o tome se može diskutovati. Ispod nacionalne izgradnje krije se niz kulturoloških procesa koji mogu biti međusobno suprotstavljeni, opozicioni i drugačiji u odnosu na autorizovana objašnjenja. Isto tako, nacionalna

objašnjenja imaju tendenciju da prekriju druge vrste pripadnosti – u najmanju ruku u javnosti. Tu su također *nacionalna* obrazloženja koja dominiraju kada se „kulturi“ novopridošlih posveti pažnja u javnosti: Novi članovi društva reprezentuju Pakistan, Somaliju, Šri Lanku, itd.

U jubilarnoj 2005. godini objavljeni su rezultati studije o temi „Norveška nacija“ u kojoj se govori o stanju države - zvanični diskurs - i fenomenu obilježavanja svega onog što je norveško. Pobjedničko raspoloženje i manje-više pompezno obilježavanje nije moglo pokriti disonancu u odnosu na duh vremena. I, ako je vjerovati jednom istraživanju izvršenom za *Aftenposten* krajem spomenute jubilarne godine, u proslavi je učestvovao jedan od sedmerice Norvežana.²⁴ Retorika je sadržavala dugi etnički spoj nacije o tome ko definiše historijska objašnjenja i internacionalizaciju i više generalno relativizuje značenje onog specifičnog u maloj Norveškoj: Šta će biti okupljene nacionalne institucije i jedinstveni simboli u jednom vremenu kada su dominirali pluralizam, fragmentacija i internacionalizacija? Možda je to bilo samo simbolično da je Organizacioni komitet za pripremu ove manifestacije otišao u golem manjak? Međutim, jubilarno obilježavanje također je bilo prilika za više kritičke refleksije – s potcrtavanjem onog što

²⁴ *Undersøkelse utført av Opinion/Istraživanje javnog mnijenja. Aftenposten, 28. 12. 2005.*

je dvosmisleno i senzitivno u projektima od značaja za izgradnju nacije.

Da li nacija danas jača ili slabi, čovjek se pita kada gleda na evropsku kartu i posebno susjedna područja. Šta se događa s nacionalnim identitetom kada društvo postane multikulturalno i kada se ono što se doživljava kao prirodno stavlja na probu? Šta se događa s formama zajedništva i društvenim normama kada ljudi s drugog kraja svijeta i s drugim životnim projektima u povećanom stepenu dolaze do izražaja i žele da naglase svoju važnost? Dolazi li do napretka ili nazatka ili i do jednog i do drugog? Kulturološki identitet je i scena i objekt za političku borbu. „*Where identities are multiplied, passions are divided*“, tvrdi francuski filozof Chantal Mouffe.²⁵ Koliko je ovo dobro ili nije zavisi od konteksta. Danas postoje dvije dijametralno različite zabrinutosti u ovom području: Zabrinutost nad time da će nacionalno nestati i zabrinutost da će se nacionalno snažno povratiti. I jedan i drugi nemir mogu biti dobro obrazloženi. Bilo da je čovjek zabrinut zbog toga što će se „društvena građevina“ raspasti – da će zajedništvo i solidarnost nestati – bilo da je čovjek zabrinut zbog toga što se nacionalni osjećaj razvija prema onom nepoznatom i stranom.

²⁵ Mouffe, Chantal (1994). „*For a politic of nomadic identity*“. I: G. Robertson et al. *Travelers' tales. Narratives of home and displacement*. London: Routledge: 111.

Povratak nacije?

Nema jednostavnog puta kroz ovu divljinu konflikata, suprotnosti i ambivalentnosti. Nije lakše ni s time ako se ima tendencija da se nacionalni pojmovi ispuste u diskusijama o njihovom nestanku ili pak povratku.

„Nacija“ i „nacionalni osjećaj“ pojmovi su koje su društveni istraživači energično i uporno dekonstruirali u novijem vremenu, a koji su inače bili santa leda u kosmopolitskim vodama. Jedan od problema je da postoje dva načina mišljenja: Kultura većine *jeste* nešto, ali to nije nešto stalno ili Bogom dano – to jeste formirano, ali se s lahkocom razdvaja kod najmanje kontrole, ona je nekonzistentna, nemoguća – ali *veoma važna*.

Ako čovjek brani pravo po kojem *je* kultura manjine nešto i da se ona mora održati, je li onda teško argumentovati protiv toga da isto važi za većinsku kulturu? Izgleda kao da se ne možemo udaljiti od predmeta pojma nacije? Kada postanemo perfektni u dekomponovanju nacionalnog osjećaja, to će ponovo ići iza naših leđa. Iskorijeniti osjećaj naroda je mač s dvije oštrice. Mi se možemo sunčati na suncu objašnjenja u smislu da smo shvatili prevaru nacionalnog osjećaja dok se borbe odvijaju oko nas. Bez obzira što se kritičarima nacionalizma zaglavi knedla u grlu kada čuju riječi himne „*Da,*

mi volimo...“ , to je ipak mnogoglasno. Kao što je rečeno u Švedskoj 30-ih: *Vi kan vara högere eller socialdemokrater, bolsjeviker eller fascister, men innerst inne sitter det nog en liten svensk djäkel...*²⁶

Integracija novopridošlih je shvaćena na različite načine u različitim historijskim epohama. Suštinsko za približavanje različitih stavova je pogled koji imaju one najglasnije snage u društvu. Grubo rečeno i prije i sada bila je saglasnost u tome da većina ima i da mora imati pravo da zaštiti obavezu ekonomskog i socijalnog sistema da se sam reproducira. Ili rečeno riječima sociologa Michaela Walzera: politička zajednica ima pravo i obavezu da zadrži integritet za svoju životnu formu.²⁷

Ali ono što se nalazi u ovome je puno kontroverzi. Osnovni uslovi mogu dati različita ideološka značenja. Jesu li nacionalni identitet i nacionalna/etnička homogenost, naprimjer, osnovni uslovi za reprodukciju određene društvene životne forme? Ili, može li se to ostvariti s priključenjem zajedničkoj političkoj kulturi i - u modernim demokratijama – u principe pravne države?

Koje „osnovne vrijednosti“ će braniti većina i koje interese ona prezentuje? I ne tako nevažno, koju moć ima vlada da rukovodi i planira ovim poljem?

²⁶ Citirano iz Ehn mlf. 1999:55.

²⁷ Walzer, Michael (1983). *Spheres of justice*. New York: Basic Books.

Ako je neko, kao što je to filozof John Rawls, opterećen time kako čovjek može ostvariti pravedne forme saradnje među slobodnim građanima, koji imaju različite vrednosne poglede, je li obavezno biti opterećen uvjetima da osobe iz različitih kultura i grupa mogu imati međusobno povjerenje?²⁸ Postavlja se pitanje da li čovjek treba nacionalni okvir kako bi pripremio ovakve uslove – i uopće pitanje je šta čovjek podrazumijeva pod onim nacionalnim. Multikulturene države su također zavisne od okvira svoje egzistencije – jedna vrsta nacionalnog pojma koji obuhvata etničke grupe i druge grupe kroz potrebu za odgovornošću i solidarnošću unutar ograničenog jedinstva – preobličena nacionalna država, ako čovjek želi to nazvati tako. Manjine su ovisne o političkim idealima većine kako bi dobile garancije za svoja eventualna naročita prava.

Već dugo politolozi diskutuju o tome koliko većina može *zahtijevati* priključenje liberalno-demokratskom fundamentu u društvu. Zvučna imena iz struke, naprimjer politolog Will Kymlicka, kombinuje jasnu podršku pluralizmu/multikulturizmu s jakim zahtjevom za prilagođavanje u ovom području: useljenici su obavezni naučiti jezik većine kao i historiju i društveno uređenje države u kojoj žive. Kymlicka podvlači da svi stanovnici

²⁸ Rawls, John (1993), *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.

određene zemlje imaju obavezu da rade u skladu sa svojim mogućnostima kako bi se formirale centralne institucije. On nalazi prihvatljivim to da se novopridošli faktički *pritišću* da budu jedan dio kulture većine. Kultura većine ima legitimitet za lično održanje i očuvanje, prateći Kymlicka. *Ali* legitimitet većine odmara na jednoj fundamentalnoj premisi o tome da je društvo *pluralističko* u polaznoj tački, sa varirajućim dijelom grupe – etničkim/religioznim i drugim – koji se razlikuje od većine. Novopridošli se na taj način pritišću da budu dio većinskog i liberalnog konteksta – oni će biti dio modernog i tolerantnog pluralizma.

Skandinavska varijanta multikulturalnog približavanja stoji u interesantnom kontrastu u odnosu prema kanadskoj varijanti. Bez obzira što su norveške vlasti bile inspirisane Kymlickovim teorijama u novoj politici o manjinama one su bili manje eksplicitne kada je u pitanju legitimitet većine da postavi zahtjeve koji se tiču useljenika. Oni slabiji ili dvosmisleniji zahtjevi koje su norveške vlasti uputile prema useljenicima mogu paradoksalno biti refleksija jednog drugog pogleda na društvo i nacionalnu kulturu. Nejasan zahtjev i očekivanja u multikulturalnom polju mogu biti rezultat jednog puno „tanjeg“ razumijevanja nacionalne kulture reprezentovane samo u dijelovima stanovništva: Da *je* nešto što je različito norveško i da je

to nešto što imigranti teško mogu cijieniti. Solidar-
nost ili zajedništvo u Norveškoj većina stanovni-
ka razumijeva kao nešto što je više i od Ustava
i pravne države bez obzira i na činjenicu što ve-
ćina danas posmatra ljubav prema domovini kao
„nešto najljepše u životu“.²⁹ Norveškoj može biti
teško izvršiti mobilizaciju stanovnika zasnovanu
na principima pravne države, a da istovremeno
obraća pažnju na „kulturno naslijeđe“ zasnovano
na kršćanstvu kao osnovnoj vrijednosti. Norveška
ideologija jednakosti može postaviti svoju ličnu
agendu nasuprot useljenika. Djelomično to može
biti signal za razmišljanje u smislu da ljudi izvana
možda nikada neće moći „biti dio nas“; ili, oni ni-
kada ne mogu biti *dovoljno* jednaki da bi bili pri-
hvaćeni. Djelomično to može izgledati i zbnju-
juće kada novopridošli, možda iz ličnog iskustva,
daju opis stvarnosti koji odudara od uobičajenog
– da norveško društvo nije tako homogeno kada
se dođe do njegovih dijelova, da postoje mnoge
kulture i da postoje velike socijalne i regionalne
razlike.

²⁹ Fridtjof Nansen, Formulacija u govoru povodom 17. maja,
1900. Referirano u Sørensen, 2001.

Lijepa je zemlja koju si nam dao ...

Šveđani Norvešku zovu „nacijom mahača zastavom“ što nagovještava da je patriotizam u Norveškoj posebno jak. Teško je biti načisto je li ovo tačno u strogo komparativnom smislu. Ali u onom minimalnom smislu poenta je da je norveški patriotizam vidljiv u formi kulture zastave i onom ličnom odnosu naročito prema zimskim sportovima.

Kada su u pitanju nacionalni simboli, situacija s Norvežanima je specifična. Već od vrtića oni su utrenirani da koriste simbole nacionalnog izražavanja kao prirodni dio kulturnog repertoara. Također, na svakoj vrsti zabave, privatnoj ili javnoj, tu je obavezno nacionalna zastava. Zastava je na božićnoj jelki, zastava kao ukras na kolačima, zastava na rođendanima i drugim porodičnim slavljima, zastava na narodnim nošnjama, na vjenčanjima, itd. U Danu nezavisnosti i u javnoj i u privatnoj sferi dominira obilje nacionalnih zastava koje u rukama nose sva djeca i svi odrasli.

Postalo je uobičajeno gledati ovaj norveški patriotizam kao nevinu i šarmantnu osobinu jedne male zemlje orijentisane prema jednakosti, ali bez ambicija da bude velika i moćna. U svakom slučaju Norvežani vole da je to upravo tako kako se i tumači. Međutim, odgovarajuće obilježavanje značajnih datuma u drugim zemljama, naprimjer u

Njemačkoj, SAD-u i Francuskoj, brzo dobija drugi predznak. Puno je razloga da se čovjek upita šta ovakvo oslanjanje na nacionalne simbole kao faktore okupljanja čini sa društvom i njegovim članovima i još važnije: kako to izgleda susresti takvu „kulturu“ izvana?

Naravno, oslanjanje na nacionalno u Norveškoj znači čitav niz različitih stvari s različitim ljudima. Ne možemo zaključiti da su Norvežani više neprijateljski raspoloženi prema strancima nego drugi narodi zbog svog patriotizma. Predrasude prema onima koji su drugačiji nisu nešto novo i one mogu biti isto raširene i u društvima s manjim stepenom fokusiranja na nacionalno. Ali, ako se predrasude povezuju više sistematski za etničke grupe koje ne pripadaju *naciji*, onda možemo stajati nasuprot fenomena koji se zove *etnocentrizam* – ili rasizam, malo grublje rečeno – i što sadrži to da oni koji pripadaju mojoj/našoj naciji se doživljavaju kao *bolji* ili nadmoćniji u odnosu prema drugim grupama. Ovo, što je također sasvim uobičajeno u različitim dijelovima svijeta, *može* doći jače do izražaja u društvu koje sebe doživljava etnički homogenim.

Sve do početka 1970-ih norveški etnocentrizam je bio osjetan prije svega među onim malim manjinama koje su živjele na norveškoj zemlji: Sameni/Laponci, Kveneri/Finci, Tatari i Jevreji. Nakon što

je novije useljavanje počelo veliki dijelovi norveškog društva počeli su da susreću ljude s nepoznatim i stranim izgledom i različitim životnim sudbinama. Norveška politika, koja je ranije vođena prema manjinama, u međuvremenu je potcijenjena od vlasti i bila je razvijen, više otvoren i liberalan pogled na „drugačije“, ali samo na papiru. Princip države blagostanja izražen u jednakosti bila je najvažnija premisa za ovu promjenu. Istovremeno, teško je bilo vidjeti da li su se dogodila velika prestrukturiranja u nacionalnom odgojno-obrazovnom aparatu i norveškom razumijevanju sebe. Jedan dio usklađivanja izvršen je u školskim knjigama i u zvaničnoj retorici kada je u pitanju „multikulturalno društvo“. Međutim, na pragu XXI stoljeća imamo drugu tendenciju u vidu diskusije o granicama multikulturalnosti i značenje nacionalne solidarnosti i kolektivnog povjerenja.

Nacionalno izgrađena svijest

Teško da se može naći jednosmjerni odgovor na to postoji li određena povezanost između norveškog patriotizma i odnosa prema useljenicima. Puno je toga što ukazuje na to da li ideologija o nacionalno orijentisanoj i homogenoj Norveškoj još može predstavljati dodatnu barijeru za potencijalne useljenike. U najmanjem slučaju postoji izraz za ovakvo objašnjenje. Khalid Salimi – tadašnji lider Antirasističkog centra – izjavio je u *Bergens*

Tidendeu, 14. septembra 1996. da je 1994. godina bila najgora godina za strance u Norveškoj otkad ga sjećanje služi. Razlog za to je bio taj da su se u toj godini odigrala tri velika događaja u nacionalnom znaku: Zimske olimpijske igre u Lillehammeru, učešće norveške fudbalske reprezentacije na Svjetskom prvenstvu u SAD-u i norveško NE članstvu u Evropskoj uniji. Nijedan od ovih događaja nije bio sam po sebi neprijateljski nastrojen prema strancima, ali je svaki od ovih događaja doprinio porastu nacionalne samodopadnosti koja je već u sljedećoj rundi naglašavala značenje nacionalnog „mi“ u smislu: ima nešto norveško kojem oni drugi ne mogu imati pristup.

Antropolozi Tian Sørhaug i Jorunn Solheim poentirali su više generalno na onome što oni nazivaju norveška samodovoljnost i stavljanje težišta na *ono implicite* ili onoga što se podrazumijeva. Po njima, puno toga je u norveškom društvu što je bazirano na tome da članovi društva već znaju ili podrazumijevaju kako će nešto biti. Pristup ovakvom znanju čovjek dobija samo kroz pripadnost: „*Ako prije nisi bio ovdje, onda nemaš šta tražiti ovdje.*“³⁰ Ovo je ustvari poruka svijetu da se čovjek treba zadržati tamo odakle je došao. Ovakav

³⁰ Sørhaug, Tian i Jorunn Solheim (1987). „*Hvisu du ikke har vært her før, så har du ikke noe her å gjøre. Om norsk pragmatism og selvtilstrekkelighet*“./Ako nisi bio ovdje prije onda nemaš šta ovdje tražiti. O norveškom pragmatizmu i samodovoljnosti. *Samtiden*, br. 4.

pristup odnosi se prije svega na strance, ali se može odnositi na novopridošle. Odnos prema Norveškoj ne može se učiti kao što se ne može učiti ni odnos prema južnjacima.

Čovjek može diskutovati o tome u ovim obeshrabujućim oštrim formulacijama. Samodovoljnost i pritisak na prilagođavanje je osobina gdje je uobičajeno preferirati norvešku povezanost i moguće je da su takve karakteristike često prikladne. Koliko je to *specijalno* to je druga stvar. Drugi nacionalni izrazi kao što je to švedski „*göra som Svenssons gör*“ ili američki „*keeping up with the Jones*“ nagovještavaju da i u drugim kulturama ovaj fenomen nije nepoznanica.

Osim toga, ono što možemo razumjeti kao kulturološku norvešku osnovu mijenja se i mi, današnji istraživači, rizikujemo da nam se serviraju opisi od jučer. Migracija je bez sumnje donijela puno dinamike u norveško društvo. Istovremeno, u našem svakodnevnom bliskom okruženju dešavaju se krupne društvene promjene najčešće postepeno i neprimjetno, tiho i neosjetno. Kada gledamo norvešku poziciju sve tamo do početka 1970-ih kada je novo useljavanje počelo, primjećujemo da se u međuvremenu dogodio cijeli niz procesa koji su sami po sebi povezani za multikulturalnost. Postojeća objašnjenja o multikulturalnosti su nedovoljna i temeljita pisanja o tome su u toku. Nije

se jednostavno osloboditi monopola nacionalnog teksta i konteksta. Bez obzira da li to većina voli ili ne, u budućnosti će se stvaralaštvo morati dijeliti s građanima društva koji imaju drugačije korijene u odnosu na ono tradicionalno norveško. Norveška nacija već je postala nešto drugo bez obzira što mi to nacionalno možemo zvati kula u oblacima sa ili bez švedskog poetskog dodatka: *Luftslott käre du, kan aldrig ramla, det är de enda byggen som består*.³¹

Pustite ljude da žive zajedno kao braća ...

Diskusije o tome šta znači *biti Norvežanin* prirodno nas vežu dalje za pitanje o tome šta se zahtijeva od nas da bismo *bili* Norvežani kao prihvaćeni članovi nacionalne države Norveške na liniji većinskog stanovništva. Izvan ove čisto formalne polazne tačke za naturalizaciju (dodjela državljanstva) ne postoji neki jednosmjerni recept. „Norveško društvo“ je dinamička veličina i mišljenja o tome šta se mora zahtijevati su mnoga. Istina, javna retorika i u manjem stepenu zvanična politika u Norveškoj nakon 1970-ih bile su pod utjecajem onoga što se na međunarodnom planu zove *multikulturalizam* i što je u Norveškoj obično nazivano *integracija*. Ili, malo pojednostavljeno definisano, kao „isti pristup

³¹ Sten Selander.

civilnim, socijalnim i političkim pravima, uz istovremeni slobodni kulturološki pristup“. Zakoniti useljenici u Norvešku imaju direktni pristup dobrima države blagostanja dok norveško većinsko domicilno stanovništvo u skromnom obimu pritišće novopridošle da „budu Norvežani“ i to više u kulturološkom poimanju. Kao dio multikulturološkog razmišljanja danas su useljenici u promjenjivom stepenu i u različitim društvima upoznati s kulturološkim pravima, kolektivnim pravima i pravu da se ne bude diskriminiran na kulturološkoj osnovi. *Politika* integracije koja se postepeno razvijala nakon 1970-ih odnosila se prije svega na individue i u jednom stepenu na grupe.

Mnogi će reći da je multikulturalna ideologija izmišljena u New Yorku 1960-ih nakon što je vatra bila ugašena pod „motom“ onoga za što je čovjek mislio da je bila pokrivka za izgradnju američke nacije u jakom multikulturalnom društvu. Australija i Kanada su se 1970-ih godina izjasnile kao multikulturalne države. Mnoge etničke grupe u tim zemljama bile su podsticane da zadrže svoje kulturološko nasljedstvo. Malo kasnije u ovom približavanju prednjačila je Zapadna Evropa, gdje su zemlje kao što je Švedska, Velika Britanija i u nešto slabijem stepenu Norveška i Danska, formirale svoje vlastite modele za priznavanje kulturološkog mnoštva kao popratne pojave migracija. Unutar akademske zajednice razvile su se antropologija, sociologija i

drugi predmeti povezani s kulturnim mnoštvom. Političke nauke i filozofija došle su do centralnih imena kao što su Charles Taylor, Will Kymlicka, Rainer Bauböck i Bhikhu Parekh koji su ostvarili utjecaj daleko izvan svojih stručnih zona. Godine 1997. Nathan Glazer je preko naslova jedne mnogo citirane knjige konstatovao sljedeće: *We are all multiculturalists now*.³² Glazerovo izjašnjavaње o hegemoniji moralo se međutim gledati kao nešto što je prenaglašeno: Danas mnogi kažu da je multikulturalizam zakopan u prašini *The Twin Towers*, 11. septembra 2001. godine.

Obje pozicije prezentiraju naglašene krajnje tačke. Jaki glasovi na jednoj strani bili su u nesuglasju s Glazerom puno prije 11. septembra. Na drugoj strani ima puno razmišljanja povezanog za multikulturalizam u različitim formama uprkos jakom fokusiranju na religiozne i kulturološke suprotnosti sa ili bez povezivanja s terorizmom poslije 2001. godine.

Nema sumnje u to da su se ideološka i politička zalaganja za institucionalnu i kulturološku mnogobrojnost susrela s povećanom sumnjom kako u stručnim krugovima tako i kod običnih ljudi na kraju XX stoljeća. Prvi je izašao američki politolog Samuel Huntington sa svojim proročanstvima

³² Glazer, Nathan (1997). *We are all multiculturalists now*. Cambridge: Harvard University Press.

o *The clash of civilizations*, gdje priziva poglede zasnovane na trajnom ratu između globalnih kulturoloških blokova. Kulturološka raznolikost povezana je s rizikom socijalne dezintegracije i nasilnim konfliktima. Druge, manje grandiozne procjene, bile su više retrospektivne, kritički analitičke i rezimirajuće u odnosu na politiku koja je vođena u jednom dijelu svijeta zadnjih 30 godina. Imena kao što su: Steven Lukes, Christian Joppke, Brian Berry i posebno Zygmunt Bauman su ovdje centralne figure. Sociolog Bauman koristi naročito jake riječi. Multikulturalizam je, po njemu, u svojoj osnovi *reakcionaran*. Tolerancija za različitost može biti paravan za jednakost i akcept etničke segregacije. Multikulturalizam je zbog toga perfektna legitimacija najgorih strana globalizacije. Po Baumanu „(...) hipertolerantni multikulturalizam je u stvarnosti, često da sam to ne zna, odbrana nastavka raspada određenog društva s plemenskim ratom na horizontu“.³³ Ta pogrešno shvaćena tolerancija – jer sve kulture su isto vrijedne – učinila je da obrazovane klase ne tako dugo imaju nešto reći o tome kako je ljudsko prisustvo najrađe moralo izgledati. Multikulturalizam je postao „ideologija o smrti ideologije“.

U višekulturnoj i liberalnoj Švedskoj gledanja vezana za etničku segregaciju došla su na površinu

³³ Intervju u *Weekendavisen*, 25. april – 2. maj 2002. Prijevod autora.

mного kasnije. Pojedinci pitaju o liberalnoj izbje-
gličkoj i azilantskoj politici koja je prihvaćena kod
švedskog stanovništva upravo zbog toga što su
mnogi novopridošli smješteni na margine društva,
u separatnim područjima stanovanja gdje Šveđani
već dugo ne žive. Neprijateljstvo prema strancima
u Švedskoj se amortizuje, tako se barem tvrdi, jer
„čovjek ima društveni sistem koji marginalizuje
'one nepoznate' u tom stepenu da oni nisu vidljivi
u velikom društvu“.³⁴

U Holandiji se multikulturalna politika mnogo pro-
mijenila u zadnje vrijeme. Ubistva političara Pima
Fortuyna i filmskog radnika Thea van Gogha ubrza-
la su procese koji su već bili na pomolu. Poveća-
no siromaštvo, urbana segregacija i velika nezapo-
slenost među etničkim manjinama na više načina
su se povezali s multikulturalnom politikom koju
su sprovodile vlasti od 1970-ih. Holandske vlasti
uvele su duplo državljanstvo 1992. godine kako
bi stimulirale intergraciju, ali su odustale od toga
1997. godine. Obrazloženje za taj korak unazad
bilo je osjećanje sveobuhvatnog povećanja broja
naturalizacija koje su se pojavile nakon 1992. go-
dine, a što je bio izraz za *instrumentalno* držanje

³⁴ Kristoffersen, Christian (2003). “*Vi på Herrgården lever inte ens i Sverige!*” – *Handlings – og læringsperspektiv på Herrgård, del av bydelen Rosengård i Malmø. Hovedfagsoppgave i Pedagogikk ved Universitet i Tromsø/Perspektiva djelovanja i učenja u Herrgård, dijelu Rosengårda u Malmø. Magistarski rad iz Pedagogije na Univerzitetu u Tromsø.*

za holandsko državljanstvo. Imigranti žele uživati sva prava. Drugim riječima, useljenici su se opredijelili za multikulturalnost i za državljanstvo koje im omogućava korištenje dobara kao popratne pojave i bez priključenja holandskoj naciji. Od kraja 1990-ih Holandija je izvršila sveobuhvatna ograničenja u svojoj useljeničkoj politici kada je u pitanju useljavanje i prava nakon dolaska.

U Norveškoj institucionalni multikulturalizam stvarno nikada nije dobio čvrsto uporište niti je „obračun“ bio specijalno markantan. Ona takozvana „poruka mnoštva“ Bondevikove Vlade, br. 49, iz 2003. i 2004. – može se čitati kao pokušaj ograničenja u odnosu na prostor za djelovanje manjina. U izuzetno pažljivom izboru riječi traži se okretanje prema osnovnim vrijednostima društva. To govore dobre države. Tolerancija, učešće, uključenost, antidiskriminacija, dijalog i mnoštvo su prolazne riječi koje se pojavljuju svaki put kada je čovjek u blizini nečega teškog. Ali, implicite to je kritika razmišljanja o tome kako se poklonila tako velika pažnja pravima individua – „obični čovjek u centru“ – na račun prava grupe. Ta vrsta kritike bila je kao blagi povjetarac u odnosu na ono šta je multikulturalna politika dobila gledajući druge nacionalne povezanosti. Ona crveno-zelena vlada, koja je preuzela vlast 2005. godine, išla je dalje istim kolosijekom: U povećanoj mjeri stavljeno je težište na individue, kroz uvođenje takozvanih

„društvenih ugovora“ za novopridošle, gdje su se obaveze betonirale. Novopridošli će imati ista prava, ali istovremeno imaju obavezu da učestvuju u procesu učenja norveškog jezika, nauke o društvu, i ne tako nevažno, kroz rad. Sve to bilo je daleko od percepcije da individue imaju prava a država obaveze.

Rasprava ili ne? U svakom slučaju to je razlog da se naprave dva koraka nazad i oslušne austrijski politolog Rainar Bauböck kada pita: Ako je multikulturalizam bio pogrešan odgovor, šta je ustvari bilo pitanje?³⁵

Bauböck ukazuje na ono što on naziva nerješivi konflikt između liberalnih obaveza izražen u tome da se u isto vrijeme daju slobode i jednaka prava individuama u kontekstu u kojem su moderne države radile i još uvijek rade na izgradnji nacije. S obzirom na to da izgradnja nacije govori o pokušaju ostvarivanja saradnje i zajedništva u više ili manje heterogenom stanovništvu, a vezano za historijsku tradiciju, jezik i simbole, to se ostvaruje silom prilika s grupama ili manjinama koje ne osjećaju pripadnost. Definirati nešto što je vladajuće istovremeno znači da se definiše nešto što nije vladajuće. Socijalne norme će uvijek imati dupli karakter: One povezuju ljude međusobno i postavljaju ih jedne protiv drugih – socijalne norme stvaraju solidarnost i sukobe u jednom i istom zahvatu.

³⁵ Bauböck, 2005.

Način približavanja manjinama iz ranijih vremena gdje je čovjek pritiskan na asimilaciju ili gdje su grupe prisiljavane da žive u segregaciji bez mogućnosti pristupa u društvo napušten je nakon Drugog svjetskog rata. Vlasti u različitim liberalno demokratskim državama su pronašle druga rješenja, a razvoj ljudskih prava nalagao je jednakost u njihovoj obradi. Istovremeno, sve to nije bilo dovoljno. Nakon izvjesnog vremena čovjek je uvidio da je jedna slijepa politika imala tendenciju da stvara *razlike*. Čovjek nije mogao ignorirati kulturološke razlike kao sistematsko ograničavanje ljudi u njihovom pristupu zajedničkim dobrima. Naročita obrada i priznavanje kroz kulturološka prava bio je jedan od odgovora na ove probleme. Države su se obavezale da sprovode jednakost i obradu u isto vrijeme. Bilo je mnogo ciljanih konflikata i čovjek je vidio konture društva gdje je pravo da se bude različito moglo minirati pravo da se bude jednak.

Pitanje, ili preciznije pitanja, koja Bauböck rasvjetljava u današnjim multikulturalnim useljeničkim zemljama, sasvim su osnovana: Kako se stvara društvena lojalnost i osjećaj solidarnosti – na *razlikama*? Kako istovremeno priznati kulturološku mnogostrukost i pravo individue na izraz vlastite ličnosti? Kako čovjek može pokazati respekt za varijaciju u pluralističkom društvu a da istovremeno ne oslabi one povezanosti koje drže društvo

zajedno – zajednicu osnovnih vrijednosti? Kako realizovati potrebe i prava manjine a da se ne ide kontra demokratskim pravilima igre? Kako formirati volju većine kako bi se dalje vodila država blagostanja bazirana na solidarnoj podjeli dobara?

Kritika multikulturene politike je bila i preorganizovana i filozofska, ali i izuzetno praktična. „Rasprava o ljubaznosti“ je norveški učinak kritičke reakcije o naročitoj obradi i slabo razvijenoj političkoj obavezi. Nastava maternjeg jezika postala je jedna od tačaka obrata u ranoj fazi debate, a rasprava o eventualnom prekomjernom korištenju socijalne pomoći došla je nešto kasnije. Prava žene kao i prava države da se eventualno umiješa i osigura prava žene bila je druga linija razdvajanja. Teme su i dalje bile kontroverzne, moguće i zbog nedostataka dobrih alternativnih rješenja. Argumentovani odgovori na Bauböckova pitanja su teški za pogledati jer je riječ o realnim i teškim dilemama.

Veliki nemiri u Francuskoj ujesen 2005. godine bili su dokaz za ovo: od svih useljeničkih zemalja u Evropi Francuska je zemlja koja *nije* željela ofanzivno pratiti multikulturnu politiku. Francuske vlasti nisu podržavale etnička i kulturološka obilježja. Umjesto toga želja je bila da se useljenici asimiliraju u postojeće društvo. Pritisak da se bude Francuz bio je veliki. S tim u vezi Francuska je suzdržano koristila mjere prema kulturološkim

manjinama. Dugo je smatrala da integracija useljenika treba biti „prirodni“ rezultat življenja i stanovanja u francuskoj kulturi, a ne nešto što će se stimulirati specifičnim mjerama. U kasnijim godinama došlo je do zbližavanja dijametralnih stavova o integraciji koji su bili zasnovani na temeljima francuske revolucije, a to je stvaranje društva baziranog na slobodi, jednakosti i bratstvu. Ovaj cilj će se realizirati i u odnosu prema useljenicima postepenom asimilacijom. Školski sistem odigrao je centralnu ulogu u ovoj vrsti socijalizacije stranaca u Francuskoj. Kroz zajednički sistem obrazovanja sva školska djeca se vežu za francusku kulturu i društvo. Ako će se ova ekstremna politika jednakosti smatrati glavnom alternativom skandinavskom približavanju, onda je malo toga što pokazuje na neki veliki uspjeh u ovom dijelu.

Sloboda kulturi

Očekivanja vezana za iznalaženje brzih rješenja dio su problema. Pored toga, nejasan je i cilj. Teorije Roberta Parksa o tome da za asimilaciju novopridošlih trebaju tri generacije može biti važno podsjećanje – i to u zemlji gdje je useljenje bilo konstitutivni dio nacionalnog samorazumijevanja. Bez obzira što norveška zvanična integracijska politika uređuje useljeničku politiku tako da useljenici ne trebaju brisati „svoju ličnu kulturu“,

nejasno je koliko dugo će ova povezanost trajati i „koliko“ će izvorna kultura biti prostor za to. U vezi s kritikama multikulturalizma čovjek je više zauzet nepredviđenim posljedicama privrženosti kulturološkim pravima. Multikulturalna integracija u Skandinaviji odnosila se na „sličan pristup pravima u kombinaciji s pravom na izbor da se zadrži svoja prvobitna kultura ili identitet“. Kritičari ove politike tvrde da je to bilo kao sa zadnjim dijelom u proklamaciji tako da su se useljenici u praksi morali prilagoditi normama većine da bi uspjeli – drugim riječima nije bilo realnih mogućnosti za zadržavanje prvobitne kulture. Drugi tvrde da je integraciona politika pogrešno zamišljena od samog početka te da je nejasno šta čovjek misli sa „zadržati svoju kulturu“ i/ili da je pogrešan prijedlog o davanju prava novopridošlim. Mnogi autori, nakon svega, pitaju da li država čini useljenicima medvjedu uslugu tako što (formalno) podstiče „zadržavanje prvobitne kulture“ što u praksi znači uputu za niži stalež u strukturi stanovništva: Ako ima nečega u ovome, onda je to suprotnost između pokazanih formi za realizaciju kulturoloških prava i realizacije projekta jednakosti u sklopu države blagostanja. Ono što je opterećivalo javnu debatu oko odnosa države blagostanja prema useljavanju u Skandinaviji u zadnje vrijeme pokazuje kako ljudska prava s dna ljestvice udaraju u dušu. Kako

se naprimjer sloboda vjere koristi protiv prava žena i kako država blagostanja funkcionira kao socijalna klopka – gdje se (naročito) useljenici čine zavisnim od socijalne pomoći i zbog toga nikada ne dolaze u situaciju gdje je poboljšanje životne situacije za pojedinca i porodicu jedna mogućnost. U drugim dijelovima svijeta pojam „ljubaznost“ doživljava se skoro nadrealnim dok je u Norveškoj to bila tačka oslonca od kada je Rune Gerhardsen to stavio na dnevni red javnih debata o useljavanju početkom 1990-ih.

Sloboda iz kulture

Konflikti o pravima su također jedno podsjećanje na to da neki kulturološki imperativi mogu biti nesloboda za druge. Prava roditelja da odgajaju djecu u skladu sa svojim vrijednostima, kao i pravo vjerske grupe na različitu obradu na osnovu spola (izuzimajući od zakona o jednakosti), sadržavaju ovakve mogućnosti. Tako se može tvrditi da se kulturološke posebne osobine kod manjina mogu braniti samo u onom stepenu kada oni ne narušavaju individualna ljudska prava. Ali to ne daje obavezno neke jasnije linije kretanja za političko djelovanje. Problemi se nalaze u uzlaznim granicama, a to je nešto što, između ostalog, ilustruje aranžirani i prisilni brak. Teško je definisati kada

aktivnosti roditelja za učešće djece u različitim školskim aktivnostima ide preko granica koje su za djecu najbolje.

Sloboda kulturi se mora nadopunjavati slobodom iz kulture. Uključujući i mogućnost za bježanje pod uslovom da prostor bude suviše uzak. Za mnoge je želja za „slobodom iz kulture“ pogonsko gorivo koje pokreće migracione politike. Za druge želja za „slobodom iz kulture“ je nehotična posljedica gledano na duge staze.

Egzil je od davnina obavijen mitom. Često smo imali slučaj da se radilo o dobrovoljnom egzilu velikih ljudi: Ibsen, Bjørnson, Joyce i Nabokov su bili osobe inspirisane kreativnom distancom prema domovini. Bez obzira što je mali broj linija povezanosti iz ovog tipa egzila s današnjom useljeničkom situacijom u nekoj novoj domovini ne može se isključiti mogućnost da se pojave novi tipovi kreativne distance. Jedan od sociologa klasika, Georg Simmel, napisao je 1908. svoj poznati esej – *Stranac* – koji govori upravo o ovome. Simmel dodjeljuje strancu *slobodu*. Novodošli (useljnik/imigrant/stranac) može igrati na suprotnostima između blizine i daljine, ravnodušnosti i angažmana. „On je slobodniji, on mijenja odnose sa manje predrasuda, on ih mjeri više zajedničkim, objektivnim idealima i u svojim postupcima nije vezan navikama, pijetetom ili tradicijom.“³⁶ Arzu Toker, turski

³⁶ Simmel. Georg (1981). “Främlingen”. I: *Hur är samhället*

useljnik i istraživač u Njemačkoj, ima isti pristup: „*Migracija me oslobodila nacionalnog opterećenja, tradicije, moralnih normi i religije.*“³⁷ Mette Salvesen je 1970-ih godina izvukla potencijal za veliku ekonomsku samostalnost pakistanskih žena u Norveškoj: „*Migracija daje ženi/ženama velike mogućnosti da koriste ekonomske resurse kao prednosti za svoju porodicu znatno više nego što bi to ona mogla dobiti u domovini gdje je okružena muževom rodbinom koja strogo pazi na nju i gdje ona nikada ne bi dobila posao.*“³⁸

Hrvanje s norveškim društvom mnogi useljenici smatraju kao bogaćenje u odnosu na ono što su imali u svojoj domovini. Oni dobijaju više mogućnosti za obrazovanje i možda za proširenje granica dozvoljenog ponašanja. Danas je postalo očigledno da useljenici demonstriraju bogat registar formi prilagođavanja i sadrže mnogostruke kulturološke kompetencije. Dolazak iz *drugog mjesta* može, između ostalog, sadržavati vještine da se promijene kodovi i okvir referenci i zbog toga taj čin

möjligt? – och andre essäer. Göteborg: Bokförlaget Korpen: 149. (Autorski prijevod).

³⁷ “*Migration has liberated ne from the burden of nation, of tradition, of moral concept and of religion*”. Neobjavljeni članak, Berkeley, California, jesen 1999.

³⁸ Salvesen, Mette-Marie (1979). *Pakistanske familier i Norge/Pakistanske porodice u Norveškoj.* Analizira njihove strategije prilagođavanja sa fokusom na žene kao aktere. Magistarski rad iz socijalne antropologije, Universitet u Bergenu: 115.

prezentira *fleksibilnost* koja se često traži u modernom međunarodnom društvu. Useljenici, također, mogu imati *interese* da ne dopuste da budu uključeni u ono tradicionalno norveško. Mogu postojati alternativni resursi u odbijanju i preduzimanju u napetostima između integracije i neintegracije. *Etno-business* i *crossover* su postali sastavni dijelovi ovih novih društvenih odnosa.

Naš štit i zaštita

Ali sve to *nije* tako jednostavno. Sve to nije onako obećavajuće kao u staroj radničkoj pjesmi: „... Dâ nam živi, živi, rad ...“ Da bi jedan stranac bio integrisan u norveško društvo „da bude ravnopravan učesnik“, to pretpostavlja da društvo očekuje od pridošlog da on/ona upravo to bude. Međutim, nije data druga mogućnost u smislu da ako useljenik želi da bude „pravi Norvežanin“ – asimiliran, ako to čovjek naravno želi – da to isto žele i Norvežani. Ovdje je često slučaj duple komunikacije u norveškom društvu: „Budi kao mi – (ali) nemoj misliti da možeš biti *jedan od nas*.“³⁹ Drugim riječima, ti *moraš* pokušati biti kao mi, ali ti to nikada nećeš uspjeti *u potpunosti*. Onaj kome nedostaju norveški korijeni; onaj koji nije čitao *Kardemomme by*

³⁹ Borchgrevink, Tordis (1999). *Multikulturalisme: tribalisme – bløff – kompromiss.*/Multikulturalizam: tribalizam – blef – kompromis. Rasprave o multikulturalnom društvu. Oslo: ISF – izvještaj br. 3

kao dijete, njemu *nešto* nedostaje i ovo nešto može doći na dnevni red ako sve drugo počne prijetiti. Onda čovjek može dobiti ono što se naziva „male razlike narcizma“⁴⁰ – u većinskom narodu. Francuski sociolog Pierre Bourdieu tvrdi da što je društvo više jednako to su važniji mehanizmi za socijalnu diferencijaciju – za socijalne linije razdvajanja. U najmanjem možemo biti saglasni u tome da je u Norveškoj često boja kose ono što objašnjava odakle je ko, odnosno odakle je ko došao. Međutim, imati isto ime kao i šef ne znači biti ravnopravan sa šefom. „Slobodno tržište“ ravnopravnih Norvežana prožeto je prešutnim razumijevanjem što može uzeti više vremena za razumijevanje nego što je jedan ljudski vijek. To je ono prešutno znanje koje čovjek ne može naučiti na kursu nego je to nešto što se uči kao rezultat iskustva godinama – što u zadnjoj instanci određuje je li čovjek ušao unutra i je li prihvaćen. Jedno objašnjenje kao kuriozitet ovog tipa objašnjenja je iskustvo koje prenosi Mullah Krekar kada je došlo do onog najgoreg. Krekaru je jedan novinar postavio sljedeće pitanje: „Šta misli o tome šta njegove komšije misle kako je imati za komšiju osobu optuženu za terorizam?“ Krekar je odgovorio: „Ja samo čistim stepenice!“

⁴⁰ Ignatieff, Michael (1999). „*Nationalism and the narcissism of minor differences*”. I: Ronald Beiner. *Theorizing nationalism*, str. 91-103. New York: State University of New York Press.

Državljanstvo u promjenama

Izvan pravnog polja povećano mnoštvo u društvu postavilo je druge strane državljanstva na dnevni red: Sadržaj da se bude član društva u uskom poimanju – državljanstvo – u fokusu je, također kada je u pitanju izvorno norveško držanje i djelovanje. Zabrinutost nad onim što čini nepoznato, oslobađanje odgovornosti, dovođenje u pitanje tradicionalnog zajedništva i individualizacija su među temama koje izazivaju osjećaj sigurnosti i pripadnost članova društva generalno. Nacionalno je za mnoge oformilo one krajnje okvire oko toga što se doživjelo kao osnovne vrijednosti u društvu. Zbog toga je konzervativni ulaz u ostvarivanju prava za dobijanje norveškog državljanstva imao mnoge stroge i međusobno suprotstavljene tendencije. Neki su mišljenja da je to bilo i jačanje nacionalnih simbola u Norveškoj od 1990-ih. Moguće je imati internacionalizaciju i fragmentaciju *paralelno* s pojačanim osloncem na nacionalne rituale. Procvat jednostavnih nacionalnih izraza može također biti simbolički *odgovor* na druge tendencije. To što vidimo može biti i zadnje povlačenje nacionalizma i izraz da je ono nacionalno dobilo novi sadržaj.

Gdje su izlazi iz ovih suprotstavljenih pravaca? Kako se može stvoriti multikulturalno državljanstvo gdje useljenici i manjine nisu upućeni na *slobodni izbor za najdonju ljestvicu* i izostavljanje iz zajedništva koje se broji? Civilno društvo sa svojim

organizacijama i neformalnom strukturom često je smatrano kao dugoročni odgovor kada je u pitanju stvaranje multikulturalnog državljanstva. U SAD-u odsustvo države blagostanja učinilo je kombinaciju vremena i *civilnog društva* za lično rješenje: Država je u malom stepenu vodila integracione procese i učestvovala s malo resursa. Novopridošli su se prilagođavali dugoročnim procesima potpomognutim od lokalnih organizacija i društva u cjelini. Međutim, kasnije se pojavila pukotina u vjeri u civilno društvo i analize privatnih struktura učinile su vidljivim komplekse uređenja vlasti i lokalnih hegemonija. Šta može utjecati na društveni razvoj u pravcu gdje nije određen personalni razvoj i dobitna kombinacija sastavljena od etniciteta i klase? Odgovori na ovom polju nisu više magijski nego što su bili u drugim socijalnim kontekstima i historijskim epohama. Sve u svemu ljudi moraju djelovati lično i postati gospodari svog života kako se to kaže u *Velikom državnom elaboratu* Švedske.⁴¹ „*Ultimately, they have to bring themselves in*“, kako to formuliše Michael Walzer.⁴² I ova obavezna mobilizacija će se u norveškoj povezanosti morati podržati institucionalno – kroz odgovarajuća generalna i grupna sredstva države blagostanja.

⁴¹ Elaborat je realizovan u zadnjoj polovini 1990-tih u Švedskoj.

⁴² Walzer, Michael (1998). “*Pluralism and social democracy*”. I: Dissident, Winter, str. 50.

Društvene promjene događaju se i kroz konflikte. Kao i ranije u historiji tako i danas stvaraju se nove životne forme kroz suprotnosti novih ideja i njihovih legitimiteta. Mnogi vide da je djelovanje – mobilizacija - pretpostavka za demokratiju u multikulturnom društvu. Ova mobilizacija može vremenom voditi prema sličnim nagradama koje je radnička klasa ranije izborila kroz klasnu borbu – sa historijskim kompromisom između rada i kapitala što je učinilo mogućim formiranje države blagostanja. Međutim, mobilizacija će uzeti svaku drugu formu prije nego klasne konflikte iz ranijeg perioda.

Literatura

Bauböck, Rainer (2005). „*If you say multiculturalism is the wrong answer, then what the question you asked?*“ I: Canadian Diversity, vol 4, no1.

Bauman, Zygmunt (2000). *Savnet felleskap./Zajednica za kojom čeznemo*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Ehn, Billy mlf. (1999). *Försvenskningen av Sverige*. Stockholm: Natur och kultur.

Ignatieff, Michael (1999). „*Nationalism and the narcissism of minor differences*“. I: Ronald Beiner (red). *Theorizing nationalism*, s.91-103. New York: State University of New York Press.

Sørensen, Øystein (2001). *Kampen om Norges sjel. Norsk idéhistorie Bind III./Borba za norvešku dušu. Norveška historija ideje. Svezak III.* Oslo: Aschehoug.

POGLAVLJE 5

Rad i internacionalizacija

Početak 1990-ih godina u zapadnoj Evropi odvijao se drugačiji integracioni proces zasnovan na etabliranju unutrašnjeg tržišta i razvoja Evropske unije. Ovaj proces išao je uz migracije, kontrolu useljavanja i prava stranaca u perspektivnim zemljama članicama EU-a. S unutrašnjim tržištem, formiranim 1993. godine, pitanje useljavanja stavljeno je visoko na politički dnevni red. Nakon što je dugo vremena bila beznačajna politička tema, migracija je postala centralno i komplikovano političko pitanje unutar evropske saradnje. Zapadnoevropske zemlje su na različite načine iskusile turbulentni period u kojem se odnos između države, tržišta i društva promišljao na nove načine. Migracija je bila jedan dio ove turbulencije – istovremeno migranti su u mnogim mjestima bili žrtve

novog vremena koje su karakterisali borbe i nemiri. Mnogi su govorili o *problemima identiteta* evropskog stanovništva tog vremena kao propratnom pojavom velikih promjena koje su se odvijale u kratkom vremenu. Određeni politički pokreti koji su igrali na pitanje identiteta i kojima je useljavanje bila važna tema pojavili su se 1980-ih i 1990-ih godina. U Njemačkoj i Francuskoj 1980-ih godina vidjeli smo porast ekstremne desnice koja je imala izražen cilj suzbijanje imigracija, između ostalog, zbog toga što su imigranti, po njihovom mišljenju, podrivali nacionalni osjećaj o identitetu. Nakon toga proširilo se generalno poimanje da su imigranti prijetnja svemu onome što je sigurno i prepoznatljivo u Evropi, državama blagostanja i društvenim vrijednostima, a što je sve bilo daleko od onoga za šta se zalaže radikalna desnica. Novo i nejasno prelazno rješenje, prisutno u Evropi, bilo je protiv novih otvaranja prema nemirnom Istoku i u odnosu prema integracionim procesima u EU djelovalo je u mutnim vodama.

EU i imigracije

Kao što smo vidjeli ranije imigraciona politika bila je nacionalni posao. Granična kontrola usmjerena prema građanima drugih zemalja bila je centralna strana izražavanja suvereniteta država. Uspostavom unutrašnjeg tržišta EU 1993. godine ova slika

promijenila se na više načina. Smanjenje granične kontrole i povećana mobilnost radne snage bili su dva važna stupa filozofije EU. Zahvaljujući velikoj mobilnosti ljudi i slobodnijem kretanju roba i usluga evropska integracija razvijala se dalje. Međutim, evropsko zajedništvo i novi prostor za kretanje bili su zamišljeni da važe samo za građane država članica EU. Čovjek nije ni razmišljao dovoljno o tome šta će unutrašnje tržište i Evropska unija značiti za useljenike i useljavanje. Jedno od djelovanja integracionog procesa u Evropi bilo je slabljenje nacionalnih mogućnosti da se kontrolišu useljenici iz takozvanih „trećih zemalja“ – zemalja izvan zajednice.

Otvorene interne granice unutar EU *mogle* su sadržavati i mogućnost da useljenici iz trećih zemalja koji su došli u zemlje članice dobiju pristup *cijelom* tržištu. Drugim riječima, jedan afrički useljenik koji je prvo uspio doći do Italije mogao je putovati do Njemačke ili Francuske i da ga niko ne spriječi u tome, dok je jedna ilegalna filipinska kućna pomoćnica nastanjena u Španiji mogla testirati odgovarajuće tržište radne snage u Belgiji. „Najslabija karika u lancu“, kada je u pitanju *eksterna* kontrola, puno će značiti za kontrolu usmjerenu prema zoni EU-a kao takvoj pod uslovom da zemlje članice EU-a nisu formirale granične kontrole za građane trećih zemalja. Zemlje članice EU nisu bile saglasne oko ovoga kod uvođenja unutrašnjeg

tržišta 1993. godine i taj problem još uvijek nije riješen. U praksi kontrola većine mjesta postala je slobodnija kako je omogućena „štit“ proba nad osobama koje „ne izgledaju evropski“. Ova praksa ponovo je vodila prema opoziciji – između ostalih i iz Evropskog parlamenta – zbog moguće diskriminacije.

No to nije samo fizička kontrola. Useljenička politika u širokom poimanju – politika azila, politika blagostanja, mogućnosti dobijanja državljanstva i politika legalizacije (moguće „amnestije“ za ilegalne useljenike) – može indirektno biti pod utjecajem evropskih integracija. Varijacije u imigracionoj politici između zemalja u Evropi mogu učiniti pojedine države više atraktivnim za imigracije. Imigraciona politika u cjelini povezuje se s važnom zonom pojedinačnih područja države blagostanja i politike tržišta radne snage.

U početku 1990-ih u okviru Evropske zajednice politika useljavanja bila je dosta harmonizovana, ali je to izuzetno kratko trajalo. Sastanak na vrhu u Maastrichtu 1991. godine jasno je signalizirao da nacionalne vlade žele zadržati realnu kontrolu nad politikom useljavanja i kada je u pitanju primanje imigranata i dodjela prava imigrantima u novim zemljama domaćinima.

Evropska zajednica imala je *indirektni* utjecaj na to da su države bile prinuđene da gledaju na rješenja drugih. Tu se ustvari radilo o uzajamnim očekivanjima koja su djelimično bila ispunjavanja ličnih proročanstava. Centralni akteri pretpostavljali su da će okupljene zemlje Evropske zajednice završiti na izuzetno restriktivnoj liniji i prije nego što pitanje useljavanja bude stavljeno pod kontrolu aparata Evropske zajednice. S tim u vezi Evropska zajednica se mogla koristiti kao jedan od faktora koji dolazi iznad nacionalnog mišljenja: vlade su se mogle referirati na ranjiva djelovanja evropskog zajedništva pod uslovom da se ne prati najviša moguća restriktivna nacionalna linija. Na tim osnovama može se povećati reformska moć s usmjerenjem za moguću budućnost politike Evropske zajednice. Ovaj „evropooportunizam“, kako je često nazivan, doprinio je da je najviše restriktivna državna politika često davala ton ukupnom razvoju. Svi se boje takozvanog „efekta magneta“, što znači da su zemlje s, relativno gledajući, liberalnom politikom više izložene pritisku useljenika u odnosu na one druge. Ova dinamika sadržavala je također zemlje u zapadnoj Evropi koje još nisu ušle u zajednicu. Kada su se građani Norveške na referendumu, održanom 1994. godine, izjasnili da ne žele u Evropsku uniju, to se na određeni način odrazilo i na područje useljavanja, posebno kada

je u maju 1999. godine Norveška potpisala Shengenski sporazum, koji je inače sveobuhvatan sistem pravila o političkoj saradnji, kontroli granica i useljeničkoj politici.

Ukratko ovaj sporazum je značio da je Norveška morala kontrolisati vanjske granice na kopnu i na moru, kao i na aerodromskim graničnim prijelazima. Norveška obala i granica prema Rusiji na sjeveru bila je krajnja granica Evropske unije. Norveška je morala imati izlaznu pasošku kontrolu kao jedan dio „vanjske“ kontrole. Istovremeno je morala izbrisati personalnu kontrolu unutrašnjih granica, naprimjer, prilikom dolaska aviona iz drugih zemalja članica Schengena. Vlasti su također morale prilagoditi šengensku zajedničku listu viza, kao i normative o tome koje zemlje će obrađivati zahtjeve za azil unutar zajednice. Norveška je bila slobodna zona, zona bez obaveze posjedovanja pasoša. Također, morala se formirati posebna kancelarija u sklopu nacionalne obavještajne službe. Ovakve jedinice postoje u svakoj zemlji Schengena i povezane su s centralnim informacionim sistemom. Kroz sporazum o povezivanju Norveška je dobila mogućnost da učestvuje u poslovima suzbijanja kriminaliteta unutar Schengena i poslovima vezanim za saradnju policije generalno.

Kraj 1990-ih –paradigmatska promjena?

Od 1970-ih pa sve do kraja 1990-ih godina u cijeloj zapadnoj Evropi useljavanje se strogo regulisalo. Kontrola i ograničavanje useljavanja dominirali su političkom kartom. Useljenici su posmatrani kao opterećenje, a mnoge zemlje vodile su neku vrstu jeftine politike kako ne bi završili kao zemlja s najviše useljenika. „*Burden-sharing*“ je bila jedna od značajnih tema koja se razmatrala na međunarodnim sastancima.

Krajem 1990-ih, polahko ali sigurno, izmijenila se ovakva klima. Uz zabrinutost od navale azilantata razvila se i zabrinutost zbog nedostatka radne snage u pojedinim dijelovima zemalja Evropske unije. Ovo se naročito odnosilo na kvalifikovanu radnu snagu, ali ništa manja potražnja nije bila i za onim s nižim obrazovanjem. Pojedinci su tvrdili da u budućnosti neće biti problem naći posao nego naći ljude za obavljanje posla. Preseljenje preduzeća imalo je svoje granice: „*The dustbin in Munich cannot be emptied in Istanbul*“, što je ekonomista Nigel Harris čvrsto tvrdio. Također, i u norveškim relacijama bilo je glasnih zahtjeva da se revidira zabrana useljavanja iz 1975. godine. Bilo je to puno nesigurnosti vezane za prognoze kao i tradicionalne norveške zabrinutosti za državu blagostanja i posebno za norvešku ljubaznost. „Ne postoji permanentno privremeno useljavanje“,

kako se zvalo iskustvo iz 1970: Čovjek je mislio da su privremeni radnici, zaslužena socijalna prava i zabrana useljavanja bili zahvati sami po sebi u nacionalnom zakonodavstvu zapadne Evrope. Većina onih koji su uspjeli ući unutra su, na jedan ili drugi način, uspijevali ostati tu i zbog toga je bilo sigurnije insistirati na tome da ono najopasnije dolazi na početku. Ovdje se vidjelo da je politika zabrane sama po sebi mogla sakupiti određene činjenice: zbog skoro svih zatvorenih vrata čovjek je morao, u slučaju da nekako uđe unutra, raditi puno više kako bi se uključio u postojeći sistem. Dakle, strogom kontrolom može se postići, između ostalog, i to da osobe, koje su imale namjeru da se vrate, ostanu.

Malo podešavanja u prvoj rundi rezultat je norveškog opterećenja zbog useljavanja radnika. Proširenje Evropske unije na istok stavilo je temu useljavanja na dnevni red samo nekoliko godina kasnije. Norveške vlasti i norveški radni prostor zakasnili su da se angažuju u prekretnici vezanoj za EU, ali u toku 2003. i u proljeće 2004. godine dogodile su se mnoge neočekivane stvari. Političari, organizacije i javne ustanove bili su spremni da „djelimično norveško članstvo“ u EU, a putem ugovora s Evropskom zajednicom tumače kao potpuno članstvo kada je u pitanju radna migracija, te da nova situacija podrazumijeva sveobuhvatno useljavanje

radnika u Norvešku iz zemalja novih članica. Za razliku od ranijeg perioda, kada je dolazilo 3000-4000 građana Evropske zajednice na osnovu radne dozvole, čovjek je sada mogao računati s velikim prilivom – minimalno sve dok nove zemlje članice ne postignu životni standard ravan onom u Evropskoj uniji. Deset novih članova Evropske unije imaju zajedno 75 miliona stanovnika. Osam od tih deset – Estonija, Latvija, Litvanija, Mađarska, Češka, Poljska, Slovačka, pa i Slovenija na određen način –ranije su članice Istočnog bloka sa suštinski nižim životnim standardom u odnosu na „stare članice EU“. Čovjek može računati s novim mustrama ponašanja unutar proširene Evropske zajednice. Vlasti su - naročito u Skandinaviji - bile za građane Evropske zajednice veliki registri prava u odnosu prema stanju blagostanja država primalaca. O proširenju EU govorilo se u političkim debatama o potrebi za radnom snagom u budućnosti i o tome koliko stranci mogu biti prednost ili slabost za razvoj države blagostanja.

Bilo je neizvjesno šta će se dogoditi i pretpostavke su se širile. Koliko će ih doći, hoće li oni biti prijeko potrebni doprinos domicilnom norveškom stanovništvu ili opterećenje za sistem blagostanja? Hoće li useljavanje biti izazov norveškom modelu rada i izazvati reforme i u procesu rada i u organizaciji blagostanja?

Veliki dijelovi EU ušli su u proces proširenja sa željom da se otvori tržište radne snage. Kada su, nakon svega, na dnevni red došle mogućnosti koje egzistiraju za smanjivanje zarada i „namjerno korištenje dobara države blagostanja“, došlo je do dominoefekta između zemalja: Niko se nije želio isturiti kao velikodušniji u odnosu na druge. Prilikom otvaranja granica samo je Švedska neuskraćeno dala ista prava novim članovima kao i domicilnim stanovnicima. Norveška je bila dio domino igre i na osnovu ugovora s Evropskom zajednicom uvela je prelazni period u trajanju od dvije godine u prvoj fazi. Ograničenja su bila usmjerena, prije svega, na postavljanje zahtjeva o etabliranom radnom ugovoru prije nego što pojedinac dobije validnu radnu dozvolu. Ovdje je riječ o cjelokupnom radu i uslovima koji su inače važili u radnom procesu i sistemu nagrađivanja u Norveškoj.

Ograničavanje prava isto je kao kada gazite rijeku. Idete naprijed prema etabliranom prelaznom periodu koji se završava nakon maksimalno sedam godina. Kada to vrijeme dođe, onda će jednakost biti činjenica i jedinstven eksperiment bit će izvršen: nijedna druga egzistirajuća zona slobodnog djelovanja nije izvršila odgovarajuću radnu mobilnost između ekonomski slabo razvijenih zemalja i bogatih industrijskih zemalja. Evropska unija ovdje gradi most preko jednog bitnog jaza blagostanja s nejasnim posljedicama i za regione koji šalju i za regione koji primaju.

Otvaranje za useljavanje radnika iz istočne Evrope istureno je kao historijski novum. Je li to to? Ako bacimo pogled unazad, onda 1. maj 2004. godine predstavlja prekid. Ako pogledamo malo u historiju, onda se otvaranje prema Istoku doima kao jedan fenomen s dugim tradicijama, a na period između 1975. i 2004. godine gledat će se kao na mali uvojak smješten na dugim historijskim linijama.

Ograničeno i kontrolisano useljavanje

„Novo useljavanje“ u Norvešku – nakon 1970-ih godina – počelo je useljavanjem osoba koje su tražile posao. Nakon što su kratko važile određene slobode, norveške vlasti uvele su stroga pravila koja su regulisala koje osobe iz inostranstva mogu dobiti priliku da traže posao. Signali na tržištu rada ukazivali su na povećanu nezaposlenost i manju potražnju za obrazovanom radnom snagom. Novi tip useljenika zamijenio je tipičnu mušku useljeničku radnu snagu iz 80-ih i 90-ih godina. Došle su izbjeglice i došli su članovi porodica koji su također trebali posao. Motivi zbog kojih su baš izabrali Norvešku mogli su biti drugačiji od želje za zapošljavanjem, ali se u svakom slučaju povećavao broj useljenika koji su došli zbog posla. Drugi dio izbjeglica koji je došao iz zemalja koje nisu pripadale Zapadu i koje su bile izvan OECD-a – povećavao se u značajnom omjeru.

Nakon 1975. godine Norveška je u određenoj mjeri dozvolila useljavanje radnicima, odnosno osobama izvan Sjevera, a nakon 1994. godine izvan Evropske zajednice. Norveška se otvorila za privremeno korištenje strane radne snage iz mnogih područja. Sezonski radnici i veliki broj osoba koji su bili na nekom kratkom zadatku ili s grupnom dozvolom u naftnom sektoru dobili su radnu dozvolu u Norveškoj uprkos strogoj regulisanosti ove oblasti.

Nakon Drugog svjetskog rata u nekim dijelovima norveškog privrednog života sveobuhvatno je korištena strana radna snaga, a naročito u oblasti brodarstva, eksploatacije i prerade nafte, građevinarstva te sektoru usluga. Nakon 1975. godine i uvođenja novih pravila u regulisanju useljavanja u Norvešku u najvećem su broju dolazili eksperti iz drugih zapadnih zemalja koji su dolazili kao useljenička radna snaga, izuzimajući naravno Norvežane koji su tražili posao. Zajednička osobina za ovu vrstu radne snage bila je ta da se ona u malom procentu odlučivala da bude u Norveškoj. Naprimjer, 1990-ih godina bio je veći broj građana porijeklom iz nordijskih zemalja, kao i iz drugih zemalja zapadne Evrope, koji su se odselili iz Norveške u odnosu na broj onih što su se doselili. Tokom narednih godina ova se slika promijenila. Na kraju 1990-ih ova vrsta useljavanja bila je daleko veća

nego iseljavanje, mada je ovaj val useljavanja posmatran kao privremen. Ugovor Evropske zajednice, koji je stupio na snagu 1. januara 1994. godine, sadržavao je jednu vrstu otvorenosti za useljavanje radne snage iz cijelog područja EU-a. Međutim, registrovan je veoma mali broj onih koji su iskoristili ovu mogućnost sve do 2004. godine.

Glavni cilj u periodu 1975-2000. godine bilo je „ograničeno i kontrolisano“ useljavanje, kako se to kaže u vladinim izvještajima. Treba znati da nikada nije bilo riječi o potpunom zaustavljanju useljavanja radne snage nego o strogom regulisanju. Doduše, Norveška je bila fokusirana na kvotu ili opredjeljenje na određeni sastav useljavanja onako kako je to bilo regulisano u SAD-u, Kanadi i Australiji. „*Mi smo bili obavezni primiti useljenike koji su dolazili svake godine kako bi oni učinili ono najbolje u situaciji u kojoj su se našli*“, navodi se u jednom dosta hrabrom izvještaju Komunalnog i regionalnog ministarstva iz 1999. godine.⁴³ Humanitarni obzir imao je centralno mjesto kroz prijem izbjeglica i spajanje članova porodica. U Norveškoj nije bilo legitimno voditi generalno useljavanje u skladu s potrebama privrede ili društvene ekonomije generalno. U praksi su vlasti ipak

⁴³ Ministarstvo za komunalne i regionalne poslove (1999). *Arbeidskraftbehov og rekruttering fra utlandet/Potrebe radne snage i regrutacija iz inostranstva*. Izvještaj međuminstarske radne grupe: 38.

pokušale sačuvati ovakve obzire kroz sve izuzetke u normativnoj regulativi.

Gledano iz perspektive tržišta radne snage na ovaj način jedino otvaranje nakon 1975. godine je bilo u odnosu prema specijalnim zahtjevima za radnom snagom. Ova vrsta radne snage je međutim u malom stepenu bila stalno realno *useljavanje*. Na drugoj strani, useljavanje je na mnogo načina ostavilo svoj trag na *tržište radne snage* – i na klasnu strukturu u stanovništvu.

Etnicitet i klasa

Trideset godina nakon uvođenja zabrane useljavanja urbana Norveška razvila se u etnički različito društvo kao što je to bio slučaj s velikim gradovima na kontinentu. Ali, gdje su se u toj društvenoj mašineriji pronalazile te nove grupe?

Nesrazmjerno veliki dio useljenika, a koji nisu došli sa Zapada, u Norveškoj rade slabo plaćene pomoćne poslove. Poslovi iz starog klasnog društva, koji su nestali iz visoko plaćene Norveške, ponovo su se pojavili zajedno s novom radnom snagom, naravno, kao mogućnost za one koji su to zadovoljstvo mogli platiti. Poslovi pomoći u kući ili poslovi *kućne pomoćnice* nestali su da bi se ponovo vratili 1990-ih, ali ovaj put u formi poslova

čišćenja. Dadilja se mogla nadoknaditi s praktičantom ili *au pair*, rado iz inostranstva. Pomoć u spremanju hrane mogla se nadomjestiti kućnom dostavom u specijalnim prilikama. Čovjek je mogao koristiti registar etničkih *catering firmi* koje su u ponudi imale egzotična jela. Zajedno s velikim brojem popularnih „butikama koje drže useljenici“ prezentuje se i novi način usluga u sveobuhvatnom građevinskom preduzetništvu kod useljenika. Stvorene su nove socijalne razlike ili je bilo riječi o tome da nove grupe prezentuju razlike koje je društvo poznavalo i ranije. Dominantna slika multikulture Norveške sa početka XXI stoljeća je društvo gdje klasne granice imaju tendenciju da se poklapaju s bojom kože.

Ako čovjek pripada nižem sloju *norveškog* stanovništva, onda može razmišljati u tom pravcu da se značajan doprinos useljenika na tržištu radne snage može gledati kao prijetnja – naročito u vremenima visoke stope nezaposlenosti. Klasna pripadnost ima značajno mjesto kada je u pitanju odnos prema useljenicima u Norveškoj. Istovremeno, to izgleda tako kao da konkurencija za posao između useljenika i Norvežana u praksi nije tako velika čak ni u periodima s visokom nezaposlenošću. Osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća u Norveškoj su se nazirale konture podijeljenog tržišta radne snage: Norvežani su imali prednost

u onom više atraktivnom dijelu tržišta gdje se tražilo obrazovanje, iskustvo, znanje o konekcijama, „društveni kapital“ i znanje jezika. Poslove najnižeg ranga Norvežani nisu htjeli prihvatiti. Čišćenje, održavanje, ulične kuhinje, restorani, rad u industriji ribe, sezonski poslovi u poljoprivredi, sve su to poslovi koje Norvežani već dugo ne žele.

Razvoj blagostanja učinio je da omladina školskog uzrasta ne želi brati jagode za vrijeme ljetnog raspusta. Godine 1997. neki od uzgajivača jagoda u istočnoj Norveškoj dobili su na raspolaganje jedan kontingent vojnih snaga koje su im pomagale u tim poslovima. Inače, 90-ih godina sezonski radnici iz Poljske bili su ti koji su radili ove poslove. Ako je vjerovati jednom farmeru iz Liera, Poljaci su uradili sjajan posao – „oni su radili čak i kada je padala kiša“.

Nakon što su useljenici „preuzeli“ određene poslove, naprimjer čišćenje i pakovanje ribe u Finmarku ili održavanje i čišćenje zgrada u Oslu, bilo je teško regrutovati Norvežane za iste takve poslove. Ovo je fenomen koji je poznat i u drugim useljeničkim zemaljama, a koji je posebno očigledan u branšama gdje je slab pokret sindikata. Često su ovakvi „useljenički poslovi“ žrtve kruga zla, gdje se niska plaća, loši radni odnosi i regrutacija slabih grupa međusobno pojačavaju. O opasnosti za ovakvu *segmentaciju* tržišta rada ukazano

je u Izvješčaju Parlamenta br. 39 iz 1973-1974, gdje je predloženo da se uvede jedno takozvano *pravilo 25%* u toku radnog vijeka: Nijedna radna sredina ne može zapošljavati više od 25% strane radne snage. Pravilo 25% koje je često bilo kritikovano u smislu da je diskriminirajuće, praktično je bilo sasvim fleksibilno. Vlasti su vrlo malo pažnje obraćali na kontrolu stranaca koju su vršili poslodavci. Direkcija za rad 1980-ih godina izašla je sa saopćenjem da oni nisu imali uvid u postojeće stanje te da se nastavak toga mora umekšati. Do razvoja fenomena „useljenički poslovi“ došlo je istovremeno s pojavom visoke nezaposlenosti u Norveškoj krajem 1980-ih i trajalo je do zadnje polovine 1990-ih godina.

Zaposlenost i nezaposlenost

Od 1980-ih puno je pažnje bilo posvećeno nezaposlenosti i zavisnosti od socijalne pomoći među useljenicima koji ne dolaze iz zapadnoevropskih zemalja. Useljenici su bili češće bez posla na dugi period nego što je to bio slučaj s onima rođenim u Norveškoj. Nezaposlenost među useljenicima bila je 2-3 puta veća nego kod Norvežana, a zaposleni useljenici više su bili izloženi slučajevima gubljenja tog posla.

Sredinom 1990-ih u Norveškoj je nezaposlenost osoba čije je porijeklo bilo izvan Evropske zajednice iznosila 15%. Naročito visoka nezaposlenost bila je među afričkim useljenicima i iznosila je cijelih 20%. Nezaposlenost je bila najniža među useljenicima porijeklom iz Južne i Srednje Amerike – 12%. Ukupna nezaposlenost u Norveškoj u to vrijeme iznosila je 3,5%. Najgora situacija bila je među izbjeglicama. Zvanični izvještaj iz Osla za 1995. godinu pokazuje da je samo 20% izbjeglica imalo posao s punim radnim vremenom. Pola radnog vremena radilo je 20% izbjeglica. Samo 20% izbjeglica imalo je dvije vrste primanja u odnosu na 70% takve vrste primanja među norveškim stanovništvom. Od ukupnog broja izbjeglica njih 33% imalo je socijalnu pomoć kao glavni izvor prihoda, dok je takvu pomoć imalo 3% Norvežana.⁴⁴ Bez obzira na to što je stvar ukazivala na to da su i izbjeglice bolje integrisane na tržištu radne snage nakon nekoliko godina boravka pojavila se prilično sumorna situacija. Vlada je sprovela mnoge mjere, a nove su došle do izražaja: mjere koje su se odnosile na kvalifikacije, mjere za priznavanje diploma iz drugih zemalja i informacije o tome, mjere protiv diskriminacije u procesu rada i aktivno posredovanje i regrutacija onih koji traže posao a imaju useljenički *background*.

⁴⁴ Djuve, Anne Britt i Kåre Hagen (1995). “*Skaff meg en job!*”/”Nadi mi posao!”. Izvještaj br. 18, Oslo: Fafo.

Noviji podaci kada je u pitanju nezaposlenost među prvom generacijom useljenika potvrđuju u velikoj mjeri sliku iz 1990-ih: 9,9% nezaposlenih (što odgovara 3,7% cijelog stanovništva). U 2004. godini situacija se poboljšala. Visoka konjunktura doprinijela je smanjenju broja slobodnih ali i *smanjenju* broja useljenika koji su došli iz nezapadnih zemalja u odnosu na rođene Norvežane. Velika je razlika između različitih nacija. Naprimjer, useljenici iz Chilea, Filipina, Ghane, Indije i Hrvatske imaju procent zaposlenosti preko 60%. Najgora situacija je sa Somaljcima i Afganistancima, s otprilike 27% i 29% zaposlenosti. Nezaposlenost u Norveškoj je viša i do pet puta među useljenicima iz Afrike u odnosu na sve registrovane nezaposlene.⁴⁵

Za sve ovo mogu biti različiti razlozi, a jedan od negativnih razloga je *background* izbjeglice i kratki boravak u novoj zemlji boravišta. Oni s visokim obrazovanjem prolaze bolje od onih s nižim stepenom obrazovanja. Druga generacija snalazi se bolje nego generacija njihovih roditelja. Bez obzira

⁴⁵ Åsholt, Yngver (2006). "Innvandrere og arbeid: Resultater og utfordringer på arbeidsmarkedet"/Imigranti i posao: Rezultati i izazovi na tržištu rada u: Anne Britt Djuve. *Integreringskart 2006. På vei mot en kunnskapsstatus ved etableringen av Integrerings og mangfoldsdirektoratet.*/Karta integracije 2006. Na putu prema statusu znanja kod etabliranja Direkcije za integraciju i multikulturalnost. Izvještaj IMD-a 1/2006.

na sve jednom broju izbjeglica treba dugo vremena da uđe u posao uprkos relevantnom obrazovanju i bezbroj molbi poslanih na oglase za radna mjesta. Dodatno objašnjenje za ovo je negativan stav poslodavaca prema osobama koje imaju useljenički *background*. Inače, norveško tržište radne snage promijenilo se od 1970-ih naovamo. Danas se traži sposobnost komuniciranja, sposobnost za timski rad i drugi socijalni resursi kao dodatak za često visoke zahtjeve obrazovanja. Potražnja za nekvalifikovanom radnom snagom znatno se smanjila.

Za ove različite strukturalne i individualne probleme, koji su zajednički i za mnoge zemlje u koje su ušli useljenici, vlasti su u kasnijim godinama postavile jaču integraciju preko tržišta rada. Sredstva su se kretala s države blagostanja do postavljanja zahtjeva o kvalifikaciji i radnom treningu kako bi se dobio pristup za korištenje javnih davanja. Radi se o tome da je u cijeloj zapadnoj Evropi došlo do promjene od *welfare* do *workfare*.

Porast stanovništva – šta s nama, budućim starcima?

Uporedo s ovom konjunktorno određenom raspravom o oskudici radne snage na kraju 1990-ih odvijala se rasprava o dugoročnim perspektivama useljavanja u Norvešku: hoće li se Norveška definisati

kao useljenička zemlja u vezi s onim šta se faktički desilo u zadnjih deset godina i u vezi s procjenom budućeg demografskog razvoja? Demografski podaci koje je objavio Centralni statistički biro ukazuju na to da će bez suštinskog učešća useljavanja u novom stoljeću stanovništvo osjetno stariti što će biti praćeno negativnim pojavama kada je u pitanju stvaranje vrijednosti u zemlji. U periodu 1971-1975. godine Norveška je doživjela značajnu redukciju prirasta stanovništva sa 2,2 na 1,9 promila.⁴⁶ Prirast stanovništva u Norveškoj bio je na najnižem nivou u početku 1980-ih (1,7), a nakon toga osjetio se blagi porast. Tokom cijelih 90-ih prirast stanovništva u Norveškoj bio je između 1,8 i 1,9 promila. Radna snaga u starosnoj grupi 20-39 godina učestvovala je s reduciranim brojem sposobnih za rad kao pratnja ukupne redukcije stanovništva. Prema predviđanjima do 2030. godine radna snaga reducirat će se dodatno ako se ne veća useljavanje.⁴⁷ Za jednog četrdesetogodišnjaka vrijeme promjene milenija ne znači samo brigu o tome ko će njegovati njegovu staru majku ili plaćati svakodnevnu njegu starih osoba, nego znači i brigu zbog svoje starosti i budućih uslova života. Zbog toga demografi pretpostavljaju da će neto useljavanje biti obavezno kako bi se suzbio još više narušeni odnos između broja radno aktivnih i

⁴⁶ Demografi računaju sa natalitetom od 2,1 kao minimumom za reprodukciju.

⁴⁷ Izvještaj Komunalnog i regionalnog ministarstva 1999:14.

broja starih u sljedećih stotinu godina. Zadnjih 30 godina neto useljavanje u Norvešku doprinijelo je postepenom povećanju porasta stanovništva i dalo je zemlji mlađe stanovništvo.

U vrijeme smjene milenija problemi vezani za demografski poremećaj bili su poznati u cijeloj Evropi, a u mnogim zemljama situacija je bila puno sumornija nego u Norveškoj, upravo iz razloga izuzetno niskog priraštaja. U Španiji je broj rođene djece 1,2 po jednoj ženi što govori u prilog tome da će Španija 2050. godine imati najveći broj starog stanovništva. Prema zvaničnim istraživanjima UN-a cijelih 37% stanovništva bit će iznad 65 godina (prema 17% u 2000. godini). Naravno, sve to pod uslovom da španske žene ne počnu rađati više djece i da se Španija do tada ne otvori više za useljenike.⁴⁸ I sve druge zemlje članice EU imaju odgovarajuću dozu zabrinutosti. Zajedničko za mnoge članice EU bilo je to da na kraju 1990-ih potreba za radnom snagom unutar određenih sektora nije zadovoljavala u nacionalnom smislu. Zahvaljujući useljavanju, stanovništvo unutar EU povećavalo se za 0,2% u 1998. U Njemačkoj je opadao broj stanovnika. Njemačke žene rodile su 70.000 manje djece nego što je bilo potrebno za prostu reprodukciju stanovništva tako da i useljavanje od 50.000 nije bilo dovoljno da kompenzira manjak u rađanju.⁴⁹

⁴⁸ Izvještaj u *New York Times*, 8. maj 2000.

⁴⁹ *Aftenposten*, 11. septembar 1999.

Mnoge zemlje su u odnosu na Norvešku počele procjenjivati liberalizaciju stroge politike kada je bilo u pitanju useljavanje radne snage. Njemačka, Irska i Holandija počele su se pažljivo prilagođavati na neka pravila kako bi sebi osigurale obaveznu kvotu radne snage. Njemačka je počela već 1980-ih koristiti radnu snagu po ugovoru uzetu iz susjednih zemalja istočne Evrope. Krajem 1990-ih godina potreba za IT ekspertize dobro je povećana i vlasti su bile prinuđene da uvezu tu vrstu radne snage izvan Evrope.

Zapadnoevropske bogate zemlje – sa stanovništvom koje brzo stari, niskim prirastom vlastitog stanovništva i povećanim otporom prema svim vrstama običnog fizičkog rada – bile su prinuđene procjenjivati „politike zabrane“ iz 70-ih godina. Ali, da li je stanovništvo bilo spremno za novo useljavanje radne snage?

Reakcije na inicijativu njemačkih vlasti o regrutaciji 30.000 radnika za IT branšu 1999-2000. godine, između ostalog, i iz Indije, ukazivale su na to da je ta tema bila daleko od kontroverze. Tadašnji savezni kancelar, Gerhard Schröder, morao je reducirati prijedlog sa 30.000 na 20.000 radnika. Prijedlog je usvojen u martu 2000. godine uz postepenu procjenu koja je prethodila tome. Spomenuti prijedlog izazvao je žestoku debatu u javnosti. Protivljenja su bila jaka naročito kod kršćanskih

demokrata i u krugovima Sindikata. Jedan predstavnik kršćanskih demokrata u Nordrhein-Wesfalen lansirao je parolu: „*Kinder statt Inder an die Computer*“ („Djecu umjesto Indijaca pred kompjutere!“), nagovještavajući time da Njemačka mora naučiti „vlastitu“ djecu IT umjesto što dovesti radnu snagu iz inostranstva. Jedno istraživanje pokazalo je da je 60% stanovništva imalo sličan stav.⁵⁰ „Jadna je Evropa u kojoj se čovjek boji useljavanja kojeg treba!“, bio je jedan komentar u *New York Timesu*.

Ograničena liberalizacija u Norveškoj

U Norveškoj je također bilo kontroverznih stavova o novom useljavanju radne snage iz zemalja izvan Evropske zajednice. Promijenjena situacija na tržištu radne snage krajem 1990-ih rezultirala je time da je Bondevikova vlada imenovala radnu grupu koja je trebala analizirati mogućnosti povećane regrutacije radne snage iz inostranstva, a koja je bila sastavljena od predstavnika općinskog i kantonalnog nivoa. Ova radna grupa evidentirala je potrebu za radnom snagom. Radna grupa imala je zadatak da evidentira vrstu radne snage i da procijeni odakle se ona može regrutovati. Istovremeno ta radna grupa trebala je pretresti mogućnosti za otvaranje

⁵⁰ Migration News Sheet, april 2000.

useljavanja radne snage u svjetlu želja za formiranjem efikasne kontrole useljavanja i ona će procijeniti društvene utjecaje eventualne liberalizacije.

Prema elaboratu, predloženom javnosti u februaru 1999. godine⁵¹, između ostalog, useljavanje radne snage umanjit će problem pritiska u periodima sa visokom konjunkturuom i osigurati kompetencije za kojima se osjećala potreba. Ovo je naročito bilo važno kada se unutrašnja radna snaga nije mogla pronaći niti se dala mobilizirati za onaj tip posla za kojim je vladala potražnja. S tim u vezi predložen je čitav niz mjera: čovjek se mogao opredijeliti za regrutaciju kao vremenski ograničeni zadatak i eventualno koristiti privatna sredstva i firme za iznajmljivanje; mogao se opredijeliti za korištenje sezonske radne snage tokom cijele godine ili samo u jednom dijelu godine; mogao se više fokusirati na regrutaciju nordijske radne snage i radne snage iz zemalja Evropske zajednice koja bi se vratila čim se potražnja za radnom snagom smanji; mogao se fokusirati na to da se proširi pristup uvozu specijalista i nekvalifikovane radne snage iz zemalja izvan Evropske zajednice liberalizirajući tako normativu i suzbijajući „starenje stanovništva“.

⁵¹ Ministarstvo komunalnih i regionalnih poslova (1999). *Arbeidskraftbehov og rekruttering fra utlandet.*/Potreba za random snagom i regrutacija u inostranstvu. Izvještaj mješovite radne grupe.

Ministarstvo pravde i unutrašnjih poslova Norveške iste godine izradilo je obavijest koja se zasnivala na razmišljanjima iz ovog elaborata.⁵² Rezultat ovog političkog natezanja oko useljavanja radnika bio je slabo razgibavanje u nekim područjima, između ostalog veće iskorištavanje sezonske radne snage, odnosno mogućnosti da se da *specijalna dozvola* za one obrazovane u struci koji nisu na „visokom nivou“ (ako ne postoji odgovarajuća radna snaga unutar Evropske zajednice) i istovremeno više mogućnosti za aktivnu regrutaciju radne snage iz područja Evropske zajednice. Već prije nego što je Elaborat i predstavljen, desile su se vidljiva razgibavanja u podjeli radnih dozvola. Za ruske građane, nastanjene u Barentsovom području, bilo je lakše dobiti posao u industriji ribe u Tromsu i Finnmarku. U slučaju da nije bilo odgovarajuće radne snage u zemlji ili u zemljama Evropske zajednice, onda su Rusi dobijali radnu dozvolu na sjeveru Norveške. Dozvola se davala na jednu godinu, a mogućnost produžetka se mogla procjenjivati. Godine 1999. data je dozvola za rad ruskih tržnica na sjeveru Norveške. Ruski građani nastanjeni u Barentsovom regionu imali su mogućnost da dobiju dozvolu za vođenje tržnice – prije svega tržnice suvenira i rukotvorina. Dozvola se davala za ukupno 30 osoba i na rok od samo godinu dana.

⁵² Ministarstvo pravde i sigurnosti 1999. Skupštinski izvještaj br. 16 (1999-2000). *Om regulernig av arbeidsinnvandring*/O regulaciji useljavanja radnika.

„Bez imigranata Norveška staje“

Uprkos neospornim činjenicama o nedostatku radne snage u važnim sektorima ekonomije i jasnih upozorenja koja su dolazila od državnih demografa kada je u pitanju razvoj stanovništva, većina u norveškom Parlamentu nije bila spremna za drastično nova useljavanja radne snage. Izbornu slavljе vezano za doprinos useljenika u radnom procesu, ujesen 1999. godine, nije pratilo pojačano liberalno regulisanje za migrante iz zemalja izvan Evropske zajednice.

Useljavanje radne snage iz zemalja izvan zapadnog područja bila je zapaljiva tema koja se našla na dnevnom redu mnogih partija. Mnogi su postavljali pitanje koliko dugo će nove potrebe na tržištu radne snage biti važeće. Da li čovjek rizikuje da se u budućnosti stvore problemi nezaposlenosti ako uvozi radnu snagu u kratkom razvojnom periodu? Može li čovjek biti siguran da je potrebna radna snaga faktički bila ona snaga koja je već došla, pod uslovom da je izvršena generalna liberalizacija. Iako se čovjek više fokusirao na selektivnu regrutaciju *obrazovanih osoba*, pojavio se drugi paradoks: sveobuhvatna kolekcija kvalifikovane radne snage iz inostranstva koja je postavila velike zahtjeve vezane za procjenu i priznavanje obrazovanja. Ne tako nevažno, primanje najobrazovanije radne snage iz siromašnih zemalja s juga,

zbog čega ove zemlje gube svoje važne resurse, može biti posmatrano i kao etički problem. Ovo pitanje, takozvanog „odliva mozgova“, diskutabilno je među obrazovanim ljudima. Mnogi su skloni tvrdnji da odliv mozgova također često pruža zemlji iz koje je došla radna snaga resurse u formi novih znanja i novca zbog čega čovjek ne može pritiskati jake osobe da budu tamo gdje su i rođene. Sprečavanje odliva mozgova može biti neželjena smetnja i može biti usmjereno protiv ljudskih prava. Drugim riječima, bile su to dileme povezane i za otvaranje i za zatvaranje mogućnosti za useljavanje radne snage.

Veliki val azilanata koji zapljuskuje zapadnu Evropu postavlja zemlje primaoca u paradoksalnu situaciju: tržište traži radnu snagu koju je teško pribaviti na međunarodnom planu – djelomično iz razloga krutog zakonodavstva ali i iz razloga konkurencije među zapadnim zemljama. Vlasti su pod stalnim pritiskom, koji dolazi iz privrede, da liberaliziraju useljavanje radne snage. Istovremeno, povećava se broj azilanata kao i broj članova porodica koji idu na spajanje, a sve dovodi do velike zabrinutosti zemlje primaoca. Iako je tržište radne snage u principu irelevantno, kao faktor kada vlasti procjenjuju zahtjeve za azil, odlučujuće je dobiti integrisane izbjeglice na tržište rada, uzimajući u obzir i njih i društvo. Čovjek stoji iznad nesporazuma između ponude i potražnje. Oni koji

dolaze često su oni koje čovjek ne treba na tržištu rada: imaju pogrešnu kvalifikaciju u odnosu na potražnju ili u slučaju kada hoće da se bore, ne mogu biti zadržani jer je njihova molba za azil odbijena. Treća kategorija – oni neregistrovani koji su ušli ilegalno u zemlju – mogu imati puno radno vrijeme, ali na crnom tržištu. Čovjek ne dobiva ono što želi i ima raznih problema u slučaju da ih želi uvesti u produktivan posao.

Ne postoji, međutim, jednostavan zahvat da se razriješi ovaj čvor. Prvo, mnogi od azilanata koji dolaze legalnim kanalima imaju legitimnu potrebu za zaštitom od nasilja i proganjanja, a u skladu s međunarodnim konvencijama. Ako je zemlja otvorena za useljavanje radne snage u vezi sa potražnjom na tržištu, onda će se smanjiti navala azilanata onako kako je argumentirano. Tačno je da stroga useljenička politika u zapadnoj Evropi stvara ilegalne navale *po definiciji*, tako da osobe pod drugim i više liberalnim režimima dolaze kao otvoreni tražioci posla, „pritišću da budu kriminalci“. Istovremeno, nerealno je da liberalizacija u zapadnoj Evropi dobije formu koja će utoliti potrebu da se emigrira iz današnjih zemalja pošiljalaca. Velika potražnja za „jeftinom“ radnom sangom – „jeftinom“ upravo jer je nezakonita – u zemljama primaocima obustavit će se jednom drugom politikom useljavanja.

Danas imamo više osobina razvoja koje postavljaju pitanje kod aranžirane pretpostavke o tome da privremeno postaje stalno. Već dugo Njemačka i Švicarska, naprimjer, preferiraju privremenu radnu snagu iz inostranstva kroz specijalni ugovor; ugovorni rad, sezonski rad, granični rad, itd. Ugovor koji ne daje dozvolu boravka ili mogućnost za spajanje članova porodice sadrži ograničena socijalna prava. Ova vrsta radnog ugovora dugo je bila uspješna na premisama sistema: ljudi su putovali kući nakon završenog posla. Iskustva iz zemalja smještenih oko Perzijskog zaljeva pokazuju da je „povratak“ radne snage iz inostranstva pitanje moći i pitanje o tome koja prava se dodjeljuju onima što dolaze. Ako pogledamo dalje od ovih primjera - koji u više ili manje ekstremnom stepenu prate nacionalne interese u politici regrutiranja - to je znak koji pokazuje na to da useljenici lično i u povećanom stepenu preferiraju privremeni radni odnos.⁵³

U mnogim zapadnoevropskim zemljama, a naročito u Skandinaviji, postojala je velika sumnja za privremenu regrutaciju radne snage iz inostranstva bez obzira što je čovjek u jednoj vrsti rasprostranjenosti otvoren za angažman radne snage za sezonske poslove u pojedinim sektorima. Sumnja

⁵³ Wallace, Claire (2000). *Patterns of migration in Central Europe*. Paper til konferansen/Materijal za Konferenciju: *Economic and Dimensions of EU Enlargement*, Brussel 16. novembar, 2000.

proizlazi djelomično iz iskustvene faze s gostujućim radnicima s početka 1970-ih godina, što se pokazalo permanentnim useljavanjem, ali više u ideološkom smislu: čovjek ne želi isturiti „jednokratni“ mentalitet prema osobama iz inostranstva. Ali, u praksi, u kasnijim godinama imamo povećanu tendenciju privremenog zapošljavanja ljudi u velikom dijelu zapadne Evrope (kao i u SAD-u i u Australiji). Ovo se posebno odnosi na takozvane *profesionalce*: eksperte i lidere. No i radna snaga nižeg kvalifikacijskog nivoa odgovara ovoj tendenciji.

Želja norveške Vlade da liberalizira useljavanje radne snage dobila je samo djelomični završetak u Parlamentu iako se dogodilo nešto suštinsko važno u raspravi o politici useljavanja. U javnosti se o useljavanju počelo govoriti na jedan novi način. Pažnja je djelomično promijenjena s polja izbjeglica, gdje najčešće dominira moralno pitanje, do onih koji traže posao, a koji su obavljali pristojan i obavezan posao, te ih je bilo ekonomski racionalno imati u zemlji. Bez obzira što na ovom kursu nije bilo velikih promjena, rasprava se odvijala dalje u svjetlu velikog utjecaja tržišta.

Velika EU – Šta se dogodilo?

Prošlo je neko vrijeme od širenja EU na Istok u 2004. godini. Nije došlo puno pojedinaca koji su tražili posao iz osam najrazvijenih zemalja EU u zapadnu Evropu, ali ono što je najuočljivije je varijacija između zemalja primalaca.⁵⁴ Engleska je registrovala 130.000 osoba koje su tražile posao u 2004, a 290.000 u 2005. godini, dok su brojke u zemljama sa strožijim prelaznim pravilima umjerenije. (U istom periodu Francuska je dala dozvolu za 1.600 istočnoevropljana – prije svega Poljaka.) Na sjeveru su interesantne razlike. Norveška, s izuzetno otvorenim sistemom, od 1. maja 2004. do 31. decembra 2005. godine, izdala je 57.736 dozvola, uključujući i dozvole za kratke poslove na tri mjeseca i manje. Norveška je, kao i Irska, dala broj dozvola koji je bio prilagođen broju stanovnika. Druge nordijske zemlje plasirale su se kako slijedi: Danska 6.691; Finska 4.485; Island 4.789 i Švedska 8.768 dozvola. Relativno niska brojka u Švedskoj je interesantna s obzirom na to da zemlja nema prelazni sistem mjera. Drugim riječima, Norveška je primila 70% individualnog registrovanog radnog useljništva sa sjevera. Zbog toga može izgledati da je prijelazni sistem u Norveškoj dugo funkcionisao po namjeni. Drugim riječima sistem nije zastrašivao one koji su tražili posao.

⁵⁴ Pregled je preuzet iz Døvlik i Eldring, 2005.

Istovremeno su vlasti zadržale mogućnost da dobi-ju sistem kontrole prilagođen novoj situaciji. Tako je u ljeto 2006. godine premijer Vlade zaželio do-brodošlicu poljskoj radnoj snazi. Bez tog poteza Vlada bi bila prinuđena stegnuti kaiš u oblasti eko-nomije.

Ljudi su došli da rade jedan period, a nakon toga da se vrate nazad u zemlju porijekla. Nakon maja 2004. godine registrovan je porast useljavanja rad-ne snage iz istočne Evrope. Većina njih je nakon izvjesnog perioda otputovala kući i uživala trošeći norvešku ušteđevinu u domovini gdje su troškovi života bili puno niži. Na kraju 2005. godine nor-veška Direkcija za strance (UDI) izašla je u jav-nost s informacijom o povećanoj tendenciji Polja-ka i njihovih članova porodice za nastanjivanje u Norvešku.⁵⁵

Ono što je faktički *stvorilo* probleme i što se skoro svakodnevno pojavljivalo u novinama bilo je zao-bilaženje pravila i ugovora kod slobodnog kretanja *usluga*. Obim ovakve radne snage iz inostranstva je nepoznat, ali se tu radilo o socijalnom *dampin-gu*, konkurenciji i nepoštivanju zakona i ugovora u mnogim branšama.

⁵⁵ Referirano na Dagsavisen, 17. 12. 2005.

Ovo poglavlje historije useljavanja radne snage očigledno je počelo. Koliko će iskustvo iz Evropske zajednice dati podršku liberalizaciji radne snage izvan ovog geografskog prostora preostaje da se vidi. Bez obzira na sve, useljavanje radne snage je tema koja će zasigurno u budućnosti opterećivati javnost.

Literatura

Djuve, Anne Britt i Hagen Kåre (1995). „*Skaff meg en jobb!*“/“*Nađi mi posao*“. Izvještaj nr. 184, Oslo: Fafo.

Dølvik, Jon Erik i L. Eldring (2005). Radna i uslužna mobilnost prema nordijskim zemljama nakon širenja EU: Sličnosti i razlike. Bilješka prema Nordijskom ministarskom savjetu.

Harris, Nigel (2002). *Thinking the unthinkable. The immigration myth exposed*. London: I. B. Tauris Publisher.

Djuve, Anne Britt (2006). Karta integracije 2006. Na putu prema statusu znanja kod etabliranja Direkcije za integraciju i multikulturalnost. IMD u Izvještaju br. 1.

Rogstad, Jon (2002). *Između faktičkih i pretpostavljenih razlika. Vidljivi manjine na tržištu rada*. Oslo: Unipax.

POGLAVLJE 6

Imigracija u novom stoljeću

«Sve treba imati predgovor», kaže autor Margaret Atwood. Ništa ne počinje onda kada počinje i ništa nije završeno onda kada je kraj. Nema „kraja historije“. Ja nisam imala jasne historijske granice u ovoj knjizi, ali period od 1970. godine do danas oblikovao je temu koja je u krajnjoj instanci opravdala njeno objavljivanje. To je „nova historijska epoha imigracije“ – i dalje, to su sva razmišljanja i dileme vezane za savremene imigracije koje nas posebno zanimaju za protekli talas imigracija, a što sve priziva traženje odgovora na sveobuhvatno pitanje – „šta je imigracija“. Ali savremena historija nije jednostavna. Mi mislimo da kontrolišemo nešto, da razumijemo nešto, a onda se ispostavi da nam je naša kratkovidost zatvorila važne perspektive – jedan tok koji je dobio drugi pravac i neke

nove staze koje su izašle van vidnog polja. Mi još ne znamo „kako je sve to prošlo“.

Priča je važna, ne samo u trivijalnom smislu da učimo iz prošlosti, što politolozi vole reći „putem zavisnosti“: najprihvatljiviji izbor puta je onaj utabanim stazama. *Generals usually fight the previous war*, kaže engleska poslovice. Kontinuitet koji predstavljaju institucije je veza institucionalnog angažmana sadašnjosti, budućnosti i prošlosti. Mi smo svi zarobljeni u vlastitim razmišljanjima. Norveški građani, koji danas imaju oko 50 godina, odrasli su u okruženju koje nije sadržavalo bilo koji element šarenolike društvene zajednice. Međutim, moramo znati da je *norveška nacija* u dobroj mjeri ispunjena tradicijom. Govorim o generaciji koja je postavila temelje integracijske politike pred novim imigracijama 1970-ih godina i koja se razvijala dalje na temeljima poslijeratne norveške socijalne države. Taj razvoj je norveški premijer Jens Stoltenberg spomenuo u svom novogodišnjem govoru 2005. godine, nagovještavajući da će se stvoriti „jedna od najuspješnijih svjetskih zajednica koju je svijet ikada vidio“.

Ovi nesumnjivo ambiciozni ciljevi kontroverzni su kao što je kontroverzna i njihova sama formulacija, a realnost ih osporava. Pretpostavke za uspjeh su mnoge i nesigurne, polazna tačka je kratka, a to je norveška država i norveško stanovništvo kao

jedna zajednica. Ovo nije neka specijalno uzbudljiva veza izrečena u novogodišnjem govoru namijenjenom norveškom stanovništvu. Osim apela stanovništvu za toleranciju i određeno ponašanje koje se podrazumijeva bilo je malo sumnje u to da će ovo potrajati i da će se ova vladavina graditi na osnovnoj strukturi norveške imigracione politike: na Janusovom licu imigracione politike zasnovanom na strogoj vanjskoj kontroli i mekšoj, na pravu zasnovanoj, unutarnjoj sferi. To su, međutim, tendencije koje remete nastavak ove nacionalno bazirane strategije.

Socijaldemokratski pristup imigracionoj politici zasniva se na strogim ulaznim kontrolama: Ograničenjima za azilante i selektivnoj radnoj imigracionoj politici u odnosu na ponudu radnih mjesta. Paradoksalno je da se definisana potreba za kontrolom povećanog useljavanja javila kada su mogućnosti za ovo oslabile. Internacionalizacija je dobila Norvešku i u formi željenog procesa i u formi nepredviđenih i neželjenih posljedica. Politika je imala tendenciju da bude *reaktivna*, a država je tretirala specifične probleme nakon što su se pojavljivali u okviru postojećih režima. Ograničenja u novom približavanju bila su vidljiva u većini evropskih zemalja obuhvaćenih imigracijom u zadnjih 10-15 godina. Integracija u okviru EU doprinijela je reduciranju instrumenata nacionalnih država. Bilo je to nešto što je Norveška iskusila kroz širenje evropske ekonomske zajednice

na Istok. Dinamika imigracionog strujanja – koja ima tendenciju da se obnavlja preko povezanosti i ekonomske ovisnosti i u imigracionim i u emigracionim zemljama – također reducira mogućnost upravljanja u praksi.

Drugi željeni razvoj koji je oslabio suverenitet nacionalnih država jesu međunarodne konvencije koje osiguravaju individualna prava, neovisno o državljanstvu. Razvoj ljudskih prava mnogi smatraju korisnim za globalno društvo, ali je to ipak samo polazna pretpostavka za praktičnu imigracionu politiku.

To ne znači da države više nemaju utjecaja na tokove migracije. One to imaju u visokom stepenu, ali imamo i nepredvidivu realnost, često s neočekivanim obrtima. Sama po sebi nepredvidivost može doprinijeti strožijim kontrolama, gdje države u strahu od još jačih imigracionih talasa ne otvaraju granice. *Birokratizacija* je na mnogo načina rezultat povećanja složenosti međunarodnih migracija. Velike grupe imigranata različitih kategorija bile su podvrgnute strogom režimu kontrole u Zapadnoj Evropi, a treba znati da su zakoni o imigracijama vrlo rastegljivi. Za razliku od toga, birokratizacija je za drugi val migranata naišla na prepreke vezane za efikasnu upravu koja se bavi migracijama gdje se u mnogim slučajevima javljaju slabosti vlasti u kontroli. Što su se duže obrađivale molbe za azil to su bile veće šanse da azilant

dobije dozvolu za boravak neovisno o potrebi za zaštitom. Birokratija se nudi i može pomoći kad su problemi suprotni; kada regrutiranja strane radne snage dođe na dnevni red. Mnogi su skloni reći da je birokratska kontrola dostigla svoju racionalnu granicu u doba mobilizacije. Međutim, suštinsko pitanje je: Zašto trošiti toliko energije i novca na zatvaranje granica kad su nam ljudski resursi neophodno potrebni?

Otvorene granice?

Postoji li izlaz za sve ove dileme? Jedno od boljih rješenja je otvoriti granice, tj. izbrisati svaku kontrolu imigranata. Na međunarodnom planu ovakva politika ima podršku dviju veoma različitih grupa: neoliberalnih ekonomista i kritičara vladine politike lociranih na ljevici. Prvi su mišljenja da će tržište rada optimalizirati prednosti od imigracija, kako u zemljama pošiljaocima tako i u zemljama primaocima, te da će imigracija na duži period na globalnom planu izgladiti razlike u plaćama. Ljevica je najviše opterećena ljudskim pravima i s tim u vezi zalaže se za otvaranje granica što po njenom mišljenju doprinosi manjoj diskriminaciji i promovisanju prava na globalnom nivou.

U Norveškoj se rijetko otvoreno diskutovalo o brisanju granica i ukidanju kontrole vezane za useljavanje. Ili pobliže, kad ljevica kritikuje imigracionu politiku, tu se ne govori sasvim jasno da se žele imati otvorene granice nego da se želi imati *više* liberalna politika. *Mnogi* bi azilanti trebali dobiti dozvolu boravka, a *mnogi* imigranti s juga koji traže posao trebali bi dobiti dozvolu da dođu u Norvešku. Principijelna debata o pravima države da kontroliše granice i koliko treba otvoriti granice za sve koji žele doći, tema je debate u norveškoj javnosti. Učesnici debate žele otvorene granice i ne govore skoro ništa o pravima strana. Da li bi svi oni koji žele doći u državu blagostanja trebali imati ista prava? Ako *bi* se to dogodilo, vjerovatno bi to utjecalo na stanje blagostanja u državi onakvoj kakvu je mi poznajemo. Ako se to *ne bi dogodilo*, rekli bismo zbogom istim principima obrade i dobili bi jedno podijeljeno društvo. Nisu jednom desničarski liberali podnijeli argumente za slobodnu imigraciju u Norvešku. Glavni razog za slobodnu imigraciju u Norvešku vjerovatno su globalni uvjeti koji bi utjecali na model koji je Norveška slijedila poslije Drugog svjetskog rata, a koji je bio i čvrst oslonac za presjeke. Debata o liberalizaciji imigracione politike u Norveškoj bila je često oštra i s neznatnim razlikama. U praksi se to rado primjenjuje. Promjene vladine politike mogu manje-više završiti kao što to ilustruje imigraciona

politika. Ljevica kao opozicija u vlasti ne učestvuje u izradi osnovne strukture imigracione politike.

Otvorene granice nisu garancija da je globalna pravda sačuvana. To znači da je bilo teško u tim vodama poduzeti neke jasno određene principe pravde. To su obično oni najslabiji koji žele doći u Norvešku pod slobodnijim odnosima, ako je to jedan od kriterija za više globalne pravde. Razlika između “izbjeglice” i “ekonomskog imigranata” izgubila bi svoju relevantnost, s teškim posljedicama za pojedince koji traže zaštitu. Također, etnički problemi mogu utjecati na privlačenje najškolovanijih radnika s juga, čime ove zemlje gube svoje najvažnije resurse.

S druge strane, ako se to zaustavi, istovremeno se prihvata nastavak globalne nepravde koja je u suprotnosti s osnovnim ljudskim idealima. Šta je onda prostor za djelovanje? Gdje su granice toga što jedna vlada može podnijeti, a da to znatno ne utječe na temelje blagostanja građana? Kako može jedna vlada formirati određenu politiku kojom bi štitila globalnu pravdu i reprodukciju vlastite postojanosti?

Za sve zapadnoevropske države bitno je da se pronađe ravnoteža, što se smatra političkom mogućnošću s kojom se može izaći na kraj u mjeri u kojoj različite države imaju vlastitu kontrolu nad brojem

imigranata koji su ušli. Granica tolerancije nije objektivna veličina na bilo kojem mjestu u svijetu. Tako, naprimjer, Izrael je od 1948. godine primio preko dva miliona imigranata (od ukupnog broja stanovnika od oko pet miliona na kraju XX stoljeća) na osnovu vjerskih kriterija. Izrael je samo 1992. godine primio 200.000 hiljada ruskih Jevreja uprkos činjenici da je država imala mali broj stanovnika i relativno slabu ekonomiju.⁵⁶ Pojedine države Perzijskog zaljeva bazirale su se na uvoz jeftine radne snage u toj mjeri da su im imigranti postali većinska populacija. Nijemci su tokom prvih godina poslije Drugog svjetskog rata primili preko 12 miliona imigranata⁵⁷ i trećinu imigranata iz država EU u zadnjih 20 godina. Ovi primjeri ilustruju važnost političkog izbora i historijski kontekst u smislu onoga šta država i stanovništvo „toleriraju“. Da ne kažem da „granica tolerancije“ može biti pravi fenomen u konkretnom historijskom kontekstu. To može biti delikatan balans između obzira velikodušnosti/solidarnosti prema potencijalnim imigrantima i obzira prema društvu u cjelini. Snažna potražnja za radnom snagom, naročito u kombinaciji s nedostatkom kontrole (ili *percepcijom* stanovništva zbog nedostatka kontrole) može dati neoliberalnim i ksenofobičnim

⁵⁶ Weiner, Myron (1992-93). «*Security, stability and international migration*». International Security nr. 17 (winter).

⁵⁷ To se, prije svega, odnosi na izbjeglice iz bivše Istočne Njemačke.

snagama vjetar u jedra i pokrenuti procese koje je teško preokrenuti.

Muhammed i brijeg

Važna rješenja za globalne izazove vjerovatno leže izvan oblasti migracija. Migracija na velike udaljenosti, početkom XXI stoljeća, jedan je od mnogih izraza za internacionalizaciju – ili globalizaciju. Istovremeno su sve međunarodne migracije iskrivljene globalizacije. Veliki dijelovi takozvanog trećeg svijeta rijetko su učestvovali u širenju tržišta i ekonomskog rasta što su bogate zemlje iskusile tokom posljednjeg dijela XX stoljeća. Evropski napori da se ograniče imigracije došli su u trenutku kada su mnoge zemlje na jugu bile pogođene neželjenim reakcijama, a koje su dijelom bile rezultat razvoja u Evropi i ostatku bogatog dijela svijeta. Zaštita evropskih zemalja (i zaštita EU) od roba i usluga iz drugih regiona često smanjuje transfer u vidu pomoći, kredita i investicija u kombinaciji s porastom stanovništva u mnogim dijelovima, a i doprinijela je slabijem očekivanju bolje budućnosti za narode na jugu. Završetak hladnog rata doprinio je da se strateški značajna pomoć reducirala.

Migracija predstavlja neku vrstu strukturalnog „neprijatelja“ u odnosu na nejednakost sjever – jug. U ekonomiji ima jedna izreka koja glasi: *Ako*

*kapital ne dolazi tamo gdje živi stanovništvo, stanovništvo se seli tamo gdje je kapital.*⁵⁸ Poruka sadržana u ovoj pojednostavljenoj izreci postepeno je podstakla političare u zapadnom svijetu da se više fokusiraju na *razvoj* i različite vrste *mirovnih napora* u vezi s internacionalnim migracijama. U Zapadnoj Evropi je pred kraj XX stoljeća „migracija stopirana“ na period duži od 25 godina. To nije utjecalo na to da se u mnogim dijelovima svijeta migracija poveća. Mehanizmi i propisi o kontroli su se pokazali neadekvatnim sredstvom za sprečavanje imigracije, te su kao takvi navedeni samo da suzbiju simptome osnovnih globalnih problema: siromaštva i nerazvijenosti. Većina je podržavala teoriju siromaštva/ problema razvoja i jaza između sjevera i juga koji je bio glavni razlog kretanja ljudi prema sjeveru i dokaz da su ozbiljni politički sukobi u mnogim dijelovima svijeta prečesto imali svoje korijene u slaboj ekonomiji.

Zbog toga se u posljednjih nekoliko godina razvio novi način razmišljanja u evropskoj (i dijelom američkoj) imigracionoj politici. Vlade su željele dodatnom kontrolom granica spriječiti neželjena *iseljavanja*. Kontrolna politika koja je proizašla iz novog razmišljanja varirala je od države do države. Postoje velike nejasnoće o tome kako politiku

⁵⁸ Emmerij, Louis (1991). *The international situation, economic development and employment, paper presentert på International conference on migration*, OECD Roma, mars.

pomoći prilagoditi željama pojedinaca za migracijom. Tu je i neznanje o odnosu između ekonomskog razvoja i internacionalnih migracija. Mnogi eksperti tvrde da pomoć koja može dovesti do ekonomskog rasta može povećati egzodus u kratkom roku. Ali je ipak na kraju među međunarodnim ekspertima stvoren koncenzus o tome da su neophodne sveobuhvatne mjere i da su osim migracija glavni faktori slobodna trgovina, investiranje u siromašne zemlje, ljudska prava i prevencija rješavanja konflikata.

Istovremeno nastavlja se ono što u Danskoj zovu „polovičan pad graničnog prijelaza“ i ono što su norveške vlasti nazvale „kontrolisana i ograničena“ imigracija, koja je 2005. godine preimenovana u „društveno korisnu i kontrolisanu migraciju“ vezanu za promjene u vremenu: otvorenost prema „poželjnom useljavanju“ kombinovana sa stalnom kontrolom ostatka.

Nemirna raznolika društva

Imigracija je utjecala na mnoge društvene oblasti i kao takva je bila kontroverzna tema u javnosti. Debate su vrlo često podgrijavane i politizirane, posebno od debatih programa na TV gdje je poenta upravo na ratu i konfliktima. Ali više od debatih programa, imigracije su te koje govore o stvarnim životima ljudi, o sigurnosti i o budućnosti društva,

gdje i imigranti i pojedinci u većinskom domicilnom stanovništvu mogu osjetiti da je mogo toga u igri. Napete teme kao što su rasizam, diskriminacija i nacionalni identitet često unose moralne vrijednosti u diskusije ponekad na veoma moćan način. U svemu tome nisu ni istraživači zaobiđeni. Da li istraživači imaju *slobodu*, tema je sama za sebe. Želja ili realnost da se sprovodi slobodno istraživanje je stara rasprava koja će ponovo doći na dnevni red. Teme su visoko ispolitizirane u norveškoj javnosti. Svi građani imaju legitimno vlasništvo na fokusirana područja i diskurse. Sve ovo je i blagoslov i pošast. Politizacija stvara angažovanje i debatu, ali može istovremeno doprinijeti sumnjičavosti, podjeli karakteristika i paralize u djelovanju. Istraživanja na terenu u posljednje vrijeme bila su prožeta klimom u kojoj se optužbe većinom odnose na šovinizam ili još gore – rasizam – s jedne strane, i moraliziranje ili „političku korektnost“ s druge strane, što je sve skupa zastrašivalo učesnike i tjeralo ih dalje od javnih rasprava.

Pred kraj rada na ovoj knjizi otvorio se globalni sukob u svim svojim veličinama i s potencijalnim posljedicama o kojima niko od nas nije razmišljao u zadnje vrijeme. Religija je bila centar tog vrtloga. Serija karikatura poslanika Muhammeda objavljena je u danskim novinama *Jyllandposten*, a poslije toga i u norveškim kršćanskim novinama *Magazinet*. Crteži, između ostalog i Poslanika

kao teroriste, u informacionotehnoškom svijetu zakratko su se raširili po cijelom svijetu. Sadržaj je doživljen kao vrijeđanje i provociranje, a ekstremni islamisti mobilizirali su narod da izađe na ulice zahtijevajući od vlada država u kojima su karikature objavljene izvinjenje zbog vrijeđanja. Na Bliskom istoku zgrade danske i norveške ambasade su bile pod opsadom, norveška i danska zastava su zapaljene, bojkotovana je roba. Nakon toga mnoge novine u nizu evropskih i drugih zemalja objavile su spomenute karikature. Iz kontroverznog azila izvučen je čak i Samuel Huntington i njegovo djelo *The Clash of Civilizations* iz 1993. u kojem je on pretpostavio da će kulture ili civilizacije preko nacionalnih država u budućnosti biti glavni izvor sukoba – a ne primarno politika i ekonomija. U Danskoj i Norveškoj konflikti ove vrste odslikavali su se kao pitanje slobode izražavanja dok je u praksi to bila provjera granica adaptacije većine prema religioznosti manjine. Javnost je bila svjedokom prijetnji smrću novinarima putem interneta i drugih kanala. Norveška vlada je u tim kritičnim trenucima balansirala, fokusirala se više na dijalog s orijentisanim pristupima nego što je to radila danska vlada. Zbog toga su je muslimanske organizacije nagradile saradnjom. Većina posmatrača su manje ili više bili zbunjeni i užasnuti svjedoci s glavnom dilemom kako će se to sve dalje razvijati.

Ovdje se ne radi samo o imigraciji za sebe i po sebi. Enormna količina ljutnje koja je izbila na površinu mora se otvoreno gledati u vezi s velikim političkim odnosima, a to je američka invazija na Irak, historijsko ugnjetavanje i dvostruki moral Zapada i ništa manje palestinski konflikt kao centralni događaj, ali i činjenica da veliki dio imigranata u Evropu danas dolazi iz muslimanskih zemalja, uz pomoć imigracione veze dostupne mnogima. Islamiističke akcije na Bliskom istoku i Aziji odigravaju se u već konfliktnoj atmosferi, gdje muslimani imaju tendenciju da reprezentuju “one druge”, i polarizaciji koja može stimulisati ksenofobičnost. Pojedini analitičari skloni su tvrdnji da su međunarodni procesi vraćeni deset godina unazad. Ali ne postoji jednostrana slika. Usijana situacija pojedincima koji žele konflikte omogućila je prostor gdje su se vjerska osjećanja koristila u političke svrhe, gdje su državni lideri otvoreno gledali prednost kanaliziranja nezadovoljstva stanovništva prema inostranstvu. „Jadna Danska“, napisao je jedan novinski komentator, „ona je bila lahak plijen zato što samo izvozi puter i lego kocke. Nijedan arapski lider ne želi bojkotovati Mercedes Benz.“⁵⁹

⁵⁹ Migration Newsheet, March 2006.

U norvešom kontekstu reakcije su uglavnom bile odgovornije. Norveški su muslimani dobili priliku da pokažu pripadnost i solidarnost s vladom Norveške – pokazali su da su i oni kao i Norvežani uvrijeđeni paljenjem zastave – i iskoristili su mogućnost da pokažu cijelom svijetu trezvenost. Ministar za vanjske poslove Norveške Gahr Støre obratio se imigrantskim organizacijama - muslimanskim liderima u Norveškoj – što je bio jedan u nizu od njegovih dobrih poteza u cilju smirivanja strasti. Kršćanski lideri sastali su se s muslimanskim da bi im pokazali razumijevanje za njihove reakcije nastale kao rezultat uvredljivih postupaka.

Situacija je ipak podsjećala na to da i prilagođavanje manjina zahtijeva podršku većine. Manjine imaju moć da ospore legitimitet većine i da većine nemaju razumijevanja za manjinska osjećanja i vrijednosti, posebno ako manjine pripadaju snazi koja snažno djeluje na međunarodnoj areni. To je ta očigledna snaga koja proizlazi iz neopravdane uvrijeđenosti. Kada se slabost pretvori u snagu, onda ne važi ono da onaj koji određuje pravila pobjeđuje. S druge strane, može biti i opasno ako većina smatra da se njena snaga proteže predaleko. Sloboda izražavanja je sekularna svetost za veliku većinu većinskog/domicilnog stanovništva tako da se kontroverzna mišljenja u vezi s karikaturama mogu shvatiti kao apsolutno kršenje centralnih liberalnih vrijednosti. *Liberalism is also a*

fighting creed, na što je filozof Charls Taylor ukazao.⁶⁰ Osim toga, iako je većina liberala mišljenja da nema smisla vrijeđati ljude, konflikti otkrivaju fundamentalnu neprihvatljivost po kojoj manjina, koja zavisi od većinske liberalnosti u ostvarivanju svojih sloboda i prava, želi ograničiti slobodu izražavanja većine. Život je pun ovakvih apsurdna, ali kada su u pitanju velike grupe na nivou zajednice, ovo postaje osjetljivo. Vjerske manjine mogu se doživjeti kao „paraziti građanskog društva“.⁶¹ Ne treba zanemariti bijes koji se može razviti u tim vodama – i među stanovništvom koje tradicionalno ima primamljiv odnos za raznoliku Norvešku. Suočeni smo sa značajno napetom liberalnom demokracijom: Manjine će se štititi od tiranije većine, ali većina mora imati mogućnost za ponovni izbor. Tu je negdje splet klopki koje postavljaju teške zahtjeve za manevrisanje u budućnosti. Sukob inače nema određenu eksplozivnu snagu djelovanja pojedinaca. Ovo je vrijeme „zalaska sunca“ u Norveškoj, kako je to pisac Torolf Solheim opisao, ali mali ljudi bacaju definitivno dugačke sjene.

⁶⁰ Taylor, Charles (1994). «*The politics of recognition*». 1: Gutman, Amy(red.). *Multiculturalism*. Princeton: Princeton University Press.

⁶¹ Joppke i Lukes 1999.

Šta je imigracija danas

Stojimo li na prekretnici ili raskrsnici koja prekida naš osjećaj kontinuiteta? U knjizi koja će, nadamo se, biti nešto više nego jedan trenutak, zadržat ćemo dugu liniju perspektive. Multikulturalno društvo nije izuzetak: potrebne su kontinuirane promjene u društvenom razvoju – tako da se to ne primijeti. U ovakvim procesima je teško razdvojiti suštinske od nesusštinskih promjena.

Bez obzira na dramatične i intenzivne procese koji se čine nestabilnim kad se o njima govori, život ide dalje – imigracija se nastavlja; raznolikost društva evaluira. Događaji kao što su bile karikature imale su potencijal da sve ovo potresu, ali to se može gledati i kao podsjetnik zajedničkih potreba društva za odgovornost kada domaća politika postane spoljna i obrnuto, i kad norveške dvostruke vrijednosti budu napadnute izvana. Previranja u zimu 2006. godine postala su odraz stvarne raznolikosti koja je evoluirala i gdje su neka neslaganja unutar manjina došla do izražaja. Ne postoji zajednička platforma protiv većine – i većina je podijeljena. Sukob je bio istovremeno ilustrovan s upravljanjem granica i značaja liderstva; mediji mogu publicirati stvari za interese države i u ime slobode izražavanja; vlasti su nemoćne i bit će nemoćne. Istovremeno je realna politika ministra za vanjske poslove i premijera doprinijela smirenju i da ne

dođe do eskaliranja sukoba kao što se to dogodilo u Danskoj. Kritike ove realne političke linije, s više fokusiranih stavova, pripadaju definitivno javnoj diskusiji o konfliktima.

Imigracije danas ima u mnogim društvenim procesima i u velikoj mjeri ona počiva na pojedinačnim iskustvima. *Integracija* će se definisati još jednom, pa još jednom – i stvorit će se ponovo u pograničnim zonama između naroda. Znamo da je imigracija povezana sa snažnim egzistencijalnim procesima praćenim unutarnjim bolom i žalošću, čežnjom i teškim preživljavanjem i samospoznajom. Iskustvo ima zajedničku ulogu sa procesom u kojem se traže odgovori na pitanja: ko smo, šta smo, odakle smo? Većina svjetskih putnika može omekšati nakon nekog vremena provedenog u egzilu. Imigracija je time i ključ za razumijevanje novih vrsta integracija između ljudi i novih vrsta društava.

Mi ne možemo zamrznuti sadašnju situaciju *sada* ili suditi koliko je projekt bio uspješan. Ništa nije sto posto sigurno. Postoje mnogi putevi ka integraciji. Situacija je kompleksna i to će i dalje biti. Integracije postoje u različitim stepenima i nijansama – ekonomske, političke, socijalne i kulturne. Neki su se integrisali na tržištu rada, imaju socijalne resurse, ali se konstantno osjećaju kao „stranci“ u Norveškoj; mnogi koriste pravo glasa, ali nemaju posao niti norveške prijatelje. Međutim, oni

su dovoljno društveni u svom vlastitom druženju. Drugi pak stvaraju nove kulturne prostore, gdje se sastaju i norveški i „novi“ Norvežani i gdje moderna urbana Norveška primjenjuje kreativne inovacije. Ljudi su također dolazili u različito vrijeme. Oni su stoga u potpuno različitim fazama procesa. Veliki dio imigranata je došao u Norvešku u zadnjih deset godina, no i pored toga svakog mjeseca dolaze novi. Nivo obrazovanja i socijalni status kod onih što dolaze drastično varira. Mnogi će se snaći jer sa sobom nose određene resurse koje su ponijeli od kuće. Drugi – kojih je trenutno mnogo više – imaju minimalno obrazovanje i minimalno iskustvo koje im treba za novi početak/integraciju u bogatom i modernom društvu.

Ako bi cilj integracije bio da se ne fokusira na *različitosti* sve vrijeme, kao i izraženoj ravnodušnosti prema etničkom porijeklu, onda bi to nesumnjivo bio put. U 2006. godini ravnodušnost prema novim etničkim tokovima u društvu nije bila dominantna u javnosti. Ako se osvrnemo unazad na otprilike 30 godina, koliko je prošlo od početka novih imigracija, možemo konstatovati da je taj proces u cjelini tekao mirno. To ne znači da nove tenzije mogu biti zamijenjene starim, da možemo vidjeti nove obrise, nove linije alijansi unutar nacionalnosti, i odnosa većine i manjine – često na iznenađujući način. Tako imamo situaciju da roditelji muslimani šalju svoju djecu u kršćanske gimnazije, ali su

ti isti roditelji bili u savezu s Etičkim vijećem za ljudska prava kada se odlučivalo da se predmet koji izučava samo kršćanstvo izbací iz osnovnih škola. Ministar za vanjske poslove Gahr Støre je iskoristio arapske TV-kanale Al-Jazeera i Al-Arabyu da objasni muslimanima cijelog svijeta načela slobode izražavanja u Norveškoj. Bez obzira na budućnost, balans između konflikta i saradnje kristalno je jasan: nove su se imigracije odavno etablirale kao društvene činjenice u zapadnoj Evropi i u Norveškoj. Oni koji žele za sebe etnički čisto društvo idu protiv vjetra i žive u svijetu od jučer.

Literatura

Castles, Stephen (2004). „*The factor that make and unmake migration policies*“. I: *International migration review*, nr. 3, vol 38.

Joppke, Christian and S. Lukes (1999). „*Introduction: Multicultural questions*“. I: C. Joppke i S. Lukes (red.). *Multicultural questions*. Oxford University Press.

Bilješke

1. Kjeldstadli (red.) 2003.
2. Rokkan, Stein (1975). «*Dimensions of state formation and nation building: A possible paradigm for research on variations in Europe.*» 1: Charles Tilly (red.). *The formation of national states in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press.
3. Thorud, Espen (1989). *Norsk innvandringspolitikk 1860-1960./Norveška useljenička politika*. Institutt for rettssosiologi/Institut za sociologiju prava, Universitetet u Oslu.
4. Eriksen, Knut E. And E. Nierni (1981). *Den finske fare/Finsko putovanje* Oslo: Universitetsforlaget.
5. Østerud, Øyvind (1987). «*Nationalism och modernitet. Ett skandinaviskt perspektiv*». I: G. Therborn et.al.(eds.), *Lycksalighetens halvö*. Stockholm: Sekretariatet for framtidsstudier.
6. Referert i Thorud (1989:97).
7. Stortingsmelding nr. 39 (1987-88). *Om innvandringspolitikken./O useljeničkoj politici* Kommunal- og arbeidsdepartementet, str. 88.
8. Slagstad, 1998: 363.

9. Vike, 2004:18.
10. Østby, Lars (2001). «*Hvorfor fokusere på innvandrerne?*»/»*”Zašto fokusirati na useljenike?”*
I: Samfunnsspeilet. Temanummer om innvandrrelatert statistikk. br. 2. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
11. *Rockwoolfondets store undersøkelse av integrasjon rundt århundreskiftet*, sitert i Necef 2004./Rockwoolfondetsovo veliko istraživanje integracija na prijelazu stoljeća, citirano kod Necef, 2004.
12. Hernes, Gudmund og K. Knudsen (1990). *Svart på hvitt. Norske reaksjoner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere.*/Crno na bijelo. Norveške reakcije na izbjeglice, azilante i useljenike. Oslo: Fafo.
13. «Degos» ble også brukt mer generelt om søreuropeere av sjøfolk allerede før krigen.”Degos” je izraz koji je korišten generalno za ljude iz južne Evrope i posebno mornare.
14. Enzensberger, 1993:34.
15. Lindstad i Fjeldstad, 1997:35.
16. Broch, Theodor (1975). «*Etter innvandringsstoppen!* ». Sosialt forum, sosialt arbeid, nr. 9.:55./»*”Nakon zaustavljanja useljavanja!”*. Socijalni forum, socijalni rad, br. 9:55.

17. Salvesen, Mette-Marie (1979). Pakistanske familier i Norge. *En drøfting av deres tilpasningsstrategier med fokus på kvinner som aktører*. Hovedoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Bergen:103./Pakistanske porodice u Norveškoj. Razmatranje njihovog prilagođavanja sa fokusom na žene kao aktere. Magistarski rad iz socijalne antropologije, Univerzitet u Bergenu:103.
18. Sitert i NOU 1986:8. «*Flyktningers tilpasning i det norske samfunn*»: 204./”Prilagođavanje izbjeglica u norveško društvo.”
19. Akman, Haci (1995). *Landflyktighet - en etnologisk undersøkelse av vietnamesiske flyktninger i eksil*./Izgnanstvo - etnološko istraživanje vijetnamskih izbjeglica u egzilu. Bergen: Forlaget Migrasjonslitteratur: 109-110.
20. Tall fra UDI.
21. Tall fra SSB. Før 1990 er registreringen svært usikker./Prije 1990 je registar nesiguran.
22. WJ.kan, Unni (1995). *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon*.Prema novoj norveškoj podklasi. Oslo: Gyldendal.
23. Zaman, Khadafi (1999). *Norge i svart, hvitt og brunt. En multikulturell mosaikk*./Norveška u crnom, bijelom i sivom. Multikulturalni mozaik. Oslo: Forum-Aschehoug: 19.

24. Undersøkelse utført av Opinion./Istraživanje izvršeno od Opinion. Aftenposten, 28.12 .2005.
25. Mouffe, Chantal (1994). «*For a politics of nomadic identity*». I: G. Robertson *et al.* *Travelers' tales. Narratives of home and displacement*. London: Routledge: 111.
26. Sitert fra Ehn mfl. 1999:55.
27. Walzer, Michael (1983). *Spheres of justice*. New York: Basic Books.
28. Rawls, John (1993), *Political liberalism*. New York: Columbia University Press.
29. Fridtjof Nansen formulering i 17. mai-tale i 1900. Referert i Sørensen, 2001.
30. Sørhaug, Tian og Jorunn Solheim (1987). «*Hvis du ikke har vært her før, så har du ikke noe her å gjøre. Om norsk pragmatisme og selvtilstrekkelighet*». /Ako nisi bio ovdje ranije onda nemaš šta tražiti. O norveškom pragmatizmu i samodovoljnosti. Samtiden nr. 4.
31. Sten Selander.
32. Glazer, Nathan (1997). *We are all multiculturalists now*. Cambridge: Harvard University Press.
33. Intervju u Weekendavisen 25.april- 2. maj 2002. Forfatters oversettelse./Prijevod autora.

34. Kristoffersen, Christin (2003). «*Vi på Herrgård lever inte ens i Sverige!* » Handlingsog læringsperspektiv på segregasjon, analyse av et integrasjonsprosjekt på Herrgård, del av bydelen Rosengård i Malmø. Hovedfagsoppgave i Pedagogikk ved Universitetet i Tromsø./ Perspektive djelovanja i učenja o segregaciji, analiza projekta integracija u Herrgård, dijelu Rosengårda u Malmøu. Magistarski rad iz pedagogije na Univerzitetu u Tromsø.
35. Baubock 2005.
36. Simmel, Georg (1981). «*Fråmlingen*» . I: *Hur ar samhället möjligt? - och andre essaer*. Göteborg: Bokforlaget Korpen.:149. (Forfatterens oversettelse.)
37. «*Migration has liberated me from the burden of nation, of tradition, of moral concepts and of religion*» Upublisert paper, Berkeley, California, høsten 1999.
38. Salvesen, Mette- Marie (1979). *Pakistanske familier i Norge. En drøfting av deres tilpansningsstrategier med fokus på kvinner som aktører*. Hovedoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Bergen: 115./Pakistanske porodice u Norveškoj. Rasprava o njihovoj strategiji prilagođavanja sa fokusom na žene kao akttere. Magistarski rad iz socijalne antropologije, Univerzitet u Bergenu:115.

39. Borchgrevink, Tordis (1999). *Multikulturalisme: tribalisme - bløff kompromiss*. Debatter om det flerkulturelle samfunnet. Multikulturalizam: tribalizam – lažni kompromis. Debata o multikulturnom društvu. Oslo: ISF rapport nr. 3.
40. Ignatieff, Michael (1999). «*Nationalism and the narcissism of minor differences*». I: Ronald Beiner (red.). *Theorizing nationalism*, s. 91-103. New York: State University of New York Press.
41. Utredningen ble gjennomført i siste halvdel av 1990-tallet i Sverige./Obrada je izvršena u zadnjoj polovini 1990-ih u Švedskoj.
42. Walzer, Michael (1998). «*Pluralism and social democracy*»: Dissent, Winter, str. 50.
43. Kommunal- og regionaldepartementet (1999). Arbeidskraftbehov og rekruttering fra utlandet. Rapport fra en tverrdepartemental arbeidsgruppe:38/Komunalno i prostorno ministarstvo (1999). Potreba za radnom snagom i regrutovanje u inostranstvu. Izvještaj mješovite parlamentarne radne grupe:38.
44. Djuve, Anne Britt og Kåre Hagen (1995). «*Skaff meg en jobb!* ». /Nađi mi posao! Rapport nr. 184, Oslo: Fafo.

45. Åsholt, Yngvar (2006). «*Innvandrere og arbeid: Resultater og utfordringer på arbeidsmarkedet*»/Useljenci i posao: Rezultati i izazov – zvonu na tržištu rada. I: Anne Britt Djuve et al (red.). Integreringskart 2006. *På vei mot en kunnskapsstatus ved etableringen av Integrerings og mangfoldsdirektoratet.*/Na putu statusa znanja kod etabliranja Direkcije za integracije. IMDi rapport 1/2006.
46. Demografer regner 2,1 som nødvendig for å opprettholde befolkningen./Demografi računaju sa 2,1 neophodnim za održavanje stanovništva.
47. Referert i Kommunal - og regionaldepartementet 1999:14.
48. Referert i New York Times, 8. maj 2000.
49. Aftenposten 11. septembar 1999.
50. Migration News Sheet, april 2000.
51. Kommunal- og regionaldepartementet (1999). Arbeidskraftbehov og rekruttering fra utlandet. Rapport fra en tverrdepartemental arbeidsgruppe./Potreba za radnom snagom i regrutacija iz inostranstva. Izveštaj parlamentarne radne grupe.
52. Justis og politidepartementet 1999. Stortingsmelding nr. 16 (1999-2000). Om regulering av arbeidsinnvandring./O regulaciji useljavanja strane radne snage.

53. Wallace, Claire (2000). *Patterns of migration in Central Europe*. Paper til konferansen: Economic and Social Dimensions of EU Enlargement, Brussel 16 november 2000.
54. Oversikten er hentet fra Dølvik og Eldring 2005./Pregled je preuzet od Dølvik og Eldring, 2005.
55. Referert i Dagsavisen, 17. 12. 05.
56. Weiner, Myron (1992-93). «*Security, stability and international migration*». International Security nr. 17 (winter).
57. Dette dreide seg først og fremst om flyktninger og fordrevne med tysk opprinnelse, som kom fra Øst-Tyskland eller land lenger øst./Ovo se odnosi, prije svega, na prognanike iz Istočne Njemačke.
58. Emmerij, Louis (1991). *The international situation, economic development and employment, paper presentert på International conference on migration*, OECD Roma, mars.
59. Migration Newsheet, March 2006.
60. Taylor, Charles (1994). «*The politics of recognition*». 1: Gutman, Amy(red.). *Multiculturalism*. Princeton: Princeton University Press.
61. Joppke i Lukes 1999.

Registar pojmova

A

Aranžirani brak

112, 116

Asimilacija

45, 64, 142, 144

Azilanti

78, 97, 104, 191, 192,
194, 210

C

Cumulative causation

33

Č

Čileanske izbjeglice

99

D

Demografi

175, 181, 215

Diskriminacija

62, 95, 108, 158, 172,
193, 200

Drugi svjetski rat

28, 46, 47, 49, 51, 53,
65, 79, 103, 121, 142,
166, 194, 196

Druga generacija use-
ljenika

105

Država blagostanja

19, 25, 28, 29, 54, 59,
60, 61, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 71, 72, 74,
75, 76, 77, 78, 80, 81,
82, 83, 85, 86, 132, 136,
143, 145, 146, 152, 153,
156, 158, 161, 163, 164,
174, 194

Državljanstvo

135, 139, 140, 151, 152,
158, 192

E

Emigrant

17, 19

Etnocentrizam

131

G

Globalizacija

25, 31, 138, 197

Granična kontrola

16, 45, 156, 157

- H**
- Homogenost
121, 126
- Imigracija
12, 17, 18, 27, 28, 29,
74, 108, 118, 156, 158,
189, 190, 191, 192, 193,
194, 197, 198, 199, 204,
205, 206, 207, 208
- I**
- IMER (Internacionalne
migracije i etničke rela-
cije) 24
- Imigrant
11, 17, 19, 28, 29, 105,
115, 116, 117, 118, 129,
140, 147, 156, 158, 194,
196, 200
- Integracija
25, 29, 33, 46, 60, 62,
63, 64, 66, 67, 68, 69,
70, 73, 74, 76, 83, 84,
87, 94, 116, 126, 135,
136, 144, 145, 149, 157,
158, 174, 188, 191, 206,
207, 210
- Internacionalizacija
25, 26, 27, 30, 123, 151,
155, 191, 197
- Izbjeglice
23, 43, 48, 49, 50, 51,
53, 56, 57, 77, 78, 79,
93, 94, 97, 98, 99, 100,
101, 102, 103, 104, 108,
110, 119, 165, 167, 172,
173, 174, 182, 185, 195,
210, 211
- “Izbjeglice ribari”
98
- Izgradnja nacije
17, 38, 68, 69, 70, 73,
124, 141
- J**
- Jednakost
48, 61, 64, 67, 68, 71,
72, 75, 77, 80, 81, 84,
94, 129, 130, 132, 138,
142, 144, 145, 146, 164
- K**
- Karikatura
200, 201, 203, 205

- Kategorija 141, 142, 143, 144, 146,
27, 32, 35, 46, 51, 80,
104, 107, 108, 113, 183,
192
- Kohezija 41, 49, 79, 111, 183,
39, 68 192
- Kontrola stranaca 41, 49, 79, 111, 183,
44, 47 192
- Kontrola useljavanja 41, 49, 79, 111, 183,
179 192
- Kulturološko nepozna-
vanje 41, 49, 79, 111, 183,
51 192
- LJ**
- „Ljubaznost“ 41, 49, 79, 111, 183,
82, 143, 146, 161 192
- Ljudska prava 41, 49, 79, 111, 183,
26, 49, 64, 79, 142, 145,
146, 182, 192, 193, 199,
201 192
- M**
- Manjina 41, 49, 79, 111, 183,
45, 60, 61, 62, 63, 64,
71, 75, 76, 82, 96, 107,
113, 116, 117, 125, 127,
128, 131, 132, 139, 140,
141, 142, 143, 144, 146,
151, 188, 201, 203, 204,
205, 207 192
- Međunarodne konven-
cije 41, 49, 79, 111, 183,
192
- Migracija 41, 49, 79, 111, 183,
12, 16, 18, 19, 24, 25,
26, 32, 33, 35, 36, 39,
42, 50, 52, 79, 89, 90,
91, 104, 134, 136, 148,
155, 162, 192, 197,
198, 199 192
- Multikulturalnost 41, 49, 79, 111, 183,
12, 64, 132, 134, 140 192
- N**
- Nacija 41, 49, 79, 111, 183,
17, 37, 38, 39, 57, 68,
69, 70, 73, 121, 122,
123, 124, 125, 130,
131, 135, 136, 140,
141, 173, 190 192
- Nacionalna država 41, 49, 79, 111, 183,
15, 36, 37, 38, 39, 40,
41, 45, 61, 69, 79, 127,
135, 191, 192, 201 192

Nacionalna sigurnost
44

Narodna kuća
68, 83

Naturalizacija
135, 139

Neto useljavanje
47, 175, 176

Novo useljavanje
53, 55, 66, 70, 74, 134,
165, 177

O
„Odliv mozgova“
182

Ograničeno i kontrolirano useljavanje
54, 165, 167

Osnovne vrijednosti
55, 126, 129, 140, 143,
151

P
Prelazni sistem
85, 186
Principi narodnog suvereniteta
37

220

Push-pull teorija 33

R

Radnički pokret
45

Rasizam
95, 119, 131, 200

Regulisanje useljavanja
166

S

Schengen
26, 160

Septembar
11. 26, 176, 215

Sindikatski
52, 55, 65, 170, 178

Spajanje porodice
36, 77, 80, 104, 111,
112, 113, 116, 167,
182, 184

Strani državljani
93

Strah od nepoznatog
118, 119

Strani radnici
18, 94, 96, 115

Susret kultura
11, 12, 48, 93, 115

T
Tranzitna zemlja 32

U
Ugovor Evropske zajednice
167
Useljenička radna snaga
166
Useljenici članovi porodice
80, 165
Useljenici prve generacije
105, 109, 116

V
Većinsko stanovništvo
20, 23, 60, 62, 64, 98,
135, 136, 200, 203

Z
Zakon o strancima
44

Zemlja porijekla
35, 112, 114, 115, 187

W
Westfalski mir 36

REGISTAR

Sadžida Džuvić

DTP

Sead Muhić, dipl. ing.

NASLOVNA STRANA

Sead Muhić, dipl. ing.

ŠTAMPA

Štamparija Fojnica d.o.o.

TIRAŽ

500

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

314.742

BROCHMANN, Grete

Šta je imigracija / Grete Brochmann : s norveškog
preveo Rasim Muratović. - Sarajevo : Institut za istraživanje
zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerzi-
teta u Sarajevu, 2016. - 221 str. ; 20 cm

Prijevod djela: Hva er Innvandring. - Bibliografija: str. 209-
216 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-028-19-9

COBISS.BH-ID 23386886
